

Analiza odabranih kartografskih primjera iz doba Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.) – perspektive nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije

Štimac, Daniel

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:632890>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti
Odsjek za povijest

Diplomski rad

**ANALIZA ODABRANIH KARTOGRAFSKIH PRIMJERA IZ
DOBA KARLOVAČKOG (1699.) I POŽAREVAČKOG MIRA
(1718.) – PERSPEKTIVE NOVE KULTURNE KARTOGRAFIJE,
EKOISTORIJE, IKONOGRAFIJE I IKONOLOGIJE**

Daniel Štimac

Mentori: dr.sc. Sanja Cvetnić, red. prof.

dr.sc. Hrvoje Petrić, red. prof.

ZAGREB, 2021.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

ANALIZA ODABRANIH KARTOGRAFSKIH PRIMJERA IZ DOBA KARLOVAČKOG (1699.) I POŽAREVAČKOG MIRA (1718.) – PERSPEKTIVE NOVE KULTURNE KARTOGRAFIJE, EKOISTORIJE, IKONOLOGIJE I IKONOLOGIJE

The Analysis of Selected Maps from the Time of Karlowitz (1699) and Passarowitz Treaties
(1718) – Perspectives of the New Cultural Cartography, Environmental History, Iconography
and Iconology

Daniel Štimac

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad će upotrebom koncepata nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije analizirati odabrane kartografske izvore poznate u stručnoj literaturi. Također će se nastojati dati poticaj na sagledavanje izvora kroz navedene teorijske pristupe, u svrhu znanstvenog doprinosa povijesti i povijesti umjetnosti u kontekstu ranoga novog vijeka. Osnovni metodološki postupci koji će se koristiti bit će metode komparacije, kritike izvora te ikonografsko-ikonološka metoda koja će se koristiti za obradu likovnog sadržaja odabranih kartografskih izvora podijeljenih na habsburšku i mletačku skupinu izvora.

Na početku se, u teorijskome dijelu rada, ističe kako se primjenom ove forme složenog društvenog koncepta može pogodovati kvalitetnijem proučavanju i analiziranju kartografskih izvora za utvrđivanje stvarnih dosega vlasti te pogleda na geografski prostor iz određene perspektive. Prirodni pejzaž ovog područja je pak u uskoj međuovisnosti s uvjetima valorizacije toga prostora, ali i ljudski uzrokovane degradacije okoliša. Uz prethodno navedene društvene i ekohistorijske pristupe, ikonografsko-ikonološka metoda će poslužiti pri analizi likovnog sadržaja izabranih kartografskih izvora, u slučajima kada ih oni sadrže. Uz analizu sadržaja, društvenih podloga i konteksta, potrebno je istaknuti primjedbu kako kartografski izvori ranije u struci nisu detaljnije analizirani na ovaj način.

Nakon teorijskog dijela, rad se osvrće na povijesni kontekst da bi potom izabrani kartografski izvori bili ukratko opisani. Opisu kartografskih izvora slijedi analiza iz perspektive nove kulturne kartografije. Sažetom analizom izabranih habsburških i mletačkih kartografskih izvora u

kronološkom slijedu definiraju se generalni stavovi vezani uz percepciju, prostor i informacije vezanih kulturnih krugova. Na izvorima se lokalno stanovništvo uvažava i navodi dok se, u isto vrijeme, granicama i idealnim dosezima pokušava prekrojiti, odnosno razjediniti prostorno i kulturološki vezane cjeline, definirane povijesnim podacima.

Ekohistorijska analiza kartografskih izvora je potvrdila kako se, unatoč ratnim sukobima, okoliš koristio za pribavljanje resursa, što je i prikazano na kartama. Iako je zaštitu prirodnih resursa bilo gotovo nemoguće provoditi, interes za prirodne značajke i fenomene je očigledan i, u nekim slučajevima, izrazito dominantan.

Analizom likovnog sadržaja na habsburškim i mletačkim izvorima odredile su se ključne značajke obje strane, tj. odredila su se dva različita kulturna kruga sa svojim posebitostima, ali i određenim sličnostima. Likovni sadržaj je u ovom dijelu analiziran i prikazan u formi kataloga umjetničkih djela. Uz pomoć kataloga doznajemo kako habsburški kartografski izvori, uz brojne prikaze ratne opreme i arhitektonskih dekoracija, posebno ističu personifikacije koje sadrže atribute temeljene na ustaljenim izvorima, ali i kombinaciju različitih atributa koji nose specifičnu poruku. Mletački kartografski izvori, iako više fokusirani na prikazano područje, ističu simboliku Republike čestim prikazima lava svetog Marka, kao i prikazima posebne scene trijumfa s likom dužda. Uz isticanje vlastite simbolike, Republika se usko povezivala s motivom mora.

U zaključku se odgovara na postavljena istraživačka pitanja i potvrđuje kako analiza temeljena na kulturnoj i društvenoj povijesti, uz percepciju okoliša i analizu likovnog sadržaja doprinosi razumijevanju šireg konteksta sadržanog na izabranim kartografskim izvorima.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: broj stranica: 179, broj priloga: 56. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: ekohistorija, ikonologija, ikonografija, nova kulturna kartografija, *Triplex Confinium*

Mentori: Sanja Cvetnić, red. prof., Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet; Hrvoje Petrić, red. prof., Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Ocjenjivači:

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Daniel Štimac, diplomant na Istraživačkom smjeru – modul umjetnost renesanse i baroka diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te diplomant na Istraživačkom smjeru – modul ranonovovjekovna povijest diplomskoga studija povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Analiza odabranih kartografskih primjera iz doba Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.) – perspektive nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 7. listopada 2021.

Vlastoručni potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	9
2. Teorijski okviri rada	10
2.1. Nova kulturna kartografija	10
2.1.1. Problematika prikaza geografskog prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine	10
2.1.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres.....	12
2.1.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet	14
2.2. Ekohistorija	15
2.2.1. Problematika percepcije okoliša u ranom novom vijeku.....	15
2.2.2. Problematika percepcije okoliša na graničnim područjima.....	17
2.3. Ikonografija i ikonologija.....	19
2.3.1. Problematika analize umjetničkog djela i subjektivnosti metode	19
2.3.2. Problematika konteksta, pojma „slike“ i vizualnih studija	21
3. Kartografija u doba Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.).....	23
3.1. Stanje prije i tijekom „Velikog bečkog rata“ (1683. – 1699.)	23
3.2. Komisije za razgraničenje pri uspostavi novih granica	25
3.3. Kartografske tradicije Habsburške Monarhije i Mletačke Republike	27
3.3.1. Kartografske tradicije i razumijevanje društvenog konteksta.....	27
3.3.2. Kartografska tradicija Habsburške Monarhije: orijentacija, topografija i vojne tajne	27
3.3.3. Kartografska tradicija Mletačke Republike – <i>portulani</i> , <i>izolari</i> i topografski elementi	29
3.4. Likovna rješenja na kartama u povijesno-teorijskom kontekstu	31
4. Opisi izabranih kartografskih izvora iz vremena oko Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.).....	33

4.1. Karte habsburških (i hrvatskih) kartografa	33
4.1.1. Stjepan Glavač: <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> (1673.).....	33
4.1.2. Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller: <i>Mappa Generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis videlicet a Ludovici Regis Diplomatum comprobatis determinati</i> (1699.)	34
4.1.3. Johann Christoph Müller: <i>Augustissimo Romanor Imperator Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi...</i> (1709.)	35
4.1.4. Johann Baptist Homann: <i>Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, et Serviae cum Principatu Transylvaniae, maxima que Parte Walachiae...</i> (o. 1720.)	36
4.1.5. Matthäus Seutter: <i>Nova et accurata tabula regnorum et provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae ... cum finitibus regionibus</i> (1740.).....	37
4.2. Karte mletačkih (talijanskih) kartografa	38
4.2.1. Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> (1689.).....	38
4.2.2. Vincenzo Maria Coronelli: <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale</i> (1697.)	39
4.2.3. Vincenzo Maria Coronelli: <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale</i> (1697.).....	40
4.2.4. Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: <i>Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...</i> (o. 1700.).....	41
4.2.5. Giusto Emilio Alberghetti: <i>Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...</i> (1718.).....	42
4.2.6. Giovanni Paolo Melchiori: <i>Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...</i> (1729.)	43
5. Percepcija društvenih skupina, granica i toponima na graničnim područjima	44

5.1. Problematika prostora, percepcije i informacija na povijesnim kartografskim izvorima ...	44
5.2. Habsburški kartografski izvori: prostor, percepcije i informacije	45
5.2.1. Problematika prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine	45
5.2.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres.....	47
5.2.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet	49
5.3. Mletački kartografski izvori: prostor, percepcije i informacije.....	51
5.3.1. Problematika prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine	51
5.3.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres.....	53
5.3.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet	54
5.4. Habsburški i mletački kartografski izvori: komparacija međusobnih stavova	57
6. Percepcija okoliša graničnog prostora na izabranim kartografskim izvorima.....	59
6.1. Djelovanje u okolišu i iskorištavanje prirodnih resursa u 17. i 18. stoljeću	59
6.2. Habsburški kartografski izvori: problematika percepcije okoliša	60
6.2.1. Problematika shvaćanja okoliša u habsburškom kulturnom krugu.....	60
6.2.2. Problematika percepcije okoliša na prikazanom graničnom području.....	62
6.3. Mletački kartografski izvori: problematika percepcije okoliša	63
6.3.1. Problematika shvaćanja okoliša u mletačkom kulturnom krugu	63
6.3.2. Problematika percepcije okoliša na prikazanom graničnom području.....	65
6.4. Habsburški i mletački kartografski izvori: komparacija svjetonazora.....	67
7. Likovna rješenja na kartografskim izvorima: ikonografsko-ikonološka analiza.....	68
7.1. Likovna rješenja kao ključan dio cjeline kartografskog izvora.....	68
7.2. Katalog likovnih rješenja: habsburški kartografski izvori	70
7.3. Katalog likovnih rješenja: mletački kartografski izvori.....	94
7.4. Učeni likovni govor na kartografskim izvorima: komparacija likovnih govora	115
7.5. Izostanak likovnih rješenja na pojedinim kartografskim izvorima	116

8. Zaključak	117
9. Prilozi	119
10. Popis arhivskih izvora i literature	164
10.1. Izvori	164
10.2. Knjige	166
10.3. Članci u knjigama	169
10.4. Članci	170
10.5. Internetski izvori	171
11. Popis slikovnih priloga	176
Summary	182

1. Uvod

Povijesni kartografski izvori često se obrađuju i promatraju na razini već vidljivih značajki, međutim, te značajke ne tvore ukupan sadržaj kartografskih izvora. Kako bi se na vidjelo iznijeli novi zaključci, potrebno je koristiti drugačije metode analize ove vrste povijesnih izvora. Tako će ovaj rad biti od znanstvenog doprinosa upotrebljavanjem koncepata nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije, a koji na prvi pogled ne nalaze svoje mjesto pri analizi kartografskih izvora. Također će se nastojati dati poticaj na sagledavanje izvora kroz navedene teorijske pristupe, u svrhu znanstvenog doprinosa povijesti i povijesti umjetnosti u kontekstu ranoga novog vijeka. Osnovni metodološki postupci koji će se koristiti bit će metode komparacije, kritike izvora te ikonografsko-ikonološka metoda koja će se koristiti za obradu likovnog sadržaja izabranih kartografskih izvora. Dakle, analize pojedinih značajnih elemenata na kartama (likovna oprema, ucrtane granice, toponimi i sl.) te komparativna analiza istih bit će okosnica ovoga rada. Analiza kartografskih izvora temeljit će se na tri zasebna teorijska okvira, a koji su neodvojivi od povijesnoga konteksta. Relevantni znanstveni radovi koji će poslužiti pri formiranju istraživačkih pitanja i cjelokupnog teorijskog okvira su oni: Marka Denila, Raymonda B. Craiba, Denisa Cosgrovea, Michaela Wintlea, J. Donald Hughesa, Roberta Delorta, Francoisa Waltera, Drage Roksandića, Mirele Altić, Erwina Panofskog, Michaela Baxandalla i Normana Brysona. Na temeljima radova navedenih autora će se kroz analizu povijesnih izvora iznijeti odgovori na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako se kartografski izvori osvrću na skupine „Drugih“?
2. Podudaraju li se kartografski izvori u korištenju informacija i definiranju prostora?
3. Na koji način kartografski izvori mogu objasniti ljudsku percepciju okoliša toga vremena?
4. Izražavaju li se funkcije karata u izvedenom likovnom sadržaju?
5. Na koji način likovni sadržaj može doprinijeti razumijevanju konteksta nastanka kartografskih izvora?

2. Teorijski okviri rada

2.1. Nova kulturna kartografija

2.1.1. Problematika prikaza geografskog prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine

Teorijska podloga ovog diplomskog rada temelji se na teorijskim postavkama nove kulturne kartografije, ekohistorije te ikonografsko-ikonološke metode analize likovnog sadržaja na izabranim kartografskim izvorima. Jedan dio teorijske podloge, nova kulturna kartografija, opisuje karte kao znakove ili kao skupine znakova, koji u grafičkom obliku predočuju indikacije prostornih odnosa ili druge posebne prostorne informacije. Time se izaziva, odnosno izražava, kritika konvencionalnog narativa koji stavlja naglasak na „napredak“, ali ne i na društvene konotacije koje povijesni zemljovidi sadrže.¹

Engleski kartograf John Brian Harley² navodi kako karte ponovno opisuju svijet u smislu odnosa moći, kulturnih praksi, prioriteta i preferencija. Takav stav se izražava sukladno svojevrsnom kulturnom obratu koji se počeo odvijati 1980-ih godina. Ključni su faktori u njegovom radu interdisciplinarnost i povezivanje s teorijama društvenih znanosti i arhitekturom. Također se izaziva tradicionalni eurocentrični narativ koji proučava tek vidljive informacije na kartama.³

Francuski istraživač Christian Jacob⁴ se nadovezuje na prethodno spomenuti narativ, pritom pomičući fokus sa „transparentnog“ na „neprovidno“ u domeni informativnog prijenosa

¹ Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 9.

² John Brian Harley je bio geograf, kartograf i povjesničar kartografije na sveučilištima u Birminghamu, Liverpoolu, Exeteru i Wisconsin-Milwaukeeju. Pomogao je pri osnivanju „*History of Cartography Project*“ i bio jedan od urednika „Povijesti kartografije“. Njegov je rad postao prominentan među geografima i društvenim teoretičarima, a također je pomogao razvoju kritičke kartografije. (Paul Laxton, Harley, (John) Brian, (1932. – 1991.), *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004., <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-41115;jsessionid=6FE413C6B233F387D604E879BA429A4B> (pristupljeno 23. rujna 2021.))

³ Denis Cosgrove, „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography“, u: *Annales de géographie*, No. 660–661, 2008., str. 163, 165.; J. Brian Harley, *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2002., str. 57–58, 62.

⁴ Christian Jacob je francuski istraživač, pisac, urednik i voditelj istraživačke skupine *Centre National de la Recherche Scientifique* u Parizu. Bavi se i poviješću kartografije i detaljnije proučava moć karata pri informiranju, uvjerljivosti,

informacija. To uključuje i izbor, izostavke, dodatke i nezabilježene kontekstualne utjecaje koji oblikuju prienos vidljivih informacija. Također navodi kako svaka karta u sebi sadrži dvije percepcije prostora: stvarni i imaginarni. Te se percepcije potom sjedinjuju u subjektivnu analizu koja je podložna promjenama.⁵

Britanski kulturni geograf Denis Cosgrove⁶ ističe kako karte služe primarno kao materija koja prenosi prostorno znanje, izražavajući pritom razne retorike za zadobivanje povjerenja onoga koji promatra tu kartu. Također navodi kako karte spadaju u krug kulturne povijesti prikazivanja te kako ih je moguće interpretirati isključivo unutar kulturnog konteksta unutar kojega su nastale, kružile i bile korištene. Prema tome, ranonovovjekovna karta postaje više od predmeta za snalaženje u prostoru. Povijesna karta prikazuje širok spektar geografsko-etnografskog materijala te djeluje kao retorički medij za ustanovljavanje različitih pretenzija, a ne istinitosti. Dakle, povijesne karte ne prikazuju stvarno stanje, već idealiziranu sliku prikazanog geografskog prostora, koji je nastanjen različitim društvenim skupinama.⁷

Valja istaknuti i problem karte kao povijesnog izvora koji djeluje sugestivno, odnosno uvjerljivog je utiska. Kako bi se pomoglo razjasniti brojne nelogičnosti koje mogu nastati prilikom proučavanja povijesnih karata, valja pritom imati na umu kako one postoje tek kao simboličke slike sažete stvarnosti, to jest kako one ne prikazuju uvijek stvarni i cjeloviti skup okolnosti.⁸

Američki povjesničar Raymond B. Craib⁹ o uporabi i značenju karata diskutira na sličan način. Karte se mogu koristiti i kao dokumenti za analizu političkih i kulturnih značenja utkanih u

inspiraciji i imaginaciji. Autor je djela *The Sovereign Map: Theoretical Approaches in Cartography throughout History*. (Jacob, Christian 1955., *encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/jacob-christian-195> (pristupljeno 23. rujna 2021.))

⁵ Denis Cosgrove, „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography“, u: *Annales de géographie*, No. 660–661, 2008., str. 166.

⁶ Denis Cosgrove je bio britanski kulturni geograf i profesor geografije na Sveučilištu u Kaliforniji. Interesi su mu bili vezani za značenje okoliša u kulturnoj kartografiji, veze s povijesti umjetnosti te uređenjem okoliša i vizualnim studijima. Posebice je naglašavao interdisciplinarni pristup u svrhu širenja opsega geografije. Djela: *Mappings* (1999), *Mapping the World* (2007). Denis Cosgrove, *American Association of Geographers*, http://www.aag.org/cs/membership/tributes_memorials/af/cosgrove_denis (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁷ Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 8.

⁸ Isto, str. 9.; Denis Cosgrove, „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography“, u: *Annales de géographie*, No. 660–661, 2008., str. 166.; Borna Fürst-Bjeliš, Ivan Zupanc, „Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography“, u: *Hrvatski geografski glasnik* 69/1, 2007., str. 6.

⁹ Raymond B. Craib je američki povjesničar koji djeluje na Sveučilištu Cornell, a bavi se Latinskom Amerikom i svjetskom poviješću, kritičkom geografijom i kartografijom. Djela: *Cartographic Mexico: A History of State Fixations and Fugitive Landscapes* (2004), *Cartography and Power in the Conquest and Creation of New Spain* (2000).

produkciju karte. Karte predočuju tek pretpostavljenu stvarnost, ali postaju i moćan instrument percepcije i konceptualizacije na makrorazini. Također pomažu pri državnoj kontroli prostora i populacije, a bez direktnog kontakta centra i periferije. Prema tome, karte imaju vojnu, administrativnu, estetsku, komercijalnu i imperijalnu svrhu.¹⁰

Američki geograf i povjesničar kartografije Matthew H. Edney¹¹ svoj rad posvećuje problematici karata i analizi, to jest kritici kartografa kao opunomoćenog promatrača koji vjerno izvodi kartu te je objavljuje široj javnosti. Riječ je o propitivanju jedne od zabluda o kartografiji ranog novog vijeka, kojoj možemo pridružiti i zablude o individualnome radu, moralnosti u izradi, trenutačnosti i univerzalnosti. Karte bi trebale sažimati sliku stvarnosti, no to nije nužno istinito. Naime, razlike u izgledu prostora zamjećujemo na svim kartama. One, naravno, prikazuju geografske prostore, no „napretke“ u izvedbi kroz vrijeme nije moguće definirati. Osnova kartografskog rada jest promatranje, no taj je rad podložan vlastima i specifičnoj svrsi. Karta ranog novog vijeka je, prema svemu navedenome, objekt definiranog imaginarnog prostora, a složene je svrhe koja je podložna političkim, društvenim i trenutačnim uvjetima.¹² Dakle, povijesni kartografski izvori ranoga novoga vijeka su idealizirani, ideološki, subjektivni i uvjerljiva utiska, proizašli iz ruku onodobne intelektualne elite.

2.1.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres

Pomoću ovoga teorijskog okvira nastojat će se proučiti fenomen „drugoga“ i svijesti o samome sebi, što je nerazdvojivo od osvrta na pojam identiteta. Društveni kontekst i povijesni kontekst određuju shvaćanje „drugoga“, a odnosi moći i kontrole područja objedinjuju fokus nove kulturne

Raymond B. Craib, *The Department of History, Cornell University*, <https://history.cornell.edu/raymond-b-craib> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

¹⁰ Raymond B. Craib, „Cartography and power in the conquest and creation of New Spain“, u: *Latin American Research Review* 35/1, 2000., str. 8, 13–15, 17.

¹¹ Matthew H. Edney je profesor geografije i povijesti kartografije na Sveučilištu u Maineu. Glavni interesi su mu povijest kartografije i „ideal“ tj. koncepti i pretpostavke o kartama i kartiranju. Usmjerava se i ka novim načinima proučavanja kartografskih izvora i vezanih procesa nastanka karata. Djela: *Cartography in the European Enlightenment, Vol 4. of „History of Geography“* (2019), *Cartography: Ideal and Its History* (2019). Matthew Edney, *University of Southern Maine*, <https://usm.maine.edu/geography-anthropology/matthew-h-edney> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

¹² Matthew H. Edney, *Cartography, The Ideal and Its History*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 2019., str. 51–58.

kartografije. Vlastiti vrijednosni sudovi također određuju sliku o „drugome“, a prilikom čega se postavlja pitanje normi i samointeresa.¹³

Istraživač Michael Wintle¹⁴ bavi se upravo spomenutom problematikom. U knjizi „*The Image of Europe*“ navodi kako je akademska geografija važna u procesu uvjetovanja definicije skupina „drugih“ pri kreiranju ideje superiornosti i moćne vlasti. Kartografija time direktno doprinosi ideji imperijalizma i stvaranju jasnih razlika između „nas“ i „drugih“. Naravno, samointeres je prirodno uvjetovan i usko je vezan uz pitanje „drugosti“.¹⁵

Povijesne karte nisu „zapis“ o određenoj percepciji, nego tvore kulturnu praksu koja stvara tu percepciju. Ta percepcija (npr. „slika“ o stranim zemljama) se mora proučavati kao dio šireg i složenijeg skupa, to jest kao dio imaginarne predodžbe o „drugom“. Predodžba o „drugom“ (ili „slika o drugom“) se promatra u usporedbi s određenim kulturološkim modelom koji promatra ucrtani prostor. Percepcija prostora je od iznimne važnosti, a točnost ucrtanih podataka je potpuno nevažna, što je suprotno tradicionalnom narativu. Dakle, predodžba kreće iz svijesti o nekome „ja“ u odnosu na „drugoga“, a „slika o drugom“ također prenosi neku sliku o određenome „ja“. Dakle, autor izabire što će reći o „drugome“. Taj probir činjenica je od ključnog značaja pri razumjevanju dubljeg značenja povijesnih zemljovida.¹⁶

¹³ Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora“, u: *Migracijske i etničke teme*, Vol. 27 No. 3, Zagreb, 2011., str. 345–347.; Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Prilog promišljanju oblikovanja hrvatskih granica u povijesnoj i suvremenoj perspektivi“, u: *Geoadria* 23/2, 2018., str. 155–156.

¹⁴ Michael J. Wintle je profesor *emeritus* na Sveučilištu u Amsterdamu koji se bavio europskim studijima i modernom povijesti Europe. Glavni interesi su mu bili europski identitet, eurocentrizam, vizualni prikazi Europe, kartografija te integracija i društvo. Djela: *The Image of Europe* (2009), *Culture and Identity in Europe* (1996). Prof. dr. M. J. (Michael) Wintle, *University of Amsterdam*, <https://www.uva.nl/en/profile/w/i/m.j.wintle/m.j.wintle.html> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

¹⁵ Michael Wintle, *The Image of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009., str. 58, 328, 333, 337–338, 340, 343.

¹⁶ Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 2009., str. 126–129, 142–143.

2.1.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet

Uz proučavanje fenomena „drugosti“ i svijesti o samome sebi, moramo proučiti i problematiku graničnih područja, koja je nerazdvojiva od ranije spomenutog pojma identiteta. Proučavanje područja granica i područja kao što su *Triplex Confinium* postavlja izazove kao što je definicija granica i graničnih područja. Dakle, postavlja se pitanje kako sagledati granice, a time se bave hrvatska povjesničarka Dubravka Mlinarić¹⁷ i sociologinja Snježana Gregurović.¹⁸ Granične prostore možemo sagledati kroz prirodni okoliš ili čak kao sustav komunikacija između određenih cjelina s različitih strana ucrtanih granica. Osim toga, pojam granica se može promatrati kao zbir svih mogućih odrednica koje čine navedeno granično područje (npr. rijeke i planine). Prema tome, možemo zaključiti kako je prirodni pejzaž graničnih područja u uskoj međuovisnosti s uvjetima valorizacije toga prostora, ali i ljudske intervencije u okolišu.¹⁹

Zapisane i kontekstualne informacije na povijesnim zemljovidima također nisu zanemarive. Ako to povežemo s granicama, moramo imati na umu i problem sugestivnosti. Sve informacije, pa i one nevezane uz granice, neminovno su predodžbe ljudi „izvana“, koji često nisu bili na opisanom terenu. Naravno, postoje iznimke tog pretpostavljenog pravila. Našem pogledu na šire područje Jugoistočne Europe i svih njenih ucrtanih i opisanih regija moramo pridodati i pitanje diskontinuiteta. Navedeni prostor je bio i ostao obilježen prirodnim međama i „granicama“ koje su u doba ranog novog vijeka bile i više nego fluidne. Takve granice ukazuju na brojne kulturne, vjerske i političke različitosti, kao i na njihove razmjene. Takav razvedeni prostor Jugoistočne

¹⁷ Dubravka Mlinarić je znanstvena savjetnica na Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu. Djela: *Kartografska vizualizacija* (2011.), *Zbirka Novak* (2017.) Dubravka Mlinarić, Ph.D., *imin, institut za migracije i narodnosti*, <https://www.imin.hr/en/employees/dubravka-mlinaric-ph-d/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

¹⁸ Snježana Gregurović je viša znanstvena suradnica na Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu. Djela: *Kartografska vizualizacija* (2011.), *Odnos prema Drugome: istraživanje etničkih granica na primjeru Petrinje* (2007.); dr. sc. Snježana Gregurović, *imin, institut za migracije i narodnosti*, <https://www.imin.hr/zaposlenici/dr-sc-snjezana-gregurovic/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

¹⁹ Drago Rokсандić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*, Samobor: Meridijani, 2018., str. 260–261.; Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora“, u: *Migracijske i etničke teme 27/3*, Zagreb, 2011., str. 345–347.; Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001., str. 37–38.; Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromeđe na temelju izvora iz Zbirke Novak“, u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 409–410.

Europe upravo zbog takve podjele uzrokuje pojavu kulturnih stereotipa, naročito u očima vanjskih promatrača. Takvi stereotipi su potom izraženi i na prikazanim prostorima (npr. Morlakija, *Golfo de Venise...*). Za pojašnjenje ovog prostora i svega navedenog dovoljan je određeni broj primjera koji mogu poslužiti kao svojevrsni *case study* u vezi pitanja granica, percepcije i ostalih faktora koji su primjenjivi na ucrtana i opisana područja Jugoistočne Europe.²⁰

Nakon ovog pregleda možemo zaključiti kako su glavne okosnice ovog dijela teorijskog usmjerenja: uvjerljivost, političke pretenzije, društvo te pojmovi „drugoga“, identiteta, samointeresa, informacija i graničnih područja. Naravno, ove kategorije su primjenjive i na izabrane povijesne kartografske izvore mletačko-talijanske i habsburško-hrvatske provenijencije. Primjenom ove forme složenog društvenog koncepta može se pogodovati kvalitetnijem proučavanju i analiziranju kartografskih izvora za utvrđivanje stvarnog stanja, stvarnih dosega vlasti te pogleda na geografski prostor iz određene perspektive (Prilog 1.).

2.2. Ekohistorija

2.2.1. Problematika percepcije okoliša u ranom novom vijeku

Dodatnu nadopunu tezama nove kulturne kartografije možemo naći u sferi ekohistorije koja nam može pomoći u dodatnom pojašnjenju navedene problematike prikaza geografskog prostora. Povjesničari Robert Delort²¹ i François Walter²² u knjizi „Povijest europskog okoliša“ obrazlažu osnovne postavke ekohistorije na primjeru ranog novog vijeka. Prema zaključcima autora, odnos

²⁰ Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora“, u: *Migracijske i etničke teme* 27/3, Zagreb, 2011., str. 345–347.; Drago Roksandić, *Triplex Confinium: ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. – 1800.*, Zagreb: Barbat, 2003., str. 3–6, 10–13.

²¹ Robert Delort je francuski povjesničar i medijevist koji se bavi poviješću Mletačke Republike, ekonomskom historijom i ekohistorijom, a poseban interes izražava za povijest odnosa čovjeka i životinja. Od 1987. do 1991. godine vodio je znanstveni program „*Historie de l'Environnement*“. Djela: *Les animaux ont une histoire* (1993), *L'Histoire de l'environnement européen* (2001). Robert Delort, *Babelio*, <https://www.babelio.com/auteur/Robert-Delort/10500> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²² François Walter je bio profesor povijesti u Genevi, a autor je šesnaest knjiga i više od 180 znanstvenih članaka. Fokus njegovih istraživanja su gradovi, odnos prema okolišu, ekohistorija, povijest prirodnih nepogoda, nacionalne historiografije te društveni identiteti. Djela: *Hiver: histoire d'Une saison* (2014), *Catastrophes: une histoire culturelle XVIe - XXie siecle* (2008), *L'Histoire de l'environnement européen* (2001). François WALTER, *Université de Genève*, <https://www.unige.ch/lettres/istge/unites/histoiresuisse/ancienscolloborateurs/walter/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

prema okolišu i shvaćanje okoliša u ranome novom vijeku bili su svedeni na doživljaj okoliša kao predmeta namijenjenog za proučavanje i djelovanje. Spomenuto je kreiralo odmak od prirode u smislu objektivizacije čitavog niza njenih sila. S vremenom se razvila i želja za podčinjavanjem prirode, no takvo izravno djelovanje u ranom novom vijeku još nije uzelo maha. Također se pojavljuje ideja krajolika kao uređenog okoliša koji je ljudska tvorevina, za razliku od prirode koja nije podčinjena čovjeku. Okoliš također moramo promatrati kao dio ljudske kulture koja se sastoji od ideja i mitova koji potom tvore načine razmišljanja o okolišu i prirodi.²³ Uz prirodu i krajolik, valja naglasiti i pojam vremena koji je također određen ljudskim faktorom, a koji može poslužiti za shvaćanje odnosa čovjeka i okoliša u kojemu on djeluje i način na koji čovjek shvaća svoju okolinu i prirodu.²⁴

Američki povjesničar J. Donald Hughes²⁵ osvrće se na ljudski utjecaj na prirodni okoliš, navodeći njihovu raznolikost (npr. ekonomski, društveni...) Usto ističe važnost svih misli, osjećaja te intuicija ljudi i društava o prirodi koja ih okružuje. Naravno, stavovi variraju od područja do područja pa je teško utvrditi stvarne učinke, ali pretpostavke se mogu postaviti na raznim slučajevima.²⁶ Jedan od slučajeva odnosi se na područje Mediterana koje doživljava veliku degradaciju biljnog i životinjskog svijeta uslijed dugotrajnog iskorištavanja resursa. Drvo je posebice bilo važno u brodogradnji, ali i kao primarni izvor energije koji je postepeno nestajao uslijed povećanja broja stanovnika i nastajanja novih obradivih površina. Rudnici i metalurgija su također bili razlozi ubrzanog propadanja kakvoće prirodnog okoliša zbog dodatne sječe šuma i otpadnih materijala koji su zagađivali izvore vode.²⁷

Iako je degradacija okoliša bila sveprisutna, postepeno su se pojavljivali i novi stavovi prema prirodi. Oni su posebice uzeli maha među intelektualnim krugovima sjevernog dijela Apeninskog poluotoka, koji su prirodu gledali kao kuriozitet i stvarali zamisli o slobodnoj volji djelovanja u njoj. Takve stavove možemo opisati kao početne korake ka dokidu utilitarnog pogleda na okoliš i

²³ Simon Schama, *Landscape and Memory*, New York: Vintage Books, 1996., str. 61.

²⁴ Robert Delort, François Walter, *Povijest europskog okoliša*, Zagreb: Barbat, 2002., str. 2, 6–7, 55, 59, 63.

²⁵ J. Donald Hughes je bio profesor povijesti na Sveučilištu u Denveru i vodeći stručnjak na području ekohistorije. Najviše se bavio globalnom povijesti okoliša, antičkom povijesti te povijesti pacifičkih otoka i Mediterana. Također je bio i jedan od utemeljitelja Američkog udruženja za povijest okoliša (ASEH) i Europskog udruženja za povijest okoliša (ESEH). Djela: *Ecology in Ancient Civilizations* (1975), *The Mediterranean: An Environmental History* (2005), *What is Environmental History?* (2006). J. Donald Hughes, *Knjižara Ljevak*, <https://www.ljevak.hr/4130-j-donald-hughes> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁶ J. Donald Hughes, *Što je povijest okoliša?*, Zagreb: disput, 2011., str. 142.

²⁷ J. Donald Hughes, *The Mediterranean, An Environmental History*, California: ABC Clio, 2005., str. 97–99, 105.

prirodu. Ove činjenice nas usmjeravaju ka proučavanju posebno važnih aspekata djelovanja u prirodi. Radi se ponajprije o drvu, poljoprivredi, vodama i rudama, čije iskorištavanje ostavlja najviše utjecaja na okoliš i prirodu.²⁸ Život okružen šumom i pašnjacima je pogotovo zahtijevao radno društvo suprotno renesansnoj „idili“ življenja u prirodi. Takvo društvo je nemonovno utjecalo na degradaciju okoliša uslijed prikupljanja potrebnih resursa.²⁹

Britanski kulturni kartograf Denis E. Cosgrove se također dotiče iste problematike na primjeru Venecije i Mletačke Republike, čiji će kartografski izvori biti analizirani. Prikazi idealiziranog grada, korištenja različitih simbola i legendi te fokus na trgovinu postepeno se zamjenjuju kopnenim zaleđem i okolišem. Okoliš je poslužio za izgradnju vila koje su vlasnicima zauzvrat trebale omogućiti „poetičnu“ vezu s novom okolinom. Time okupacija elita postaje promatranje prirode, što se potom širi u intelektualnim krugovima. Priroda i njeni fenomeni postaju dijelom nove ideologije ladanja koja je „kulturu grada“ prenijela na selo. U tim se okolnostima priroda isključivo promatra na pomodan način, bez svijesti o težnji za njezinim očuvanjem. Također, navedeni trend je poticao osobe na lociranje istaknutih prirodnih obilježja u stvarnome prostoru, što se može pratiti na odabranim kartografskim izvorima.³⁰ Dakle, humanističke težnje se suprotstavljaju divljoj prirodi, a naglasak je na radu, stočarstvu, poljima i voćnjacima. Jedinstvo sela i grada se objedinjuje u gradnji seoskih vila što je također produkt suprotan divljoj prirodi.³¹ Iako se razmatra jedan regionalni primjer (venecijansko kopneno zaleđe), pomoću njega možemo potvrditi na koji se način znanstveni interes za prirodu počeo razvijati.

2.2.2. Problematika percepcije okoliša na graničnim područjima

Uz važnije aspekte utjecaja čovjeka na okoliš, potrebno je točno odrediti i sažeti proučavanje povijesti okoliša. Navedenom problematikom bavio se hrvatski povjesničar Drago Roksandić³² koji je proučavanje sažeo na tri razine, pomoću sljedećih osnovnih pitanja:

²⁸ J. Donald Hughes, *The Mediterranean, An Environmental History*, California: ABC Clio, 2005., str. 99, 101.

²⁹ Simon Schama, *Landscape and Memory*, New York: Vintage Books, 1996., str. 144–145.

³⁰ Denis E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape*, The University of Wisconsin Press, 1998., str. 126, 135, 138.

³¹ Simon Schama, *Landscape and Memory*, New York: Vintage Books, 1996. str. 526, 529–530.

³² Drago Roksandić je hrvatski povjesničar koji se bavio širokim rasponom tema poput povijesti višegraničja u ranom novom vijeku, hrvatskom i srpskom poviješću tog doba u euromediteranskom kontekstu te ekohistorijom i kulturnom poviješću. Bio je stalan gostujući profesor na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti, a 1996. godine je inicirao

1. Kako su se u trajanju razvijali glavni faktori koji definiraju okoliš?
2. Kako su se odvijala njihova trajna međudjelovanja s ljudima?
3. Kako su bili shvaćani fenomeni koje priroda pruža ljudima?³³

U ovome radu će se analizirati posljednje pitanje, koje kao središnje istraživačko pitanje ističe ljudsku percepciju okoliša i prirode, a što je primjenjivo i povezano s teorijskim okvirom nove kulturne kartografije. Percepciju okoliša i prirode na kartografskim izvorima treba pažljivo definirati, s obzirom na to da je riječ o predodžbama ljudi (kartografa) koji u mnogim slučajevima nisu fizički bili prisutni na područjima prikazanim na kartama. Također, kartografija nije bila isključivo utilitarne naravi, a toponimi su često bilježeni jezikom suvremenika.³⁴

Spomenuto nam je važno i pri izboru područja proučavanja, a riječ je o području višegraničja Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Proučavanje područja višegraničja (*Triplex Confinium*) u kontekstu percepcije okoliša postavlja brojne izazove, kao što je upravo definicija toga pojma. Povjesničar Drago Roksandić također naglašava složeni *case study Triplex Confiniuma*. Prema autoru, navedeni prostor je također definiran kao područje diskontinuiteta dijela Jugoistočne Europe. Prostor je obilježen brojnim prirodnim međama i „granicama“, a niti kulturni stereotipi nisu zanemarivi u društvima (npr. Morlakija, Bihaćka krajina, *Golfe de Venise...*).³⁵

Višegraničje možemo sagledati kao višerječje ili prostor postojanja razvijenih komunikacijskih mreža. Iako je riječ o složenoj studiji slučaja, možemo utvrditi kako je pojam višegraničja konstruiran kao zbir svih mogućih prirodnih odrednica koje čine to područje (npr. rijeke, razdjelnica Velebita i Dinare...) Povjesničarka Mirela Slukan³⁶ u ovom kontekstu izdvaja

utemeljenje međunarodnog istraživačkog projekta „*Triplex Confinium*“. Djela: *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. – 1800.* (2003.), *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu: Ekohistorijski ogladi* (2018.) Prof. dr. sc. Drago Roksandić, *Triplex Confinium*, <https://www.ffzg.unizg.hr/pov/zavod/triplex/roksandicc.htm> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³³ Drago Roksandić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*, Samobor: Meridijani, 2018., str. 36.

³⁴ Isto, str. 269.

³⁵ Isto, str. 201, 260.; Drago Roksandić, *Triplex Confinium: ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. – 1800.*, Zagreb: Barbat, 2003., str. 11–12.

³⁶ Mirela Altić je povjesničarka i geografkinja koja se bavi historijskom geografijom i historijskom kartografijom. Uže područje djelovanja joj je povijesna kartografija Jugoistočne Europe s težištem na povijesti granica i upravno-teritorijalnog ustroja, razvoj naselja, kao i na proučavanje starih kartografskih izvora te njihovu interpretaciju kao povijesnih izvora. Članica je uredništva časopisa „Ekonomika i ekohistorija“ i međunarodne komisije za povijest

degradaciju prirodnog pejzaža. Degradacija se u ovom slučaju pospješila razornim i dugotrajnim ratnim zbivanjima, uobičajenim kretanjem stočarskih transhumantnih grupa te sjećom šuma. Dakle, riječ je o antropogenim utjecajima kojima se utilitarno koriste prirodni resursi. Spomenuta degradacija bila je daleko snažnija prije uspostave granice u vrijeme Karlovačkog mira 1699. godine, a tek se nakon toga mogu naslutiti stvarni razmjeri degradacije.³⁷ Prema tome, možemo zaključiti kako je prirodni pejzaž ovog područja u uskoj međuovisnosti s uvjetima valorizacije toga prostora, ali i ljudski uzrokovane degradacije okoliša. Degradaciju možemo dokazati analizom izabranih kartografskih izvora te pomoću studije slučaja šireg područja *Triplex Confiniuma* (Prilog 2.).

2.3. Ikonografija i ikonologija

2.3.1. Problematika analize umjetničkog djela i subjektivnosti metode

Na prethodne teorijske postavke nadovezuje se i metoda ikonografsko-ikonološke analize.³⁸ Njezin začetnik, židovsko-njemački povjesničar umjetnosti Erwin Panofsky,³⁹ koji je zbog nacističkoga progona rad nastavio u emigraciji, u Sjedinjenim Američkim Državama, je kroz razradu metode pokušao objasniti razumijevanje likovnog sadržaja na tri razine: primarnu ili prirodnu razinu (gdje se analizira vidljivo), sekundarnu ili konvencionalnu razinu (gdje je za razumijevanje potrebno poznavanje literarnog predloška koji je oblikovao značenje simbola) te

kartografije. Djela: *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma* (1999.), *Povijesna kartografija* (2003.) Dr. sc. Mirela Altić, prof., Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, <https://theta.ffzg.hr/ECTS/Osoba/Index/2824> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁷ Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001., str. 37–38.

³⁸ Ikonografija odgovara na pitanje teme umjetničkog djela. Ona je grana povijesti umjetnosti koja se bavi prikazanim temama u likovnoj umjetnosti i njihovim dubljim značenjem ili sadržajem. Ikonologija je pak grana povijesti umjetnosti koja nastoji otkriti kulturnu, socijalnu i povijesnu pozadinu tema u likovnoj umjetnosti i objasniti zašto je određena tema izabrana na određenom mjestu u određeno vrijeme te zašto je predstavljena na određeni način. Time se djelo promatra kao dokument svoga vremena i društvenoga razvoja. (Ikonografija, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27035> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Ikonologija, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27038> (pristupljeno 23. rujna 2021.))

³⁹ Erwin Panofsky - židovsko-njemački povjesničar umjetnosti. Djela: *Studies in Iconology* (1939), *Meaning in the Visual Arts* (1955). Erwin Panofsky, German-American art historian, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Erwin-Panofsky> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

bitnu ili temeljnu razinu (gdje se značenje i sadržaj tumače kroz sintezu protumačenih simbola i njihove povijesti). Spomenute tri razine se navedenim slijedom također nazivaju predikonografski opis, ikonografska analiza i ikonološka interpretacija, a Panofsky ih formira prema sociološko-filozofskim teorijama.⁴⁰ Metoda analize će pomoći pri definiranju tri razine značenja ili sadržaja pojedinog likovnog rješenja. Početni opis će se osvrnuti na vidljivo, ikonografskom analizom će se obuhvatiti tema i izvori, a ikonološka interpretacija će sažeti sve podatke i smjestiti sadržaj u određeni kontekst.

Panofsky svoj model ne smatra pravocrtnim, već otvorenim, cikličkim procesom, pri čemu se istraživač može vratiti na prvu razinu tijekom ikonološke interpretacije i istražiti neke elemente. Sadržaj djela i elementi forme su također važni, a potrebno je istaknuti problem subjektivnosti ove metode i potrebu za korekcijom. Ikonologiju autor opisuje kao metodu interpretacije koja počinje iz sinteze koja nas upućuje ka dubljem upoznavanju izvora vezanih uz likovni sadržaj. Ono što se otkriva jest „unutarnje“ ili sadržajno. Interes proizlazi iz želje za upoznavanjem stvarnog stanja, no ono što imamo jest perspektiva, koja, kao umjetnički problem, pokušava predočiti stvarnost, a time pospješuje kontrolu nad prikazom stvarnosti. Ističući uvjerljivost, sistematizacija i konsolidacija načina prikazivanja stvara proširenje fizičke vlasti u svijet grafičkih prikaza. Time sadržaj postaje svojevrsnim pravilom i zakonom, iako je u suštini on izuzetno subjektivan.⁴¹

Prema geografu Johnu Brianu Harleyu, ideje i postavke Panofskog nas upućuju u smjeru korištenja metode pri otkrivanju površinskog i dubinskog značenja sadržaja. Ideje kreću dalje te se nadovezuju na društvene procese kao produkte vremena koji pokušavaju legitimizirati stvarnost kreiranu s određenom svrhom. Svi autori, kao i umjetnici, svjesni su zauzimanja svojeg određenog stava. Taj stav stvara namjerne pogreške u sadržaju, koje su ovisne o idejama vlasti. No, unatoč tome, simbolika znakova i prikaza je najvažniji čimbenik zbog svoje retorike i uvjerljivosti.⁴² Sadržaj nastaje na temelju „simboličke stvarnosti“ koju karte predočavaju, a sav likovni sadržaj naglašava zamišljenu ideju i određeno značenje.

⁴⁰ Panofsky stvara svoju metodu po uzoru na filozofa Ernsta Cassirera koji je tražio jedinstvenu strukturu znanosti i povijesti kulture kroz fenomen simboličkih formi. (Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 83.)

⁴¹ Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 98.

⁴² J. Brian Harley, *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2002., str. 53, 57.

2.3.2. Problematika konteksta, pojma „slike“ i vizualnih studija

Za razliku od Panofskog, noviji autori poput povjesničara umjetnosti Michaela Baxandalla⁴³ ne istražuju povijest simbola, nego se bave povijesnim institucijama. Michael Baxandall posebice naglašava kako povijesno-umjetnički stilovi predstavljaju dokumente socijalne povijesti (*Patterns of Intention*, 1985.). Autor i doba u kojem djeluje jasno su povezani. Kulture se ne nameću pojedincima, ali sudjeluju u otkrivanju tih sposobnosti u danom periodu putem usvajanja običaja, uočavanja razlika između starog i novog, odnosno „našeg“ i „stranog“. Baxandall se opire strukturi tumačenja pojma „slike“⁴⁴, koristeći hermeneutički pristup, to jest promatra strukturu od općeg ka specifičnom. Također se dodatno naglašava kako svaka interpretacija nije u funkciji autoriteta, nego služi kao poticaj za razgovor i raspravu, što čini znatan pomak od Panofskog i prigodno se uklapa u znanstveni diskurs.⁴⁵

⁴³ Michael David Kighley Baxandall je bio profesor povijesti umjetnosti na Sveučilištu Berkley i jedan od najutjecajnijih povjesničara umjetnosti druge polovice 20. stoljeća. Najviše se bavio vezama umjetnosti i društvene povijesti, a razmišljao je o vizualnim osobinama i odnosu vizualnog i verbalnog. Razvio je koncept *period eye* („oko vremena“), prema kojem društvo i kultura uvjetuju umjetnički izričaj. Djela: *Painting and Experience in Fifteenth-Century Italy* (1972), *Patterns of Intention* (1985). Michael David Kighley Baxandall, In Memoriam, *Senate, The University of California*, <https://senate.universityofcalifornia.edu/files/inmemoriam/html/michaeldavidkighleybaxandall.html> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁴⁴ Pojam „slika“ (engl. *image*) može označavati umjetničko djelo, fotografiju, izgled bića ili predmeta, prizor ili opis čega. Pojam „*image*“ nosi dodatna značenja poput mentalne koncepcije, ideje, sličnosti i vizualnog opisa. Termini se ne poklapaju u potpunosti iako su termini prijevodi jedno drugog. Zbog okvirnog značenja, riječ „slika“ stoji u navodnicima i označava vizualni koncept. Direktnog prijevoda pojma na hrvatski jezik nema, a riječ „koncept“ u prijevodu ne odgovara. (Gottfried Boehm, „Povratak slika“, u: *Vizualni studiji – umjetnost i mediji u doba slikovnog obrata*, (ur.) Krešimir Purgar, 2009., str. 11, 19. Image, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/image> (pristupljeno 23. rujna 2021.))

⁴⁵ Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 157–159.

Angloamerički povjesničar umjetnosti Norman Bryson⁴⁶ u sklopu vizualnih studija pak propituje povijesni kontekst djela. Autor navodi kako sve što okružuje „sliku“ može biti njezin kontekst te da kao takav mora biti „pročitao“. Kontekst nije zadan, nego se gradi i nestalan je. Takvo dinamičko promatranje „slike“ opisuje ikonologiju kao specijaliziranu pomoćnu disciplinu povijesti umjetnosti. Bryson time zastupa revizionizam u povijesti umjetnosti te naglašava širi pojam umjetničkog djela, koji je prikladan za razdoblje u kojem živimo.⁴⁷ Nadalje, autor u svome radu posebno ističe društvene konstrukte i identitet u kontekstu umjetnika. Iako obrađuje djela pojedinaca, isto se može primijeniti na kartografske izvore i vezani likovni sadržaj. Povijesne konstrukcije identiteta za sobom nose i procese poistovjećivanja promatrača sa sadržajem koji je ispunjen reguliranim informacijama koje su podložne vremenu nastanka i trenutačnim okolnostima.⁴⁸

Problematikom konteksta se bavi i američka povjesničarka umjetnosti Michael Ann Holly⁴⁹ kada se osvrće na barok i Wölfflinove definicije umjetničkog razdoblja. Iako je riječ o kontradikcijama u radu, iz Wölfflinovih teorija autorica navodi kako umjetnička djela mogu biti rekonstrukcija događaja u određenom vremenu. Stil kao takav je vezan za vrijeme i predstavlja svijet u kojem je izražen. Umjetnički govor pak utječe na naš doživljaj prošlosti, a analizom doživljaja možemo stvoriti napredak u znanosti.⁵⁰

Ova razložena metoda nadopunjena novim znanstvenim teorijama u ovom će radu poslužiti pri analizi likovnog sadržaja izabranih kartografskih izvora, u slučajima kada ih oni sadrže. Uz analizu sadržaja, društvenih podloga i konteksta, potrebno je istaknuti primjedbu kako kartografski izvori

⁴⁶ William Norman Bryson je angloamerički povjesničar umjetnosti koji najviše piše o suvremenoj umjetnosti. Ističe se i pomakom ka literarnoj teoriji u proučavanju povijesti umjetnosti. Kao teoretičar razvija metodologiju proučavanja „impulsa“ u stvaranju djela u što uključuje i društvenu povijest i psihologiju. Djela: *Visual Theory: Painting and Interpretation* (1989), *Visual Culture: Images and Interpretations* (1993). Bryson, Norman, *Dictionary of Art Historians*, <https://arthistorians.info/brysonn> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁴⁷ Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 175–176.

⁴⁸ Norman Bryson, „Géricault and 'Masculinity'“, u: *Visual Culture: Images and Interpretations*, (ur.) Norman Bryson, Michael Ann Holly, Keith Moxey, Wesleyan University Press, 1994., str. 228, 243, 245, 257.

⁴⁹ Michael Ann Holly je američka povjesničarka umjetnosti koja se tijekom svoje karijere bavila historiografijom i teorijom povijesti umjetnosti. Predavala je na sveučilištu *Hobart and Williams Smith* i na Sveučilištu u Rochesteru gdje je pomogla u osnivanju programa vizualnih i kulturnih studija. Do umirovljenja se bavila kritičkom teorijom, metodologijom i historiografijom. Djela: *Past Looking* (1996), *The Melancholy Art* (2013). MICHAEL ANN HOLLY, *THE CLARK*, <https://www.clarkart.edu/fellow/detail/michael-ann-holly> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁵⁰ Michael Ann Holly, „Wölfflin and the Imagining of the Baroque“, u: *Visual Culture: Images and Interpretations*, (ur.) Norman Bryson, Michael Ann Holly, Keith Moxey, Wesleyan University Press, 1994., str. 347, 350–351, 360–361.

ranije u struci nisu detaljnije analizirani na ovaj način, zbog čega će rezultati istraživanja iznijeti na vidjelo nove informacije (Prilog 3.).

3. Kartografija u doba Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.)

3.1. Stanje prije i tijekom „Velikog bečkog rata“ (1683. – 1699.)

Razvoj kartografije u Habsburškoj Monarhiji i Mletačkoj Republici usko je vezan uz ratne sukobe i osvajanja Osmanskoga Carstva u Jugoistočnoj Europi (Prilog 4.).⁵¹ Tijekom tih sukoba, prostor Kraljevine Hrvatske je bio sveden na „ostatke ostataka“, a Ugarska na svoj zapadni dio. Razorne pljačke i provale bile su dio svakodnevnice od kraja 15. stoljeća, a kulminaciju doživljavaju bitkama na Krbavskom (1493.) i Mohačkom polju (1526.) (Prilog 5.)⁵² Navedene bitke su uzrokovale postupno formiranje krajiškog sustava uz graničnu zemlju koja je bila „ničija“. Granice nisu bile stalne, a prostor je bio poznat tek domaćem krajiškom stanovništvu koje je ondje obitavalo i branilo rubne dijelove Monarhije sustavom utvrda i stražarskih tornjeva. S vremenom su se formirale uređene krajine pod posebnom upravom Dvora u Beču. Riječ je o Primorskoj krajini na prostoru oko Senja, Banskoj krajini u okolini Siska i Karlovca te Slavonskoj krajini između rijeka Save i Drave, sa sjedištem u Varaždinu. Unatoč ovom obrambenom sustavu, stanje se nije promijenilo sve do sredine druge polovice 17. stoljeća.⁵³

S druge strane, prostor Dalmacije pod upravom mletačkog generalnog providura doživljava postepenu stagnaciju trgovačke djelatnosti i vojne premoći nakon strelovitog uspona u 16. stoljeću. Prostor mletačke Dalmacije se u to doba sastojao od uskog obalnog pojasa gradova s njihovim bliskim zaleđem i tako egzistirao unatoč povremenim sukobima s Osmanskim Carstvom. Velike

⁵¹ Iako će se više pažnje posvetiti društvenim prilikama i procesima kartiranja, neophodno je najprije sažeti političke i vojne događaje koji nam služe kao povijesni i kontekstualni okvir. U ovom će se dijelu ukratko opisati najznačajniji i prijelomni trenutci na graničnom području triju velikih sila, koji se ne smiju izostaviti prilikom proučavanja izvora tog razdoblja. Unutar tog okvira će se obrađivati društvena problematika, problematika odnosa prema prirodi i okolišu te likovni sadržaj pomoću izabranih kartografskih izvora u poglavljima koja slijede.

⁵² Nenad Moačanin, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. Preispitivanja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1999., str. 17.; Markus Hattstein, *Historica: der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten*, Parragon Books, 2017., str. 112.

⁵³ Željko Holjevac, Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 16–18.

promjene su se počele odvijati tek u 17. stoljeću kada se, od 1645. godine, Venecija aktivno bori protiv Osmanlija u Dalmaciji te na Egejskom i Jonskom moru. Republika je postigla dobre ishode u Dalmaciji, no gubitak Krete 1669. godine i neuspješna obrana Francesca Morosinija je nakratko oslabila Republiku.⁵⁴

Za lokalna stanovništva uz granicu, život je bio veoma težak, no unatoč nejasnim političkim odnosima, ona nastavljaju živjeti prema tradicionalnim načelima. „Nada za spas od Turaka“ nije nestala, a pomaci u izviđanju graničnih područja bili su prijeko potrebni u slučaju mogućeg izbijanja otvorenog sukoba.⁵⁵ Stvaran pomak od stagnacije koja je trajala više od stoljeća čini upravo novi ratni sukob. Uzrok otvorenom ratu je bio ustanak grofa Emmericha Tökölyja u Gornjoj Ugarskoj, koji je uživao potporu Erdelja i Osmanskog Carstva, protiv habsburškog cara Leopolda I. Diplomatskim vezama Tököly je pokušao pridobiti Osmanlije za rat protiv Habsburške Monarhije što se pokazalo uspješnim. Time započinje „Veliki bečki rat“ ili „Drugi Veliki turski rat“ godine 1683.⁵⁶

Habsburška je vojska pod vodstvom Karla od Lotaringije i Jana III. Sobieskog isprva bila potisnuta, a zatim uspijeva obraniti Beč 12. rujna, uz veliki poraz osmanske vojske (Prilog 5.).⁵⁷ Nedugo nakon uspjeha kreće se u ofenzivu u kojoj je oslobođen ugarski grad Gran. Iste godine Mlečani su pod vodstvom Francesca Morosinija krenuli prema Peloponezu koji je brzo osvojen.⁵⁸ Osvajanja su krenula i na području Dalmacije, a osniva se i nova „sveta liga“.⁵⁹ Godine 1686., habsburška vojska je zauzela Budim, a ista 1687. godine pobjeđuje na Mohačkom polju. Ratni sukobi su se nastavili idućih deset godina na obje strane s većim ili manjim uspjesima, u kojima je aktivno sudjelovalo i krajiško stanovništvo, osobito u Dalmaciji. Posljednja pobjeda princa Eugena

⁵⁴ Joanne M. Ferraro, *Venice: History of the Floating City*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012., str. 179.

⁵⁵ Željko Holjevac, Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 55–59, 71.

⁵⁶ Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriß. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, dtv, 1964. (1979.), str. 265.; Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 171–172.

⁵⁷ Svoje viđenje bitke kod Beča iznosi poljski kralj Jan III. Sobieski u pismu svojoj ženi. (Dr. Stjepan Srkulj, *Izvori za Povijest III. Izvori za Povjesnicu Novoga Vijeka*, Zagreb: Kr. Hrv-Slav-Dalm. zemaljske vlade, 1913., str. 57–59.); Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 173.

⁵⁸ Charles Diehl, *Mletačka Republika*, Zagreb: TIPEX, 2006., str. 162–165.

⁵⁹ Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriß. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, dtv, 1964. (1979.), str. 265.; Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 174.

Savojskog kod Sente 1697. godine (Prilog 5.)⁶⁰ i problemi oko španjolskog nasljeđa potakli su potpisivanje mira u Srijemskim Karlovcima koji su Osmanlije brzo prihvatili. Ugarska, Erdelj i veći dio Slavonije ušli su u sastav Habsburške Monarhije, a Mletačka Republika je proširila granice u Dalmaciji do linije Knin – Sinj, uz kontrolu nad Peloponezom. Dakle, novi teritoriji su pomakli granicu prema istoku pa je bilo potrebno istu pravilno obilježiti i fiksirati kartiranjem.⁶¹

3.2. Komisije za razgraničenje pri uspostavi novih granica

Kao što je prije navedeno, granična zemlja je u praksi bila „ničija“, devastirana ratom i izuzetno slabo poznata. Pomakom granica prema istoku bilo je potrebno običi nove stečevine, kartirati ih te označiti točne granice između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.⁶² Rješenje ovog problema je doneseno Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine stvaranjem dviju Komisija za razgraničenje koje su surađivale pri stvaranju skica i karata nove granice. Mirom je također bilo dogovoreno kako će se nova granica utvrditi na terenu te kako će biti utvrđena kartama. Habsburšku stranu u radu Komisije je zastupao grof Luigi Ferdinando Marsigli, a osmansku stranu Ibrahim Efendi. Suradnjom su vršili mjerenja koja je u praksi izvodio inženjer Johann Christoph Müller na prostoru od Dunava i Save prema Jasenovcu te uz Unu sve do Tromeđe kod Knina.⁶³ Ondje su se sastali s drugom komisijom koju je s mletačke strane zastupao generalni providur Girolamo Grimani, a s osmanske strane Osman-paša. Granicu nazvanu „*Linea Grimani*“ koja je od Knina kretala prema Vrliki, Zadvarju, Vrgorcu i Čitluku, izmjerio je i ucrtao

⁶⁰ Službeni izvještaj državnom saboru u Regensburgu donosi kratki opis događanja. (Dr. Stjepan Srkulj, *Izvori za Povijest III. Izvori za Povjesnicu Novoga Vijeka*, Zagreb: Kr. Hrv-Slav-Dalm. zemaljske vlade, 1913., str. 63–64.); Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 174.

⁶¹ Joanne M. Ferraro, *Venice: History of the Floating City*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012., str. 178–179.; Markus Hattstein, *Historica: der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten*, Parragon Books, 2017., str. 194.; Željko Holjevac, Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 24–25.

⁶² Rad kartografa na terenu je obuhvaćao mnogo šire prostore, koji obuhvaćaju Ugarsku i Erdelj, no ovdje je fokus isključivo na graničnim područjima Hrvatske i Dalmacije.

⁶³ Miljenko Lapaine, Antar Andrés Deak, Ivka Kljajić, „Johann Christoph Müller (1673. – 1721.)“, u: *Kartografija i Geoinformacije* 3, 2004., str. 69, 71, 73; John Stoye, *Marsigli's Europe, 1680 – 1730, The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, Yale University Press, 1994., str. 188–189.; Borna Fürst-Bjeliš, Ivan Zupanc, „Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography“, u: *Hrvatski geografski glasnik* 69/1, 2007., str. 7–8.

inženjer Giusto Emilio Alberghetti. Nove stečevine Mletačke Republike uključivale su i Herceg Novi i Risan u okolici Boke Kotorske, koje su također bile mjerene i ucrtane.⁶⁴

Mirovni je ugovor sproveden u djelo ucrtavanjem granica, no mir nije potrajao dugo. Prilike na prostoru Dalmacije su se ponešto izmijenile, a vođeno uspješnim ratovanjem, lokalno je stanovništvo željelo nastaviti s ratnim osvajanjima. Politika naoružane neutralnosti bila je prekinuta osmanskim objavom rata Veneciji 1714. godine, a već je iduće godine mletačka vlast na Peloponezu bila upitna. Ista je godina bila uspješnija u Dalmaciji gdje se vojska uspjela probiti do Trilja i Prologa.⁶⁵ Obnovom saveza s Habsburškom Monarhijom, 1716. godine se nastavlja rat i na habsburškoj strani poznat kao Treći turski rat“.⁶⁶ Princ Eugen Savojski je osvojio Banat, a vojska Mletačke Republike južnu Hercegovinu. Osmanlije su bili na rubu sloma od uspješne habsburške opsade Beograda, a Mir u Požarevcu iz 1718. godine je okončao ratno stanje (Prilog 5.). Unatoč uspjesima s obje strane, mir je bio povoljan samo za Monarhiju, što se najbolje može uočiti prilikom ponovne uspostave i ucrtavanja nove granice.⁶⁷

Pri dogovaranju novih granica, mletačka delegacija vođena Carlom Ruzzinijem nije uspjela zadržati novu stečevinu u južnoj Hercegovini, dok su sve osvojene zemlje Habsburgovci zadržali. Banat, Mala Vlaška, sjeverna Srbija i dio sjeverne Bosne su ostali u rukama Monarhije dok je Mletačka Republika morala vratiti Peloponez i južnu Hercegovinu. Unatoč tome, novo je razgraničenje, predvođeno Alviseom Mocenigom i Mehmetom ef. Silayem, Mletačkoj Republici pridodalo dalmatinsko zaleđe do vrhova Dinare i prostora gornjeg toka rijeke Cetine. Imotski je također prešao na mletačku stranu, a kod Vrgorca se nova granična linija spajala s onom iz 1699. godine. Diplomacijom Dubrovačke Republike, Osmansko Carstvo dobiva izlaze na more kod Neuma i Sutorine, čime je Dubrovnik postao fizički odvojen od Mletačke Republike. Naravno, u

⁶⁴ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 186.

⁶⁵ Charles Diehl, *Mletačka Republika*, Zagreb: TIPEX, 2006., str. 162–165.; Joanne M. Ferraro, *Venice: History of the Floating City*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012., str. 178–179.; Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 186.

⁶⁶ Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriß. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, dtv, 1964. (1979.), str. 264–265.

⁶⁷ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 192.; Milan Kruhek, Augustin Pavlović, „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog (1718.) mira“, u: *Croatia Christiana periodica*, Vol. 15, 1991., str. 113.

zamjenu Republika dobiva proširenja na području Boke Kotorske. Iako za Republiku nepovoljna, granica se ustalila te je ostala gotovo neizmijenjena do danas.⁶⁸

Komisije za razgraničenje su provele opsežna mjerenja, a svaki dio je također kartiran po odredbama obaju mirovna sporazuma. Ratni sukobi su, dakle, bili ključni za bolje poznavanje graničnog prostora između zapadnih sila i Osmanskog Carstva. Susljedno su se tom potrebnom terenskom radu razvijale i metode kartiranja koje su, vođene kartografskim tradicijama, uspjele vjerno prikazati ucrtani prostor.

3.3. Kartografske tradicije Habsburške Monarhije i Mletačke Republike

3.3.1. Kartografske tradicije i razumijevanje društvenog konteksta

Potreba za opsežnijim mjerenjima i terenskim radom (prema odredbama Karlovačkog i Požarevačkog mira) je dovela inženjere, mjernike, kartografe i vodiče na gotovo nepoznat granični prostor Jugoistočne Europe. Vodeći su kartografi i inženjeri, koji su bili pozvani na teren, bili poučavani i razvijali svoje vještine unutar tradicija kulturnih krugova velikih sila uključenih u prethodno opisane ratne sukobe. Djelatnost određena kulturnim krugom i društvenim kontekstom morala je neminovno utjecati na izradu karata⁶⁹, a kako bismo bolje shvatili proces izrade karata koje prikazuju granična područja, moramo postaviti sljedeće pitanje:

Na kojim se tradicijama zasniva kartografska znanost i djelatnost obiju velikih europskih sila?

3.3.2. Kartografska tradicija Habsburške Monarhije: orijentacija, topografija i vojne tajne

Kartografska tradicija Habsburške Monarhije bila je veoma bliska tradiciji njemačkih zemalja, no ona nije nikada bila dominantna u Europi unatoč svojoj kvaliteti. Osnova svih znanja unutar navedenog kulturnog kruga jest Ptolomejeva „*Geografia*“, na temelju koje se u 16. stoljeću prvo

⁶⁸ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 187, 192–193.

⁶⁹ William Cartwright, „Art and Cartographic Communication“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 15.

razvija njemačka kartografija. Ista u 17. stoljeću, nažalost, slabi uzletom nizozemskog tiska, no izvodi vrhunske estetske primjerke austrijskih karata za posebne naručitelje. Primat u izradi dobivaju početkom 18. stoljeća.⁷⁰ Za povijesne krajeve Hrvatske i Slavonije ova je tradicija izuzetno važna, a ti prostori su često bili prikazivani zajedno s mađarskim zemljama zbog višestoljetnih političkih veza, a često su ovisile i o utjecajima kulturnog kruga i središta gdje je autor karte djelovao.⁷¹ Navedeni prostori su bili redovito zastupljeni na kartama proizašlima iz radionica u Nürnbergu i Augsburgu. Nürnberg se razvio kao poznati renesansni centar s razvijenim metalurškim obrtom, a također se mogao pohvaliti najnaprednijom proizvodnjom kompasa u Europi. To je uvjetovalo razvoju posebnih karata, tzv. „karata putova“ koje su služile kao svojevrsni vodiči na alpskim prostorima.⁷² Uz navedena središta, također se isticalo i učilište u Kölnu, gdje je rad bio uglavnom topografske prirode. Najvažniji naručitelj karata je bio Bečki Dvor koji je, potaknut ratnim zbivanjima, zahtijevao visoko precizne prikaze graničnih područja.⁷³ Kao što je ranije navedeno, Komisiju za razgraničenje s habsburške strane je vodio grof Luigi Ferdinando Marsigli koji je sakupljao podatke za svoj opsežan rad o graničnim područjima.⁷⁴ Njemu je na terenu pomagao inženjer Johann Christoph Müller koji je, kao službeni kartograf Komisije, sakupio podatke i objavio veliku kartu Ugarske 1709. godine koja uključuje i područja Hrvatske i Slavonije.⁷⁵ Spomenuta je karta nastala na temelju vojnih karata koje najbolje opisuju odnos Monarhije prema prikupljenim podacima. Brojne su karte ostale u crtežima zbog stroge tajnosti vojnih informacija.⁷⁶ U tim okolnostima djeluje i predstavnik Hrvatskoga sabora, Pavao

⁷⁰ Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromeđe na temelju izvora iz Zbirke Novak“, u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 412.

⁷¹ Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*“, u: *Geoadria*, 17/2, 2012., str. 154–155.

⁷² Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 18–19, 21–22.

⁷³ Isto, str. 21.

⁷⁴ Sve sakupljene podatke poput astronomskih, hidrografskih i historijskih izdaje 1726. godine u 37 posebnih karata.; Isto, str. 21.

⁷⁵ Spomenuta karta će biti opisana i analizirana u narednim cjelinama.; Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 21.; Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001., str. 24.

⁷⁶ Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak: Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović; fotografije Darko Čižmek, Sonja Hrelja; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017., str. 52.

Ritter Vitezović, koji je zastupao hrvatske interese, ali i fizički radio na terenu budući da je bio školovan za takav rad.⁷⁷ Sastavio je vlastitu kartu Hrvatske koja je specifična po prikazivanju tijekom vremena i pretenzijama na povijesnoj bazi.⁷⁸

Prema svim navedenim podacima možemo zaključiti kako je habsburška kartografska tradicija usko vezana za onu njemačku, koja se isticala svojom kvalitetom. Glavna tipološka rješenja karata temelje se na orijentaciji („karte putova“) i topografskom radu.⁷⁹ Također je važno istaknuti i razvoj vojne kartografije koja je sve podatke s terena čuvala u tajnosti, a koji pokazuju napredak u topografskim prikazima.

3.3.3. Kartografska tradicija Mletačke Republike – *portulani*, *izolari* i topografski elementi

Kartografska tradicija Mletačke Republike je pak dio veće talijanske tradicije. Riječ je o kronološki najstarijoj kartografskoj tradiciji koja se razvijala paralelno s umjetnošću, a poticaj razvoju iste su bile kulturna dominacija, kao i brojne radionice drvorezbara i bakrorezaca. Važna tradicija portulanskih karata (pomorskih navigacijskih karata) je započela sredinom 13. stoljeća u Genovi potrebom za označavanjem pristaništa.⁸⁰ Takve precizne karte čine velik dio građe talijanske kartografske tradicije. Iste uvode i element „ruže vjetrova“, mreže kompasnih linija koje su služile kao obrazac za plovidbu.⁸¹ S vremenom *portulani* gube značenje, a tijekom 16. i 17. stoljeća te su pomorske karte služile isključivo u estetske svrhe.⁸² Druga značajna skupina karata

⁷⁷ Pavao Ritter Vitezović je učio geografiju kod G. M. Vischera i bakrorez kod J. W. Valvasora.; Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 22.

⁷⁸ Ova karta će također biti opisana i analizirana.; Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungarie Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60; Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confinium = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001., str. 34.

⁷⁹ Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 19.

⁸⁰ Isto, str. 13–14.

⁸¹ Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak: Mappae Croatiae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović; fotografije Darko Čizmek, Sonja Hrelja; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017., str. 27.

⁸² Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 14.

proizašla iz ove tradicije jest skupina *izolara*, karata s prikazima otoka, otočke kopnene unutrašnjosti te okolnih akvatorija. Prvi takav *izolar* je sastavio Venecijanac Bartolomeo Dalli Sonetti 1485. godine. Interes za područje Dalmacije i istočnu obalu Jadrana su uzrokovale stalne terenske promjene u ratnim okršajima, a navedenim područjem su se najviše bavili Girolamo Cantelli da Vignola i Vincenzo Maria Coronelli koji su na temelju terenskog rada po prvi puta ucrtali nove toponime. Coronelli je svoje karte dodatno obogatio sistematskim podacima i zanimljivim pojedinostima prikazanih područja. *Izolari* ovih kartografa su najtočnije prikazivali tadašnji prostor Dalmacije, a čitav razvoj i interes je trajao samo na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće.⁸³ U navedenom je razdoblju primorski prostor unutar sfere Mletačke Republike bio ključna pomorska i prometna poveznica s istočnim Mediteranom pa je stoga i pojava prostora Dalmacije na kartama i očekivana.⁸⁴ Valja također navesti kako su ostali krajevi izvan domene Republike redovno bili kopirani sa stranih karata (npr. kopiranje portugalskih karata za prikaze „Novog Svijeta“).⁸⁵ Također valja naglasiti kako izradu portulanskih karata također vrše francuski, nizozemski i njemački kartografi unatoč neosporivoj kvaliteti mletačkih kartografa.⁸⁶

Talijanska kartografska tradicija je, prema svim podacima, bila najjača u Mletačkoj Republici, budući da je bila velika pomorska sila na prostoru Jadrana i Mediterana. Uz Veneciju se još ističe i Rim gdje izdavači poput Bertellija iz sredine 16. stoljeća i Giacoma Rossija s kraja 17. stoljeća daju mogućnosti objave kartografskih radova.⁸⁷ Primjer navedenome je karta područja hrvatskih zemalja koja je tiskana upravo u Rim. Riječ je o prvoj intergralnoj karti hrvatskih povijesnih regija za koju je podatke prikupio Ivan Lučić 1663. godine.⁸⁸ Općenito gledano, najznačajnije skupine

⁸³ Isto, str. 17–18.; Vincenzo Maria Coronelli, *Isolario dell'Atlante Veneto, Parte I*, 1696., sign. XABE2LA, str. 138–139, 152–153.; Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromeđe na temelju izvora iz Zbirke Novak“, u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 411.

⁸⁴ Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*“, u: *Geoadria*, 17/2, 2012., str. 155.

⁸⁵ Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 13.

⁸⁶ Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromeđe na temelju izvora iz Zbirke Novak“, u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 411–412.

⁸⁷ Isto, str. 13.; Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

⁸⁸ Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*“, u: *Geoadria*, 17/2, 2012., str. 146.

karata su bile pomorski orijentirane, a na području istočne obale Jadrana, kartografi postepeno razvijaju topografske prikaze.

3.4. Likovna rješenja na kartama u povijesno-teorijskom kontekstu

Nezaobilazan dio svake kartografske tradicije ranoga novog vijeka jesu likovna rješenja po kojima se tradicije razlikuju. Budući da karte ovog razdoblja možemo promatrati kao umjetničke artefakte, moramo posebno naglasiti značaj ukomponiranih likovnih rješenja. Iako je svaki primjer specifičan, svaki i nužno odražava šira društvena zbivanja unutar kulturnog kruga u kojem nastaje.⁸⁹ Isto, naravno, važi i za izabrane primjere iz kasnog 17. stoljeća i prve polovice 18. stoljeća. Najviše kartografskih radova o područjima Hrvatske, osobito za područje Vojne krajine, nastaje tijekom navedenog razdoblja. Brojnim rukopisnim kartama i njihovoj uskoj vezanosti za kontekst moramo pridodati i estetsku vrijednost. Naime, takav izraz likovnosti odražava posebnu vještinu izvođača grafika koje potom prenose sadržaj posredstvom simbola i ornamentike.⁹⁰ Svaki pojedini vizualni element utječe na promatrača, ali i na odaslanu poruku koja je vezana uz vrijeme nastanka i uz opisani prostor, kao što je područje Tromeđe kod Knina. Poruka koja se prenosi je nerazdvojiva od interesa autoriteta i pokrovitelja koji žele odaslati vlastiti stav predočen u dekorativnoj maniri.⁹¹

Uz dekorativna i ideološka rješenja, ne smijemo izostaviti niti regionalne motive koji nam mogu pobliže predočiti identitet prikazanog prostora na kartama. Prema tome, uz simbole koji opisuju prostor, dekorirane barokne kartuše, ruže vjetrova i alegorijske likove, važni su i grbovi zemalja i pojedinaca. Svi navedeni elementi likovnih rješenja moraju biti promatrani kao cjelina kako bi mogli shvatiti odaslanu poruku. Vizualni elementi u sebi također nose dublja značenja i doživljaje. Oni imaju svojevrsnu mogućnost naracije konteksta, prostora i pojedinih zbivanja. Barokni su se

⁸⁹ Markus Jobst, „Marriage and Divorce“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 50–52.

⁹⁰ Roelof van Straten, *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003., str. 46, 49.; Alexandra Benová, Ján Pravda, „Map Style“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 150.

⁹¹ Raymond B. Craib, *Decolonizing the Map*, University of Chicago Press, 2017., str. 23.

kartografi toga doba trudili svoja djela uskladiti s općim umjetničkim trendovima. Posljedica toga je pridodana umjetnička vrijednost koju odlikuje vrsna izrada.⁹²

Doživljaji i dublja značenja također predstavljaju važan problem: Pripada li ovaj sadržaj u domenu umjetničkog ili u domenu kartografskog? Prije svega, sve karte prikazuju prostor, no neke karte istovremeno mogu biti i umjetnička djela koja produbljuju interakciju te potiču emocije promatrača. U periodu oko dva mirovna sporazuma te sukoba europskih sila s Osmanskim Carstvom, izražavanje emocija bilo je ključno oruđe pri održavanju morala i kulturnog ponosa. Takav emotivno nabijeni barokni likovni sadržaj spada u obje domene te je neophodan za shvaćanje karte kao predmeta kako uporabne, tako i estetske vrijednosti.

Oblikovanje predmeta uvijek slijedi određeni *disegno* (tal. crtež, naum, ideja, i plan) koji u kontekstu određenog kulturnog kruga koristi specifičan skup simbola, motiva, alegorija i personifikacija kako bi se mogao dočarati određeni prostor. Taj je prostor često idealizirana slika stvarnosti koja briše granice između znanstvenog i umjetničkog. Karte se brisanjem granica ne zasnivaju isključivo na znanstvenim načelima. Uz njih su ključne ideološke poruke te rad pojedinaca (autora) koji također ostavljaju vlastiti utisak. Proučavanje likovnih rješenja je, dakle, neophodno pri kvalitetnoj analizi kartografskih izvora.⁹³ Prikazani prostor (npr. obala Dalmacije ili Tromeđa), kao i likovni sadržaj (npr. kartuše, okviri ili personifikacije), pretvaraju prikazano i rečeno u idealan vizualni materijal koji time može biti samostalno umjetničko djelo, što je slučaj ako govorimo o djelima vezanima uz razdoblje oko Karlovačkog i Požarevačkog mira.

Metode u 18. stoljeću postepeno postaju isključivo znanstvene, a umjetnička vrijednost prestaje imati velik utjecaj. Prijelaz stoljeća i razdoblje oko ranije navedenih događaja je, prema tome, važno jer se prilikom prikaza društvenog, političkog i vojnog konteksta koriste elementi kako znanstvenog, tako i umjetničkog.⁹⁴ Takvih karata ima mnogo, a ovaj će se rad posvetiti odabranim primjerima koji će biti opisani i analizirani.

⁹² David Fairbairn, „Rejecting Illusionism: Transforming Space into Maps and into Art“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 23–25.

⁹³ Isto, str. 26–34.

⁹⁴ Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak: Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović; fotografije Darko Čižmek, Sonja Hrelja; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017., str. 25–26.

4. Opisi izabranih kartografskih izvora iz vremena oko Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.)

4.1. Karte habsburških (i hrvatskih) kartografa

4.1.1. Stjepan Glavač: *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio* (1673.)

Prva povijesna karta koja će se opisati jest prva samostalna karta Hrvatske, koju je izveo varaždinski isusovac Stjepan Glavač 1673. godine. Također je važno napomenuti kako je opisana karta faksimilna reprodukcija u punoj veličini koju je priredio isusovac Miroslav Vanino 1937. godine, a original se čuva u Valvasorovoj zbirci Zagrebačke nadbiskupije.⁹⁵ Karta je dimenzija 83 x 81 cm, a u mjerilu, koje je otprilike u mjerilu 1:250000, prikazuje povijesni prostor Hrvatske omeđen rijekom Dravom na sjeveru, Kupom na sjeverozapadu, Unom na jugoistoku te dijelom Jadranskog mora do Senja na zapadu. Dakle, karta se usredotočuje isključivo na prostor uže Hrvatske, a uz razvedeni ucrtani prostor prošaran rijekama i brežuljcima ističe se i veliki posvetni tekst koji zauzima gornji lijevi kut karte. Iako je djelomično ucrtano i područje Međimurja, ono nije jasno definirano kao dio prikazanog užeg područja Hrvatske.⁹⁶ Njemačka i hrvatska skala milja su ucrtane podno posvetnog teksta, a uz navedenu se cjelinu s desne strane nalazi popis korištenih simbola. U gornjem desnom kutu je ucrtan kompas koji nam ukazuje na pravilno usmjerenje karte prema sjeveru, a u donjem desnom kutu nalazi se naslovni tekst.⁹⁷

Kao što je ranije navedeno, elementi okoliša su istaknuti, a uz osjenčane brežuljke se posebno ističu velike rijeke uz brojne pritoke. Naglasak je na prirodnim obilježjima, budući da ona omeđuju hrvatski povijesni prostor. Uz ucrtani okoliš, karta Hrvatske sadrži i veliki posvetni tekst i manji naslovni tekst. Oba teksta su uokvirena, a u slučaju naslovnog teksta je riječ i o korištenju ljudskih

⁹⁵ Mirko Marković, *Descriptio Croatiae, Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb: Naprijed, 1993., str. 184.

⁹⁶ Na pripadnost Međimurja Hrvatskoj može aludirati i isusovački krug u kojem se Stjepan Glavač obrazovao. (Vladimir Horvat, „Životopis varaždince isusovca Stjepana Glavača - filozofa - slikara - prvog kartografa Hrvatske (1627. - 1680-)“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, Br. 10–11, 1998., str. 333–334.)

⁹⁷ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

figura, predmeta i arhitektonskih okvira. Dekorirane su i uokvirene i skale milja, popis simbola te kompas koji je okružen trima figurama vojnika. Sva likovna rješenja zauzimaju 21,219 % cjelokupne karte pa možemo zaključiti kako se velika pažnja pridodaje dekorativnosti uz već opisane geografske značajke (Prilog 6. i 7.).⁹⁸

4.1.2. Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller: *Mappa Generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis videlicet a Ludovici Regis Diplomatus comprobatis determinati* (1699.)

Povijesna je karta Hrvatskog kraljevstva, nastala u vrijeme Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, plod terenskog rada Pavla Rittera Vitezovića i inženjera Johanna Christoha Müllera, koji su sudjelovali u Komisiji za razgraničenje s habsburške strane.⁹⁹ Karta je dimenzija 69 x 48,5 cm i mjerila 1:550000, a prikazuje povijesni prostor Hrvatske omeđen Savom, Kupom, Unom i Jadranskim morem uz prostor Dalmacije do Splita i Bosne između rijeka Une i Vrbas. Dakle, karta prikazuje upravo onaj prostor koji karta Stjepana Glavača nije obuhvatila. Fokus karte je na povijesnom području Hrvatske, njenim teritorijalnim posezanjima i novim ucrtanim granicama s Osmanskim Carstvom. Usmjerenje karte nije pravilno, usmjerena je prema smjeru jugozapada. Naslovni tekst je smješten u donji desni kut karte te sadrži naslov uz objašnjenje funkcije karte.¹⁰⁰

Osvrtom na okoliš možemo utvrditi kako se pažnja posvećuje rijekama i brdovitom terenu (s planinskim masivima) koji tvore podlogu za nove ucrtane granice. Ova karta nema likovni sadržaj budući da joj je funkcija bila isključivo vojna (unatoč nacionalnim težnjama). Umjesto likovnog sadržaja, glavnu ulogu imaju boje ucrtanih granica. Pomoću njih se prikazuje protok vremena u tri faze: za vrijeme sukoba, po kraju sukoba i nakon mirovnog sporazuma 1699. godine. Žutom bojom i brojem 1 je označena habsburška granica, osmanska crvenom i brojem 2, a mletačka tirkiznom i

⁹⁸ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

⁹⁹ Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997., str. 21–22, 38–40.

¹⁰⁰ Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

brojem 3. Brojem 4 se pak dodatno naglašava granica koja je nastupila sporazumom (Prilog 8. i 9.).¹⁰¹

4.1.3. Johann Christoph Müller: *Augustissimo Romanor Imperator Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi... (1709.)*

Nakon što su sve granice s Osmanskim Carstvom bile označene na terenu i zabilježene, bilo je potrebno izvesti novi prikaz Ugarskog kraljevstva pod habsburškom upravom.¹⁰² Iz tog razloga, član zaključene Komisije za razgraničenje, inženjer Johann Christoph Müller, crta čitavo područje Ugarske 1709. godine na četiri lista. Iako je podijeljena na četiri lista, valja imati na umu kako kartu ipak moramo promatrati kao cjelinu. Svaki dio je dimenzija 75 x 55,5 cm, a cjelina 150 x 111 cm. U mjerilu približnom 1:550000 je prikazano čitavo područje Ugarske, što uključuje i Hrvatsku s okolnim dijelovima graničnih zemalja. Granice su označene istočkanom linijom prema definicijama mira iz 1699. godine, a namjera karte je bila prikazati teritorijalni opseg Ugarske uz uvažavanje susjednih zemalja. Naslovni tekst je smješten u gornjem lijevom kutu karte dok je dodatni tekst sa skalama milja i popisom korištenih simbola smješten u gornji desni kut. Oznaka strana svijeta nema, no promatranjem zaključujemo kako je karta usmjerena prema sjeveru. Isto potvrđuje ucrtana koordinatna mreža.¹⁰³

Čitava je karta definirana rijekama, pritocima, brežuljcima, planinama i šumama, pomoću čega možemo dobiti uvid u generalnu konfiguraciju terena koju prate i brojni toponimi. Naslovni i popratni tekst su dekorirani i uokvireni arhitektonskim formama, baroknim motivima i figurama. Time likovni sadržaj zauzima 12,5 % cjelokupne karte (Prilog 10. i 11.).¹⁰⁴

¹⁰¹ Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungarie Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

¹⁰² Miljenko Lapaine, Antar András Deak, Ivka Kljajić, „Johann Christoph Müller (1673. – 1721.)“, u: *Kartografija i Geoinformacije* 3, 2004., str. 69, 71, 73.

¹⁰³ Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁰⁴ Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

4.1.4. Johann Baptist Homann: *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, et Serviae cum Principatu Transylvaniae, maxima que Parte Walachiae...* (o. 1720.)

Po zaključku se Požarevačkog mira 1718. godine, nakon ponovnog rata s Osmanlijama, ponovno ucrtava i mjeri granica. Budući da su provedene ponovne izmjere, bilo je potrebno izvesti novu kartu koja prikazuje novo stanje.¹⁰⁵ Nove izmjere i podatke s terena slijedi karta Johanna Baptista Homanna nastala oko 1720. godine. Dimenzija 112 x 93 cm i mjerila 1:770000, ova karta rađena po Müllerovom predlošku prikazuje Ugarsku, Dalmaciju, Hrvatsku, Bosnu, Slavoniju i Srbiju s okolnim krajevima uz novu granicu. Naslovni tekst je smješten u gornji lijevi kut karte, a u gornjem desnom kutu se nalazi zaseban grafički prikaz. Skala milja i popis korištenih simbola su smješteni u donjem desnom kutu karte. Strane svijeta su označene na rubovima, a ucrtana je i koordinatna mreža. Zemljovid je, promatrajući strane svijeta i mrežu, usmjeren prema sjeveru.¹⁰⁶

Teren je definiran brežuljcima koji predstavljaju različita uzvišenja, a ističu se i brojne rijeke i pritoci koji dodatno definiraju ucrtani prostor. Bojom su naglašene različite teritorijalne cjeline pa se tako koristi zelena boja za Ugarsku, ružičasta za Hrvatsku, Dalmaciju i Transilvaniju te žuta za dijelove Srbije i graničnih prostora s Osmanskim Carstvom. Crvena linija pak definira veći dio vanjskih granica čitavog kraljevstva. Naslovni tekst je dekoriran i okružen figurama i baroknim motivima. Skale milja i popis simbola su uokvireni, a posebno istaknuti grafički prikaz nam donosi scenu opsade Beograda iz 1717. godine. Ukupan likovni sadržaj zauzima 15,094 % karte. Iako su likovni sadržaji manjih dimenzija, pomoću uporabe boje doprinose vizualnom dojmu (Prilog 12. i 13.).¹⁰⁷

¹⁰⁵ Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 181–182.

¹⁰⁶ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

¹⁰⁷ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

4.1.5. Matthäus Seutter: *Nova et accurata tabula regnorum et provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae ... cum finitibus regionibus* (1740.)

Nakon zaključka Požarevačkog mira 1718. godine, stvorila se potreba za izradom novih karta, a čak se i kasnije izrađuju nove karte poput one Matthäusa Seuttera iz 1740. godine, koja prikazuje Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Srbiju, Istru i Dubrovačku Republiku. Dimenzija 61 x 53 cm i mjerila 1:1400000, ova karta prikazuje i okolne zemlje poput Ugarske, Albanije pa čak i dijelove Italije. Naslovni tekst je smješten u donji lijevi kut, a skale milja i popis korištenih simbola smješteni su u donji desni kut karte. Strane svijeta su ispisane na rubovima karte, a smjer sjevera pokazuje i ruža vjetrova smještena na sredini donjeg ruba karte.¹⁰⁸

Prirodni teren definiraju brežuljci, planine i rijeke s brojnim pritocima koji ukazuju na prirodne granice pojedinih regija, a granice pojedinih zemalja su naglašene crvenim i zelenim linijama. Podjele teritorija unutar regija su naznačene istočkanim linijama. Sve regije od značaja su naglašene bojama pa se tako koristi zelena za Slavoniju i Dalmaciju, žuta za Hrvatsku i Srbiju te crvena za Istru, Bosnu i Dubrovačku Republiku. Uz korištenje boja na karti, likovni sadržaj uočavamo u dekoraciji naslovnog teksta koji sadrži prikaze oružja, ljudskih figura i heraldičkih životinja. U barokni okvir su smješteni popis simbola i skale milja, a iznad okvira se ističu grbovi s nazivima važnih i istaknutih zemalja. Riječ je o grbovima Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Bosne i Srbije. Ruža vjetrova je naglašena žutom, zelenom i crvenom bojom. Time likovni sadržaj iznosi 14,609 % cjelokupne karte (Prilog 14. i 15.).¹⁰⁹

¹⁰⁸ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X- No. 65.

¹⁰⁹ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X- No. 65.

4.2. Karte mletačkih (talijanskih) kartografa

4.2.1. Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale* (1689.)

Kao i habsburške karte, tako i one mletačke (talijanske) prikazuju hrvatske povijesne zemlje. U vrijeme sukoba s Osmanskim Carstvom i prije mirovnog sporazuma 1699. godine, kartu Dalmacije su u dva dijela, pod nakladom Giacoma Rossija u Rimu 1689. godine, izradili Giacomo Cantelli da Vignola i Antonio Barbey. Oba dijela su dimenzija 43 x 56 cm, a čitav prikaz je u mjerilu 1:400000. Prikazuje se Dalmacija sa zaleđem od područja Zadra pa do Ulcinja u Albaniji. Oba dijela karte nose zasebni naslov u donjem desnom i lijevom kutu. Zapadni dio karte sadrži veliki natpis nazivlja koji zauzima donju lijevu četvrtinu, a istočni dio u svom gornjem desnom kutu sadrži uokvireni posvetni tekst. Oba dijela karte se poklapaju i sadrže upisane koordinatne strane svijeta unutar okvira. Cjelina je usmjerena ka sjeveru.¹¹⁰

Prirodni prostor je dočaran rijekama, osjenčanim jezerima, definiran šumskim područjima i shematiziranim brežuljcima. Velika se pažnja posvetila terenu na kojem su ucrtane tanke istočkane linije koje odvajaju pojedine manje teritorije. Prazan prostor Jadranskog mora i nepoznavanje dubljeg zaleđa u Bosni uvjetovali su većim dimenzijama dekoracija i grafičkog sadržaja oko teksta s nazivljem i oko posvetnog teksta. Veliki tekst s nazivljem je omeđen arhitektonskim okvirom s baroknim i maritimnim motivima. Posvetni tekst je također uokviren, a iznad njega stoji grb donatora. Isti tekst je omeđen elementima ratne opreme. Ako ovom sadržaju pridodamo i uokvirene naslove, likovni sadržaj zauzima 26,625 % čitave cjeline (Prilog 16. i 17.).¹¹¹

¹¹⁰ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

¹¹¹ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

4.2.2. Vincenzo Maria Coronelli: *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale (1697.)*

Kartu istočnog dijela Dalmacije je izradio poznati kozmograf Vincenzo Maria Coronelli oko 1697. godine za svoj veliki atlas „*Isolario dell'Atlante Veneto*“.¹¹² Ova karta je nastala u doba najvećih sukoba europskih sila s Osmanskim Carstvom¹¹³, a prikazuje teritorijalne posjede u mletačkoj Dalmaciji uz ucrtane zemlje u zaleđu. Uokvirena je žutom bojom, dimenzija 60 x 45 cm, a u mjerilu je 1:500000. Preciznije rečeno, prikazuje istočni dio mletačkog posjeda u Dalmaciji, tj. srednju i južnu Dalmaciju od Rogoznice na zapadu pa sve do Dubrovnika i ušća Bojane na istoku. Ova karta je dio cjeline koju čine karta zapadnog dijela Dalmacije te karta užeg područja Zadra. Granice i prostori Mletačke Republike su fokus karte, a pri označavanju granica i obalnih linija se koriste ružičasta, azurna i žuta boja, uz isprekidane linije koje prate granice na moru. U gornjem desnom kutu karte je smješten generalni naslov, a podno područja Boke Kotorske je smješten i dio sa sporednim nazivom dijela karte i skalom milja. Prema ucrtanoj geografskoj koordinatnoj mreži, možemo zaključiti kako je karta usmjerena ka sjeverozapadu.¹¹⁴

Prirodni okoliš je dočaran shematiziranim brežuljcima, šumskim prostorima, rijekama i jezerima. Dočaravanjem su se prirodnih obilježja stvorili dodatni orijentiri vezani uz toponime koji pobliže opisuju ucrtani prostor. Prazan prostor zaleđa (Bosna i Srbija) ispunjava veliki naslov uokviren svitkom i dekorativnim figurama, a uz njega stoji stijeg na kojem je prikazan orao. Grb Dalmacije sa sporednim naslovom je naglašen krunom, a pridržavaju ga mitološka morska bića. Uz navedeno, likovni sadržaj također uključuje grbove Bosne, Srbije i Hercegovine. Likovna rješenja zauzimaju 22,5 % karte pa ih možemo smatrati važnim dijelom cjeline prikaza mletačke Dalmacije (Prilog 18. i 20.).¹¹⁵

¹¹² Vincenzo Maria Coronelli, *Isolario dell'Atlante Veneto, Parte I.*, 1696., sign. XABE2LA, str. 152–153.

¹¹³ Charles Diehl, *Mletačka Republika*, Zagreb: TIPEX, 2006., str. 165–166.

¹¹⁴ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

¹¹⁵ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

4.2.3. Vincenzo Maria Coronelli: *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale* (1697.)

Drugi dio zemljovida Dalmacije s prethodnim stvara cjelinu i potpuni pregled mletačkog posjeda na istočnoj obali Jadrana. Nastala za „*Isolario dell'Atlante Veneto*“, ova karta Vincenza Marie Coronellija ima dimenzije 60 x 45 cm i u mjerilu je 1:500000.¹¹⁶ Prikazuje prostor Istre, Kvarnera te sjevernog dijela Dalmacije do Trogira. Granice i svi prostori upravnih jedinica su naglašeni bojama, a otočni posjedi su razdvojeni isprekidanim linijama na moru. Prema tome, glavni tematski sadržaj su teritorijalne podjele, a to potvrđuje i naslov karte koji je uklopljen u veliku grafičku cjelinu koja se pruža praznim prostorom Jadranskoga mora, uz donji rub karte. Uz teritorijalnu podjelu, u donjem desnom kutu karte se nalazi popis bitaka između Mlečana i Osmanlija. Ucertana je i geografska koordinatna mreža prema kojoj zaključujemo kako je karta usmjerena ka sjeverozapadu. Upisanih ili ucrtanih strana svijeta nema.¹¹⁷

Pažnja se pridodaje i prirodnim značajkama koje se ističu ucrtanim grupama stabala, brežuljcima i rijekama, koje su pak dodatno naglašene povremenim tekstualnim opisima. Takvim opisivanjem i ucrtavanjem, prirodna obilježja postaju ključna za snalaženje u prostoru. Osvrtom na izbor boja pri definiranju mletačkog teritorija uočavamo kako se koriste ružičasta, zelena, žuta i azurna boja. Uz definiranje obalne linije i posjeda, dimenzijama se ističe velik prikaz morske kočije okružene brojnim morskim mitološkim bićima. Na kočiji se nalaze lik dužda i Krista koji nose poruku premoći svjetovne i duhovne vlasti zapada nad Osmanlijama. Ispred povorke se nalazi manji stijeg s naslovom ovoga dijela karte, a čitava scena je usmjerena prema istoku. Karta sadrži i prikaze grbova Istre i Hrvatske. Likovni sadržaj zauzima 19,531 % karte. Time zaključujemo kako likovni sadržaj ima važnu ulogu u razumijevanju čitavog sadržaja karte (Prilog 19. i 20.).¹¹⁸

¹¹⁶ Vincenzo Maria Coronelli, *Isolario dell'Atlante Veneto, Parte I.*, 1696., sign. XABE2LA, str. 138–139.

¹¹⁷ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

¹¹⁸ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

4.2.4. Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* (o. 1700.)

Nove su se granice, zaključene Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, odrazile i na mletačke karte koje su počele prikazivati nove podatke o granici i zaleđu. U to vrijeme, Vincenzo Maria Coronelli i Nicolas Guerard izrađuju novu kartu kraljevstva Dalmacije i okolnih zemalja poput Hrvatske i Bosne. Karta dimenzija 59 x 45 cm i mjerila 1:1200000 prikazuje mletačku Dalmaciju od Zadra do Boke Kotorske, a obuhvaća i čitavu Bosnu, Istru, dio Hrvatske, Srbije, Albanije i obalnih prostora istočne obale Italije. Dakle, fokus ove karte jest na teritorijalnim podjelama što potvrđuje i naslov smješten u donjem lijevom kutu karte. Popisi korištenih simbola, tekst o izradi i skala milja smješteni su u donji desni kut. Strane svijeta nisu zabilježene, no usmjerenje možemo ustvrditi ružom vjetrova i koordinatnom mrežom koja nam potvrđuje usmjerenje prema sjeveru.¹¹⁹

Kao i kod prethodno opisanih karata, okoliš se definira ucrtavanjem rijeka, planinskih masiva i šuma. Pomoću toponima se tvori cjelovitija slika prikazanog područja. Granice se pak definiraju bojama: žutom za Dalmaciju, crvenom za dijelove Hrvatske, Slavonije i Dubrovačke Republike, zelenom za Bosnu i narančastom za dio Albanije. Uz korištenje boja, ne nedostaje niti likovnog sadržaja, koji se izvodi oko naslovnog teksta i popratnih podataka. Naslovni tekst je uokviren baroknim motivima, a nad njim stoji lav svetog Marka i okrunjeni grb. Popratni tekst je također dekoriran i nadopunjen ljudskim likovima, biljnim motivima te grbovima Bosne, Dalmacije i Hrvatske. Uz ružu vjetrova, za koju bi se također moglo reći da je dekorirana, ukupan likovni sadržaj zauzima 13,8 % karte (Prilog 21. i 22.).¹²⁰

¹¹⁹ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

¹²⁰ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

4.2.5. Giusto Emilio Alberghetti: *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...* (1718.)

Mletački inženjer Giusto Emilio Alberghetti je nakon mirovnoga sporazuma 1699. godine također izradio pograničnu kartu Osmanskog Carstva i mletačke Dalmacije. Radom na terenu kao član Komisije za razgraničenje izvodi jedanaest skica u mjerilu 1:100000, a kasnije sastavlja pregledan zemljovid situacije nakon mirovnog sporazuma na dva lista u mjerilu 1:280000.¹²¹ Nakon Požarevačkog mira iz 1718. godine, Alberghetti dopunjava istu kartu novim granicama.¹²² Zapadni list karte prikazuje pogranično područje od Tromeđe do Vrgorca. Obuhvaća Dalmaciju od mora do Grahovskog i Duvanjskog polja na prostoru Bosne, a ucrtane su granice iz 1699. i 1718. godine. Riječ je o prvoj karti koja detaljnije prikazuje zaleđe Dalmacije. Prostor između granica je vidljiv, no podatci su rjeđi. Istočni list prikazuje prostor od zapadne Hercegovine do Paštrovića, istočno od Boke Kotorske. Po prvi puta je ucrtano i Popovo i dolina Trebišnjice u zaleđu Dubrovačke Republike, a ucrtani su i prolazi Osmanskog Carstva na more kod Neuma i Sutorine. Na ovome listu ucrtana je samo granica iz 1699. godine, budući da se Republika s odlukama mira iz 1718. nije složila. Usmjerenje kartografske cjeline možemo odrediti pomoću koordinatne mreže, a karta je time usmjerena prema sjeveroistoku.¹²³

Ucrtani prirodni teren je dočaran razvedenom obalom, uzvišenjima, rijekama te toponimima. Okoliš je u funkciji lakše odredbe granica, a detaljniji prikaz konfiguracije terena iscrtanim linijama ukazuje na začetke detaljnijeg topografskog rada. Dodatnih likovnih elemenata nema, kao niti dekoriranog naslova, a ističu se boje granica i graničnih područja. Tako je Boka Kotorska naglašena žutom bojom, Dubrovačka Republika crvenom, a granica iz 1699. (*Linea Grimani*) crvenom i 1718. (*Linea Mocenigo*) narančastom bojom (Prilog 23. i 24.).¹²⁴

¹²¹ Oba lista karte tvore jedinstvenu cjelinu.

¹²² Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 182.

¹²³ Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591

¹²⁴ Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591

4.2.6. Giovanni Paolo Melchiori: *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...* (1729.)

Kao što je ranije navedeno, Mletačka Republika bila je izuzetno nezadovoljna ishodom na granici u Dalmaciji, koja je ucrtana 1718. godine. Promjene, doduše, nisu bile moguće pa je inženjeru Giovanniu Paolu Melchioriju naređena izrada pregledne karte nove granice u Dalmaciji.¹²⁵ Karta se temelji na Alberghettijevoj, a slijedi format od dva lista u mjerilu 1:260000. Prikazuje se identičan prostor kao i kod prethodno opisane karte, a ispravci se vrše pri graničnoj crti na području donje Neretve i Čitluka. Također su jasno označeni izlazi Osmanskog Carstva na more kod Neuma i Sutorine u vanjskom dijelu Boke Kotorske. Na istočnom, problematičnom, dijelu se označava zemljište koje Mlečani napuštaju u zamjenu za posjede oko Boke Kotorske. Izvedena je i označena ruža vjetrova po kojoj možemo pretpostaviti usmjerenje karte. Poblizim promatranjem možemo utvrditi kako je karta usmjerena prema sjeveroistoku, kao što je slučaj i kod prethodne.¹²⁶

Teren je naznačen rijekama i grafički ucrtanim uzvišenjima. Značajnija uzvišenja su izvedena u formi brežuljaka, a topografskih formacija izostaje. Za razliku od topografskih nastojanja, ova karta sadrži mnogo više toponima nego prethodna, s naglašenijim regijama i područjima. Boja se koristi isključivo za označavanje graničnih linija. Granica iz 1699. je izvedena zelenom, a ona iz 1718. crvenom bojom. Na zapadnom listu, žuta boja razdjeljuje teritorije mletačke Dalmacije, a na istočnom listu označava izgubljene posjede u Hercegovini. Naslova i većih dekoracija nema, izuzev ruže vjetrova, čime likovni sadržaj predstavlja 0,6 % cjeline (Prilog 25. i 26.).¹²⁷

¹²⁵ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 192.

¹²⁶ Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

¹²⁷ Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

5. Percepcija društvenih skupina, granica i toponima na graničnim područjima

5.1. Problematika prostora, percepcije i informacija na povijesnim kartografskim izvorima

Nakon općenitih opisa izabranih kartografskih izvora, moramo se posvetiti problematikom društvenih pitanja, koja je postavljena u teorijskom dijelu rada. Naime, kako bismo mogli bolje razumjeti društvene informacije koje izvori sadrže, moramo provesti komparativnu analizu habsburškog i mletačkog skupa karata. Iako su obje sile sudjelovale na istoj strani u borbi protiv Osmanskog Carstva, za pretpostaviti je kako njihovi kulturni krugovi nisu identični. Na to nam ukazuju političke i vojne činjenice iznesene u opisu ključnih događaja iz vremena nastanka izabranih kartografskih izvora.¹²⁸ Slijedom teorijskih postavki, poznatih činjenica o društvima toga vremena i promatranjem karata, usporedno će se doznati odgovori na postavljene problemske i društvene koncepte. Naravno, na umu uvijek trebamo imati i način promatranja koji neminovno gleda na povijesna zbivanja iz današnje perspektive.¹²⁹ Osnovna događajnica nam pomaže u razumijevanju konteksta nastanka izvora, a kroz povijesne kartografske izvore možemo doznati dominantne stavove vremena. Izabrani kartografski izvori su, kako je to već navedeno, izrazito subjektivni u svojim idejama, ideologijama i stavovima pa je stoga ključno analizirati izvore kako bismo dobili sliku međusobnih stavova Habsburške Monarhije i Mletačke Republike o problemima društvene naravi lokalnog stanovništva.¹³⁰

¹²⁸ Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 171–172, 174, 181–182.; Željko Holjevac, Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 16–18.

¹²⁹ Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 175.

¹³⁰ Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 9.

5.2. Habsburški kartografski izvori: prostor, percepcije i informacije

5.2.1. Problematika prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine

Habsburški kartografski izvori, naravno, uključuju prikaze povijesnog područja Hrvatske, a čak su i neki Hrvati izrađivali vlastite karte. Područja na kartama često obuhvaćaju širi prostor Ugarske, no u ovom slučaju bit će riječi o hrvatskom graničnom području s Osmanskim Carstvom u zadanom vremenskom rasponu koje je prikazano u različitim opsezima. Glavačeva karta Hrvatske iz 1673. godine definira granice Hrvatske pomoću prirodnih obilježja.¹³¹ Iako je fokus na navedenom području, društvene skupine u okolici su navedene, a time se i uvažavaju.¹³² Nejasna situacija s granicama uvjetuje idealnom prikazu Hrvatske, a toponimi sa simbolima koji ukazuju na osmansku vlast potvrđuju navedenu pretpostavku.¹³³ Prostor Hrvatske se, dakle, pokušava vizualno ujediniti unatoč slabije poznatom graničnom prostoru.¹³⁴ Vitezovićeva povijesna karta iz 1699. godine pokušava legitimizirati pretenzije Hrvatskog sabora na prostore u Dalmaciji i Bosni.¹³⁵ Idealna slika Hrvatske se pokušava formirati na temelju povijesnih informacija iako stvarno stanje tome nikako ne ide u prilog.¹³⁶ Okolni krajevi su navedeni, a potvrđuje se i osmanska prisutnost.¹³⁷ Indirektno se negira pravo na vlast Mletačke Republike u Dalmaciji, a potvrđuju se

¹³¹ Riječ je o prikazu Hrvatske od rijeka Drave do Save i Une te dijela Jadranskog mora kod Senja. Granicu na zapadu čine rijeke Kupa i Sutla. (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

¹³² Navedene su sljedeće regije: *PARS CARNIOLAE* (dio Kranjske), *PARS STYRIAE* (dio Štajerske), *Megymorie* (Međimrje), *Pars Vngariae Turcis* (dio „Turske Ugarske“). Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

¹³³ Primjeri toponima pridruženi simbolima mjesta s polumjescem: *Dresnik* (Drežnik), *Rakouitza* (Rakovica), *Tzazin* (Cazin), *Kladusa sup.* (Velika Kladaša), *Zrin* (Zrin). Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

¹³⁴ Djelomično uvršteno područje Međimurja može ukazivati i na isusovački krug u kojem je Stjepan Glavač djelovao. (Vladimir Horvat, „Životopis varaždince isusovca Stjepana Glavača - filozofa - slikara - prvog kartografa Hrvatske (1627. - 1680-)“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, Br. 10–11, 1998., str. 333–334.)

¹³⁵ Takav način određivanja pripadnosti pojedinih teritorija Hrvatskom Kraljevstvu možemo uočiti i u radu Ivana Lučića i njegovoj karti *Illyricum Hodiernum* iz 1663. godine koja pod „Ilirik“ svrstava Dalmaciju s Hercegovinom, Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu i Istru čije je pitanje pripadnosti također otvoreno. Iste postavke slijede i radovi narednih kartografa. (Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*“, u: *Geoadria*, 17/2, 2012., str. 166.)

¹³⁶ U naslovu karte se navodi kako je riječ o opsegu Hrvatskog Kraljevstva za vrijeme kralja Ludovika Anžuvince (kralj Ugarske od 1342. do 1382. godine). Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

¹³⁷ Navode se: *Erzegovinae Pars.* (dio Hercegovine), *BOSNIAE PARS* (dio Bosne), *SCLAVONIAE PARS.* (dio Slavonije), *CARNIOLAE PARS* (dio Kranjske). Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis*

Vlasi na graničnom području uz granicu nastalu mirovnim ugovorom.¹³⁸ Pretenzije idu preko ucrtane granice, zbog čega moramo ovu kartu definirati kao idealan prikaz. Inženjer Müller 1709. godine izvodi kartu čitave Ugarske s novim granicama unutar kojih se našla i Hrvatska.¹³⁹ Slavenski toponimi ukazuju na lokalno stanovništvo, a uporaba njemačkog jezika prilikom označavanja većih središta ukazuje na kulturnu dominaciju u Hrvatskoj.¹⁴⁰ Ovdje se uvažavaju sve zemlje u susjedstvu Ugarske, ali bez prevelikog isticanja.¹⁴¹ Prostor se time definira kao fragmentiran, a Osmanlije nisu zastupljeni unatoč točnom geografskom prikazu ostalih zemalja. Pretenzije se ističu na području Bosne između rijeke Une i Vrbas kao i kod prethodne karte kao konačnog prostora koji idealno pripada Hrvatskoj. Homannova karta Ugarske iz 1720. godine širi prostor Hrvatske sve do Varaždina, a Dalmaciju posebno dijeli između Republike i Monarhije.¹⁴² Njemački toponimi se također koriste za veća središta na kopnu, a oni talijanski se naziru na obali.¹⁴³ Sve u neposrednoj okolini Ugarske je prikazano i sve zemlje su navedene i označene. Ponovno se uočavaju razmirice oko graničnih dijelova Bosne, no riječ je o idealnom stanju. Seutterova karta iz 1740. godine, koja se fokusira na hrvatske zemlje, Bosnu, Srbiju, Istru i Dubrovačku Republiku, pokušava prikazati najidealnije rješenje ratnih sukoba i političkih

Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

¹³⁸ Dalmacija se navodi kao *CROATIA VENETA* (Mletačka Hrvatska), a Vlasi uz granicu se spominju u opisu graničnog područja: *Terra deserta, olim:/ nunc a Valachis/ habitata* („Napuštena zemlja, sada nastanjena Vlasima“). Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

¹³⁹ Područje Hrvatske se navodi kao *CROATIAE REGNUM* (Hrvatsko Kraljevstvo). Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁴⁰ Tako se navode: *Sluin* (Slunj), *Carlstadt* (Karlovac), *Agram* (Zagreb), *Varasdin* (Varaždin), *Ottotsatz* (Otočac), *Gospitsch* (Gospić) i dr. (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

¹⁴¹ Izvan su npr. *DOMINII VENETE PARS*: (dio mletačkog posjeda) i *BOSNAE/ REGNUM* (Bosansko Kraljevstvo). Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁴² Podjela Dalmacije je navedena kao *DALMATIAE REGNUM* (Dalmatinsko Kraljevstvo), pod kojom su navedene *DALMATIA IMPERIALIS* (Carska Dalmacija) i *DALMATIA VENETA* (Mletačka Dalmacija). Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

¹⁴³ Navode se: *Fiume/ S. Veit* (Rijeka), *Kulpa fl.* (rijeka Kupa), *Ozail* (Ozalj), *CARLSTADT* (Karlovac), *AGRAM* (Zagreb), *Novi* (Novi Grad), *Gladusa Major* (Velika Kladuša), *Sluin* (Slunj), *Plesevitza* (Plješevica), *Zeng* (Senj), *ZARA* (Zadar) i dr. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

razmirica. Osmanlije su negirani djelomično, a njihova politička podjela vidljiva je u Bosni i Srbiji.¹⁴⁴ Hrvatska i Dalmacija se prikazuju u svom idealnom opsegu, a sve društvene skupine se navode uz podjele na manje regije unutar zemalja.¹⁴⁵ Toponimi gradova označavaju pripadnost većoj sili, a sve pretenzije se uzimaju kao realnost.¹⁴⁶

5.2.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres

Nakon definiranja konkretnog prostora i prikazanih društvenih skupina, potrebno je odrediti i interesne sfere koje prevladavaju na izabranim kartama. Naime, odnos vlastitog i „drugog“ je neminovan na svakoj karti te može biti prikazan ili negiran ovisno o političkoj situaciji. Tako se stvara i slika identiteta određenoga kulturnog kruga i stavova u određenome vremenu. Idealan opseg vlastitog područja donosi Glavačeva karta iz 1673. godine.¹⁴⁷ Iako je riječ o pokušaju kartiranja prije velikog rata i sigurnijih uvjeta za rad, prikupljene informacije nam donose sliku i zamisao o idealnom području Hrvatske.¹⁴⁸ Fokus je isključivo na domaćem području unatoč manjem broju toponima uz granicu. Uvažena su granična područja bez ucrtavanja, a time su ona prikazana kao „Drugi“ u ovom kontekstu. Dakle, i neprijatelj se uvažava, ali on je izvan fokusa. Vitezovićeve karte iz 1699. godine otvara pitanje stvarnog opsega Hrvatske i ucrtava sve ono što idealno pripada u navedenu sferu uz utjecaj kultura velikih sila na prikazanom području.¹⁴⁹ Prikazuju se i Vlasi na granici, no oni se također ističu kao „Drugi“. Riječ je o jedinstvenoj cjelini

¹⁴⁴ Navode se sandžaci u Srbiji i Bosni: *BANIALUCEN/ SANG.* (Banjalučki sandžak), *SARALIENSIS/ SANGIACATUS* (Sarajevski sandžak) i dr. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

¹⁴⁵ Hrvatska je određena do rijeke Save i obuhvaća rijeku Unu, a Dalmacija obuhvaća prostor Hercegovine i Boke Kotorske do Paštrovića. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

¹⁴⁶ Neki od toponima su: *CARLSTADT* (Karlovac), *Petrina* (Petrinja), *Dubiza* (Dubica), *Novigrad* (Novi Grad), *Kamengrad* (Kamengrad), *Chnin* (Knin), *ZARA* (Zadar), *CETTINA* (područje rijeke Cetine) i *Mostar* (Mostar). Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

¹⁴⁷ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

¹⁴⁸ Idealno područje Hrvatske je, u ovome slučaju, omeđeno velikim rijekama i morem. (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

¹⁴⁹ U idealnu „hrvatsku sferu“ spadaju: *CROATIA CAESAREA* (Carska Hrvatska), *CROATIA VENETA* (Mletačka Hrvatska) i *CROATIA TURCICA* (Turska Hrvatska). Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

unatoč tome što je razjedinjena granicama.¹⁵⁰ Sve izvan toga područja je ostavljeno prazno, a time je manje važnog značaja. Dakle, identitet Hrvatske se pokušava proširiti upravo na ucrtanom graničnom području. Müller na svojoj karti Ugarske iz 1709. donosi proširenu sliku vlasti Habsburške Monarhije uz definiranje identiteta Hrvatske. Identitet je čvrsto definiran toponimima, a utjecaj vlasti Monarhije je također vidljiv.¹⁵¹ U interesu je široki prostor koji sve zemlje unutar svojih granica svrstava pod zajednički identitet. Ostale granične zemlje su definirane, no fokus nije na njima. Osmanlije na tom razvedenom prostoru su negirani i nevažni.¹⁵² Homannova karta Ugarske iz 1720. godine slijedi ista načela. Tako interes uočavamo na čitavom ucrtanom prostoru, a zasebne zemlje se povezuju u veliku cjelinu pripadnošću istoj sili.¹⁵³ Svi izvan tih granica su, naravno, „Drugi“. Seutterova karta iz 1740. godine je nešto uža u prikazu, a na njoj se ističu identiteti u svom idealnom opsegu.¹⁵⁴ Osmansko Carstvo se kao „krajnji Drugi“ djelomično negira,¹⁵⁵ a prostori izvan idealnog dosega Hrvatske i Dalmacije se također mogu opisati kao „Drugi“.¹⁵⁶ Takvo idealno rješenje ide u prilog osobnog interesa velikih europskih sila na štetu Osmanlija.

¹⁵⁰ Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

¹⁵¹ Toponimi većih središta nose germanizirane nazive, npr. CARLSTADT (Karlovac), ZARA (Zadar); Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁵² Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁵³ Homann, kao i Müller, pokušava ujediniti sve zemlje u Ugarskoj jedinstvenim identitetom naglašavajući pripadnost Habsburškoj Monarhiji. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

¹⁵⁴ Fokusira se isključivo na hrvatske zemlje, Bosnu, Srbiju, Istru i Dubrovačku Republiku, što se navodi u naslovu karte. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

¹⁵⁵ Podjela na sandžake je vidljiva i time ukazuje na njihovo prisustvo s druge strane, u ovom slučaju, idealnih granica. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

¹⁵⁶ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

5.2.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet

Uz problematiku prostora i percepcija, važno je osvrnuti se i na problematiku dodatnih informacija. Informacije na kartografskim izvorima mogu biti pisane ili u formi toponima i različitih simbola. Jedna od takvih informacija jest i ucrtana granica koja je za navedene izvore veoma značajna. Informacije također mogu naglašavati diskontinuitete i stereotipne navode koji su ključni u razumijevanju graničnih područja Jugoistočne Europe. Glavačeva karta Hrvatske iz 1673. godine je, uz detaljan topografski prikaz područja, bogata i različitim navodima i informacijama o bitkama s Osmanlijama na području uže Hrvatske.¹⁵⁷ Jasne granice Hrvatske su omeđene prirodnim obilježjima, no one se ne poklapaju sa stvarnim stanjem, a poteškoće zadaje i nedefinirana pripadnost prostora Međimurja. Naznaku na osmansko prisustvo i granični prostor u fluktuaciji daju upravo simboli uz toponime. Granično područje ne sadrži toliko toponima kao ostatak prikazane uže Hrvatske.¹⁵⁸ Vitezovićeve karte iz 1699. godine se pak bavi širim područjem Hrvatske te pokušava poništiti ucrtane granice. Te granice jesu stvarne, no idealna slika i prikaz protoka vremena ovu kartu čine složenijom.¹⁵⁹ Tromeđa je definirana kao i većina granice, a upravo ona ukazuje na realno stanje.¹⁶⁰ Uz granice, pitanje Vlaha i negiranje vlasti Osmanlija i Mlečana ukazuju na društvene pretpostavke i netrpeljivosti.¹⁶¹ Müllerova sveobuhvatna karta iz 1709. godine stavlja širi prostor u sferu interesa, a granice su jasno definirane, osim na području Bosne, kao i kod prethodne karte.¹⁶² Zemlje u okolici se definiraju, a netrpeljivost prema

¹⁵⁷ Neke od tih informacija upućuju i na Bitku kod Siska iz 1593. godine, poput: *Petrinia condita/ ali Haszans Passa./ 1592. capta a nostt:/ 1593.* („Petrinju osnovao ali Hasan Paša 1592., osvojena 1593.“) i *Szyznam olim sedes Eppaes/ postea S. Ladisau. Rege/ Zagrabiam translataciyitum/ 1593 receptum dodem* („Sisak, sjedište biskupa, nakon doba kralja Ladislava prebačeno u Zagreb, osvojen 1593.“). Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

¹⁵⁸ Navedeni su npr. *Dresnik* (Drežnik), *Rakouitza* (Rakovica), *Tzazin* (Cazin), *Kladusa sup.* (Velika Kladuša), *Zrin* (Zrin). Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

¹⁵⁹ Prikaz protoka vremena se izvodi pomoću granica i njihovih oznaka. Granice su označene u tri vremenska perioda: prvi bez granica, drugi sa starim granicama i treći s djelomično dovršenom granicom Karlovačkog mira. (Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60)

¹⁶⁰ Tromeđa (mjesto granice svih triju sila) se navodi kao *Confinior/ Trium/ Concursus*. (Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60)

¹⁶¹ Negira se vlast Osmanskog Carstva u Jugoistočnoj Europi te dominacija Mletačke Republike na Jadranskom moru. (Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60)

¹⁶² Također se definira i prostor Tromeđe toponimima *Velikoberdo M.* (Medviđa Glavica) i *Knin* (Knin). Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni*

Osmanlijama se iskazuje njihovim nenavodjenjem. Homannova karta Ugarske iz 1720. godine također promatra isto područje i idealnije prikazuje granično stanje.¹⁶³ Prostor Međimurja se ovdje jasno definira kao dio mađarskih posjeda. Zemlje su jasno podijeljene i izvan su sfere vlastitog utjecaja i identiteta. Prostor je, dakle, jasno definiran granicama, a stereotipnih navoda nema, osim slučaja s Jadranskim morem i prevlasti Venecije.¹⁶⁴ Kao i kod prethodnih primjera, definira se i prostor Tromeđe.¹⁶⁵ S druge strane, Seutterova karta iz 1740. godine zaključuje sve razmirice i ratna zbivanja svojim idealnim prikazom i opsegom Hrvatske i Dalmacije. Idealni opseg Hrvatskih zemalja po Seutteru navodi Međimurje kao dio Slavonije, što je pak drugačije od prethodnih kartografskih rješenja. Sve zemlje na graničnom prostoru su navedene i definirane granicama, a navode se određeni stereotipi.¹⁶⁶ Iako prikazane, granice nisu stvarne, već prikazuju idealno stanje na štetu Osmanskog Carstva koje se ne navodi direktno. Unutarnje podjele na županije su pak realnije, kao i podjela na sandžake u Bosni i Srbiji. Takvo stanje dodatno potvrđuje neprijateljske odnose europskih sila i Osmanlija.¹⁶⁷

Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ..., Beč, 1709., sign. B IX a 491

¹⁶³ Granični prostori u Bosni su naglašeni žutom bojom koja predstavlja idealan opseg koji se može izvršiti diplomacijom i ratnim napredovanjima. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

¹⁶⁴ Navodi se *MARE ADRIATICUM/ GOLFO DI VENETIA* (Jadransko more, Venecijanski zaljev). Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

¹⁶⁵ Definirana je toponimima *Velikoberdo M.* (Medviđa Glavica), *Hatton* (Hoton) i *Knin* (Knin) na granici. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

¹⁶⁶ Posebno se navode *MORLACHIA* (Morlačka zemlja, Hrvatsko Primorje) te *GOLFO DI VENETIA vulgo MARE ADRIATICUM* (Venecijanski zaljev ili Jadransko more) kao glavni primjeri. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

¹⁶⁷ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

5.3. Mletački kartografski izvori: prostor, percepcije i informacije

5.3.1. Problematika prostora: uvjerljivost, pretenzije i društvene skupine

Prostor fokusa izabраниh mletačkih kartografskih izvora jest područje Dalmacije u različitim opsezima tijekom vremena. Ovisno o poznavanju okolnog terena ili željenog područja, Mletačka Republika opisuje i okolne krajeve u blizini svoje interesne sfere. Tako Cantelli na svojoj karti iz 1689. godine prikazuje najveći mogući doseg Dalmacije dok istovremeno uvažava bliske povijesne zemlje i ignorira prisutnost Osmanlija. Za razliku od neprijatelja, posebno se ističu Morlaci, stanovnici Crne Gore te Bosna, Srbija i Albanija kao zasebni identiteti.¹⁶⁸ Naravno, time se vizualno pokušava ujediniti sporni prostor, a maksimalan doseg dalmatinskog identiteta se prikazuje kao realnost.¹⁶⁹ Coronelli na svojim kartama Dalmacije iz 1697. godine prikazuje Istru i Dalmaciju pod okriljem Republike dok istovremeno uvažava Hrvatsku, Morlake, Albaniju, Srbiju i Crnu Goru.¹⁷⁰ Osmanlije se tek spominju u priloženom popisu bitaka i u opisu pojedinih toponima.¹⁷¹ Šire pretenzije ovdje nisu zastupljene, osim zainteresiranosti za područje južne Hercegovine, koja je očigledna s obzirom na detaljnost prikazanog područja i pisanih informacija. Uvidom u toponime doznajemo kako se lokalno slavensko stanovništvo uvažava, a utjecaji sila Republike i Monarhije su vidljivi tek u obalnoj zoni i na području Hrvatske.¹⁷² Guerardova karta

¹⁶⁸ Posebno se navode *Bossinae Superiore* (Gornja Bosna), *Bossina Inferior* (Donja Bosna), *Parte della Servia* (dio Srbije), *Ragusi* (Dubrovnik), *Popoli di Monte Negro* (stanovnici Crne Gore) i *Parte D'Albania* (dio Albanije). Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

¹⁶⁹ Riječ je o potezu koji Dalmaciju širi sve do Mostara i njegova zaleda. (Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

¹⁷⁰ Ističu se: *Canale della Morlacca* (Velebitski kanal), *CROACIA* (Hrvatska), *La Licca* (Lika), *MONTE NEGRO*, o *BUCAGINI* (Crna Gora), *REGNO DI BOSNA* (Bosansko Kraljevstvo), *SERVIA* (Srbija). Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

¹⁷¹ Jedini navodi Osmanskog Carstva jesu isključivo u popisu bitaka i toponima gdje su se odvijale pojedine bitke. Drugdje je negirano kao osvajač bez prava. (Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

¹⁷² Primjeri su: *ZARA* (Zadar), *NONA* (Nin), *NOUEGRADI* (Novigrad), *Obroazzo* (Obrovac), *Verpoglie* (Vrpolje), *Sebenico* (Šibenik), *Chnin* (Knin), *Slun* (Slunj), *Otoch* (Otočac), *Wielgrad* (Višegrad), *Ogulin* (Ogulin) i dr. (Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a*

po Coronelliju iz 1700. godine donosi toponime na talijanskom, francuskom i njemačkom leksiku što ukazuje na prethodno spomenuto prisustvo velikih sila.¹⁷³ Dakle, lokalno slavensko stanovništvo je prihvaćeno, kao i Morlaci i Osmanlije.¹⁷⁴ Opseg Dalmacije je ponovno idealan kao kod Cantellija koji pokušava idealno definirati razjedinjeni prostor na identičan način. Alberghetti na svojoj karti iz 1718. godine po istom načelu ističe ustupke i povoljniji položaj Republike i opseg Dalmacije. Budući da se radi o karti nastaloj mirovnim odredbama, Osmansko Carstvo je navedeno i uvaženo.¹⁷⁵ Lokalno stanovništvo je također vidljivo prema toponimima „između dvije sile u kontroli“. Točnost podataka je neosporiva, a idealna je tek pretenzija u južnoj Hercegovini.¹⁷⁶ Nakon što su svi planovi za održavanje ideala propali, Melchiori po naredbi Senata 1729. godine izrađuje novu kartu po predlošku prethodne koja prati stvarno stanje.¹⁷⁷ Osmansko Carstvo je ponovno uvaženo, a narodi unutar sklopa dviju sila istaknuti su toponimima i regijama. Slavenski toponimi, naravno, ukazuju na lokalno stanovništvo, a neostvarene pretenzije su tek naznačene.¹⁷⁸

Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

¹⁷³ Primjeri su: *Trau* (Trogir), *Clissa* (Klis), *Primorge* (mletački teritorij Primorje), *Spalato* (Split), *Clivno* (Livno), *Cattaro* (Kotor), *Antivari* (Bar), *Issenowetz*, *Varianae/ Iessenocz* (Jasenovac) i *Neretva pr.* (provincija Neretva). Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32*

¹⁷⁴ Navode se: *ISTRIE* (Istra), *CROACIE* (Hrvatska), *MORLAQIE* (područje Hrv. Primorja) te *Moglay ad Matricem*/ Mokra* (Maglaj) u Bosni kao *places aux Turcs* („Turska mjesta“). Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32*; Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349-351.

¹⁷⁵ Navodi se [PARTE D]E STATO/ OTTOMANO (dio Osmanske države), a sve južnije od toga pripada prostoru Dalmacije. Rubno područje se označava kao *ERCEGOVINA* (Hercegovina). Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591

¹⁷⁶ Ne prikazuje se stanje određeno mirovnim ugovorom iz 1718. godine, već se zadržava stanje prije mira, tijekom osvajanja i u najvećem realnom osvajačkom opsegu. (Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591)

¹⁷⁷ Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

¹⁷⁸ Navode se: [P]ARTE DELL' IMPERIO OTTOMANO (dio Osmanskog Carstva), *PARTE DELLA BOSSINA* (dio Bosne), *PARTE DELLA ERCEGOVINA* (dio Hercegovine), *PARTE DEL MONTENEGRO* (dio Crne Gore), *RAGVSE* (Dubrovnik) kao i toponimi naselja *Chnin* (Knin), *DERNIS* (drniš), *VERLICA* (Vrlika), *SIGN* (Sinj), *DVARE* (Zadarje), *IMOSCHI* (Imotski) i dr. Osmansko Carstvo ima označene izlaze na more kod navedenih toponima *Clech* (Klek nasuprot Neuma) i *Sutturine* (Sutorina na ulazu u Boku Kotorsku). Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

5.3.2. Problematika percepcije: „drugost“, identitet i samointeres

Budući da izabrani mletački kartografski izvori mahom prikazuju idealni doseg svog područja, moramo pretpostaviti kako fokus Republike počiva na interesu za svoje područje i identitet. Cantelli na svojoj karti iz 1689. godine potvrđuje spomenutu pretpostavku. S obzirom na to da na karti prikazuje prostor šire Dalmacije, Cantelli time predočava i maksimalan doseg identiteta.¹⁷⁹ Toponimi se navode i izvan područja Dalmacije, no interes je isključivo na posjedu unutar Republike i njenom najvećem mogućem idealnom dosegu. Popisi regija unutar Dalmacije na karti potvrđuju isto. „Drugi“ su lokalno stanovništvo (Morlaci, stanovnici Crne Gore...), neprijatelj se ignorira, a svi oni su izvan fokusa ove karte.¹⁸⁰ Realističniju sferu utjecaja Republike i interesnu sferu prikazuje Coronelli 1697. godine. Osmanlije kao „krajnji Drugi“ su naznačeni samo u vezi s bitkama, a time se njihov teritorijalni opseg i vlast negiraju.¹⁸¹ Lokalno stanovništvo izvan domene Republike je prikazano kao „drugo“ te je izvan fokusa i interesa. Ako tome pridodamo činjenicu kako je daleko manje informacija zabilježeno izvan mletačkog teritorija, možemo potvrditi kako je ovdje fokus isključivo na vlastitim posjedima (i pretenzijama u južnoj Hercegovini), iako niti oni nisu u potpunosti definirani, ponajviše zbog ratnih sukoba.¹⁸² Guerard na svojoj karti iz 1700. godine slijedi identičan predložak kakav je osmislio Coronelli, a zamisao o vlastitome nalikuje prikazu s Cantellijske karte.¹⁸³ Dakle, Dalmacija je velikog dosega i predstavlja vlastiti identitet, a

¹⁷⁹ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

¹⁸⁰ Kao „Drugi“ se spominju Morlaci na dva toponima: *Canal della Murlacha* (Velebitski kanal), *Monte Welebich o Murlacha* (planina Velebit). Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42; Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349-351.

¹⁸¹ Ne postoji nikakva bilješka o zemlji pod Osmanskim Carstvom. Jedine naznake su kod dodatnih informacija i pojedinih toponima. (Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

¹⁸² Granice su definirane samo na područjima pod potpunom kontrolom Mletačke Republike, a riječ je o sljedećim teritorijima i gradovima: *NONA* (Nin), *ZARA* (Zadar), *TERRITORIO DI SEBENICO* (Šibenski teritorij), *TERRITORIO DI TRAU* (Trogirski teritorij), *TERR: DI CLISSA* (Kliški teritorij), *TERR: DI SPALATO* (Splitski teritorij) i dr. Naravno, u definirane cjeline spadaju i otoci i teritoriji istočnije od Splita, ali granice ne zalaze duboko u zaleđe. (Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

¹⁸³ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

okolna područja su od manje važnosti iako su ucrtana. Okolne regije i narodi se uvažavaju, a sudeći prema toponimima i simbolima, Morlaci i Osmanlije su također uvršteni pod „Druge“. ¹⁸⁴ Alberghetti na karti iz 1718. godine koristi sve moguće informacije kako bi prikazao najveći opseg vlastitog područja iako su i Osmanlije prikazani s druge strane definirane granice. Kao „Drugi“ su ponovno navedeni svi izvan domene Republike. ¹⁸⁵ Stvarno stanje i doseg Mletačke Republike definira Melchiori 1729. godine, koji se fokusira prvenstveno na granična područja. Osmanlije se definiraju kao „Drugi“, a isto vrijedi i za sve regije i područja s druge strane ucrtane granice. ¹⁸⁶ Idealna pretenzija na osmanskome području ostaje tek podsjetnikom na zamisao o idealnom opsegu vlastitoga, a sve izvan vlastitoga se izbjegava definirati. ¹⁸⁷

5.3.3. Problematika informacija: granice, granična područja i diskontinuitet

Kao što je i ranije bio slučaj s habsburškim primjerima, i oni mletački donose pregršt dodatnih informacija o ucrtanom području. Dodatne informacije upotpunjuju sliku ucrtanog prostora, ali govore i o razjedinjenom prostoru naseljenom brojnim narodima koji su često definirani grubim kulturalnim obrascima. Granice pojedinih skupina su definirane, a granična područja i dalje ostaju ključna u razumijevanju kulturnih različitosti od velikih sila u pozadini. Iako je kod Cantellijeve karte iz 1689. godine interes na vlastitome, granice nisu jasno definirane, a brojnost naroda otežava

¹⁸⁴ Kao „Drugi“ se navode: *MORLAQUIE* (Morlaci, na prostoru Hrvatskog Primorja), *RAGUSE* (Dubrovnik), *CROACIE* (Hrvatska), *BOSNIE, ou/ BOSSINE* (Bosna), *SERVIE* (Srbija) i *ALBANIE* (Albanija). U Dalmaciju pak spada prostor Zadra do Knina, prostor Šibenika, Cetine, Trogira, Klisa, Primorja, Splita i Livna. Posebno se kao dio Dalmacije ističu *Herzegowina Pr. Autrefais Duche 'de/ S. Saba* (provincija Hercegovina ili vojvodstvo Sv. Save) te Boka Kotorska s toponimima *RISANO* (Risan), *Cattaro* (Kotor), *Budua* (Budva) i *Antivari* (Bar). Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32; Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349-351.

¹⁸⁵ Izvan granica postavljenih mirovnim ugovorom se posebno ističe osmanska prisutnost, a izdvaja se i *STATO/ RAGUSEO* (Dubrovačka Republika). Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591

¹⁸⁶ Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

¹⁸⁷ Riječ je o opsegu Dalmacije utvrđenom mirovnim granicama iz 1718. godine. Tako Dalmacija obuhvaća prostor do sljedećih toponima: *Chnin* (Knin), *DERNIS* (Drniš), *VERLICCA* (Vrlika), *SIGN* (Sinj), *DVARE* (Zadvarje), *IMOSCHI* (Imotski), *VERGORAZ* (Vrgorac), *PRIMORIE* (teritorij Primorja oko Makarske). Mletački prostor se nastavlja na prostoru Boke Kotorske oko zaljeva, a uključeni su i *C. Novo* (Herceg Novi), *Zuppa* (Župa) i *Pastrovichio* (Paštrovići) prije Bara. (Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594)

pri iznošenju jasnije definicije.¹⁸⁸ Ono što se Dalmaciji pridodaje jest južna Hercegovina (do linije *Mostar – Ardius Mons*) i prostor Boke Kotorske do rijeke Bojane.¹⁸⁹ Granicama se uvažavaju prava, pokušavaju prikazati konačne pretenzije i plan za buduća osvajanja, a rjeđi toponimi koji opisuju stanovništvo izvan mletačkog područja ukazuju na kulturne razlike (pr. *Morlachia – Morlaci* na prostoru Hrvatskog Primorja) i šire neutemeljene pretpostavke (pr. *Golfo di Venetia – Jadransko more* kao Venecijanski zaljev).¹⁹⁰ Coronelli na kartama iz 1697. ističe stvarnije stanje na terenu iako se granice koriste pri definiranju područja pod čvrstom kontrolom Republike. Isto potvrđuje i veliki broj toponima uz obalu i njihov nedostatak u područjima izvan fokusa prikaza.¹⁹¹ Realno stanje je definirano nejasnim granicama, a informacije o područjima izvan domene Mletačke Republike ukazuju na pretenzije.¹⁹² Granično područje time postaje sporno, a definicije okolnih naroda su uglavnom iste.¹⁹³ Osmanlije su omraženi te gotovo posve antagonizirani i negirani.¹⁹⁴ Guerard se na karti iz 1700. vodi istim postavkama iako probire toponime na obali i

¹⁸⁸ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

¹⁸⁹ Toponimi su najdetaljniji u priobalnoj zoni, a prostor Livna, Grahova i Bosne je slabije poznat, kao i Hercegovina. Dalmacija se prostire do toponima *Beby Montes/ Prolog M.* (Prolog), duboko u zaleđu. (Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

¹⁹⁰ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

¹⁹¹ Nedostatak toponima i manje definiran teren ukazuje na slabo poznavanje prostora, ali i na generalnu nezainteresiranost za tuđi teritorij. (Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

¹⁹² Na području južne Hercegovine posebno se naglašava područje rijeke Neretve. Neke od informacija glase ovako: *Mostar forsan/ Andecrium, o/ Andrecuim*/ 1000 Case* (Mostar, Andecrium ili Andrecuim, 1000 kuća); *Mostar e Citta di Mille Case/ aperta, fabric: da Radiuoy Gost/ nel 144.* (Mostar, grad s 1000 kuća, izgradio Juraj Radivojević, godine 1444.); *Il Ducato di S. Saba, c'ha/ per Capitale C Nuoui, rico/-noscuiti per parte della Dal-/ mazia, comprendeuu altre/ uolte 12 Castelle, che sono/ stati la maggior perte roui-/ nati dalle guerre ciuili, e dal/ furore de Barbari* (Vojvodstvo Sv. Save koje je s glavnim središtem Herceg Novim osvojena kao dio Dalmacije se sastoji još od 12 utvrda, čija je država većim dijelom uništena u građanskom ratu, u bijesu Barbara.); Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

¹⁹³ Okolni narodi se navode, a ističu se Morlaci za koje se navodi sljedeće: *popoli già detti USCOCCHI destrutti dalla Republica di Venetia* (Narod zvan Uskoci je nadvladala Mletačka Republika.); Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b; Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349-351.

¹⁹⁴ Osmanlije se navode u popisu ratnih pobjeda koji započinje sljedećim navodom: *Vittorie riportate contro l'Imperatore d'Oriente/ dall' Armi Venete in Dalmazia nel Dogato del/ Serenissimo Principe Marc Antonio Giustinian* („objavljene pobjede protiv cara s istoka od strane mletačke vojske (oružja) u Dalmaciji za vrijeme dužda Marc

uvodi nove u zaleđu. Terminologija prati ranije radove, a definicija okolnog stanovništva i Osmanlija se vodi istim načelima. Na karti se navodi i Tromeđa definirana mirovnim ugovorom, čime je taj dio jasno određen.¹⁹⁵ Ostatak čini idealna granica i mogući potencijalni opseg.¹⁹⁶ Stanje 1718. godine na Alberghettijevoj karti donosi „čvršći“ prikaz granica, iako toponimi nisu toliko brojni kao u prethodnih primjera.¹⁹⁷ Topografske značajke uvjetuju jasnijoj definiciji granica, a dio spomenute je točan. Dakle, granice su jasne, ali pravo stanje i dio nove granice nije izveden zbog političkih neslaganja. Time je dio graničnog područja sporan, a osvrt na društvene skupine i njihove definicije nije bio od velikog značaja.¹⁹⁸ Melchiori 1729. godine na Alberghettijevu podlogu dodaje brojne toponime i prati stvarno stanje unatoč negodovanju Republike.¹⁹⁹ Pripadnost kulturnom krugu određeno je granicom.²⁰⁰ Ista granica dijeli vlastito i „drugo“, a pretenzije na graničnom području su naznačene unatoč razriješenim sporovima.

Antonija (Marcantonija) Giustiniana“). Osmanlije se također navode i kod pojedinih toponima, kao što je to u sljedećem slučaju: *Dolcigno fu de/ Turchi nella Pace/ 1573* („Ulcinj predan Turcima mirom 1573. godine“). Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

¹⁹⁵ Tromeđa je definirana mirovnim ugovorom iz 1699. godine, a ovdje je ucrtana nedaleko toponima *Cherca*, *Titius fl.** (rijeka Krka) i *Chnin*, *Chin* (Knin). Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoriales etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

¹⁹⁶ Potencijalni opseg se dodatno potkrepljuje ovim ideologemom: *MER ou GOLFE DE VENISE* (Venecijsko more ili zaljev). Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoriales etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

¹⁹⁷ Navode se značajniji toponimi i nazivi teritorijalnih cjelina poput: *TER/ RETO/ RIO/ DI / SEBENICO* (Šibenski teritorij), *TER/ RETORIO DI/ TRAU* (Trogirski teritorij), *MONTE BICHOVA* (planina Biokovo), *VERGORAZ* (Vrgorac), *BOCCHE DI CATTARO* (Boka Kotorska), *ERCEGOVINA* (Hercegovina) koje sve spadaju pod područje Mletačke Dalmacije. (Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591)

¹⁹⁸ Veći fokus se pridodaje topografskom definiranju terena što je ključno pri definiranju i ucrtavanju preciznih granica. (Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591)

¹⁹⁹ Prostor Popova i Trebišnjice u zaleđu Dubrovačke Republike ostaje izvan ucrtanih granica iako je detaljno definiran, a ističu se i osmanski izlazi na Jadransko more kod Neuma i Sutorine na ulazu u Boku Kotorsku. (Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594)

²⁰⁰ Granica iz 1718. godine (*Linea Mocenigo*) kreće iz smjera Kleka kod Neuma do Žabne Gore, povrh Metkovića, Imotskog, Sinja, Vrlike i Knina. Oko Sinja, granica prelazi preko Biokova. Nakon Sutorine se granica pruža oko šireg područja Boke Kotorske, Župe i Paštrovića na jugu. (Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594)

5.4. Habsburški i mletački kartografski izvori: komparacija međusobnih stavova

Sažetom analizom izabраниh habsburških i mletačkih kartografskih izvora u kronološkom slijedu definirali smo generalne stavove vezane uz percepciju, prostor i informacije vezanih kulturnih krugova. Problematika je prostora na habsburškim kartama istaknuta pretenzijama na povijesnoj osnovi da bi s vremenom definicija hrvatskog prostora bila ovisna o ratnim ishodima, postavljenim granicama i idealnom opsegu.²⁰¹ Iako je prostor čitave Ugarske ili pojedinih cjelina poput Hrvatske u središtu pažnje, u većini se slučajeva detaljno kartiraju i okolne zemlje.²⁰² Društvene skupine su pak definirane uz pomoć tekstualnih navoda i toponima. Mletački izvori većinom ističu vojna napredovanja i najveći mogući idealni teritorijalni opseg prostora mletačke Dalmacije u određenom vremenu. Fokus je na prostoru Dalmacije, a prostor okolnih zemalja i naroda se ne definira (uviđaju se i greške u prikazima). Društvene skupine su definirane identično kao i na habsburškim izvorima.²⁰³

Pitanje percepcije najbolje prikazuje razlike habsburških i mletačkih kartografskih izvora. Naravno, „Drugi“ su sve društvene skupine izvan definiranih granica, no granična stanovništva poput Vlaha ili Morlaka odudaraju od tog pravila i ukazuju na protočnost graničnih područja. Dotični spadaju pod teritorij susjednog ili vlastitog, no Mlečani imaju agresivniji stav prema navedenoj skupini.²⁰⁴ Također, Mlečani ignoriraju posjede Osmanskog Carstva na kartama sve do 1718. godine.²⁰⁵ Na habsburškim izvorima oni su pak zastupljeniji u većoj mjeri. Naime, slučajevi negiranja neminovno ukazuju na neprijateljstvo i generalno loše odnose sila.²⁰⁶ Granice između

²⁰¹ Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

²⁰² Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

²⁰³ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne' suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne' suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

²⁰⁴ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne' suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

²⁰⁵ Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591

²⁰⁶ Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-

vlastitog i tuđeg su definirane, a dodatne informacije na kartama otvaraju problematiku informacija. Stvarno stanje granica dominira na habsburškim kartografskim izvorima unatoč pretenzijama na štetu Osmanskoga Carstva.²⁰⁷ Mletački izvori češće zauzimaju idealniji pristup u pitanju graničnih sporova i informacija o prostorima izvan stvarne kontrole Republike. Tekstualne informacije su opširnije i češće su na mletačkim izvorima, a koji su također skloniji ideološkim terminima i prikazima, koji svjedoče o diskontinuitetu na prostoru Jugoistočne Europe.²⁰⁸

Kada usporedno sagledamo obje skupine kartografskih izvora, možemo uočiti veće razlike negoli sličnosti u pristupu, načinu kartiranja i iskazivanju informacija na graničnim područjima. Granica s Osmanskim Carstvom je bila definirana s obje strane, no mletačko neslaganje s realnim stanjem uvjetovalo je idealizirane prikaze koji pokušavaju ići u prilog slike Mletačke Republike kao snažne vojnopolitičke sile.²⁰⁹ U oba slučaja se lokalno stanovništvo uvažava i navodi dok se, u isto vrijeme, granicama i idealnim dosezima pokušava prekrojiti, odnosno razjediniti prostorno i kulturološki vezane cjeline, definirane povijesnim podacima (Prilog 27.).

Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001., str. 19–20.

²⁰⁷ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

²⁰⁸ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

²⁰⁹ Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 174–176.; Dubravka Peić Čaldarović, *Slike Mira – oživljena Hrvatska u vrijeme Karlovačkog mira 1699.*, Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1999., str. 56, 61–63.

6. Percepcija okoliša graničnog prostora na izabranim kartografskim izvorima

6.1. Djelovanje u okolišu i iskorištavanje prirodnih resursa u 17. i 18. stoljeću²¹⁰

Uz društvena pitanja, povijesni kartografski izvori mogu razjasniti i pitanja vezana uz okoliš. Od imaginarnog prikaza na karti do topografskog usavršavanja, okoliš je neizostavan dio kartografskog prikaza. Okoliš se pod utjecajem i djelovanjem čovjeka postepeno mijenja, a čovjekova percepcija prirodnih fenomena i okoliša ključno je pitanje u kontekstu povijesti okoliša.²¹¹ Kako bismo mogli shvatiti podatke koje nam karte pružaju, moramo postaviti kontekst na razini Europe.

Najvažniji segment iskorištavanja okoliša jest poljoprivreda, čije razdoblje širenja počinje još u 16. stoljeću kada se počinju obrađivati nove površine za sve veću populaciju. Stagnacija i slabija djelatnost su zabilježene u 17. stoljeću, a 18. stoljeće je donijelo ponovni rast i razvoj.²¹² Proizvodnja se u tom razdoblju povećala bez ikakvih promjena u načinu obrade zemlje. Dakle, nije bilo većih promjena u uzgoju žitarica, a njih je proizvodila svaka zemlja u Europi. Najčešće se uzgajalo žito i raž za kruh te ječam i kukuruz za kaše. Rast proizvodnje žitarica je bio uvjetovan rastom cijena što je isprva i potaklo obradu novih površina bez obzira na stanje lokalnog ekosustava.²¹³ Naravno, ključno je bilo i stočarstvo koje je također bilo rašireno diljem Europe. Raširena je bila i sječa šuma, budući da je drvo bilo glavni izvor energije i glavni materijal za izgradnju brodova i čamaca.²¹⁴

Utjecaj na okoliš je imala i proizvodnja u manufakturama, no ona je neizmjereno manje utjecala na okoliš nego rudarenje. Rudarenje se postepeno razvijalo u ovome razdoblju, naročito radi proizvodnje željeza. Naravno, čitav proces je zahtijevao mnogo energije, a kao izvor potrebne energije koristila se voda. Time je proizvodnja počela s razvojem na selu od 16. stoljeća i nastavila se kroz 17. i 18. stoljeće. Tada se proizvodnja bakra, srebra, žive, olova i željeza izrazito

²¹⁰ Ovo potpoglavlje je uvršteno u cjelinu vezanu za ekohistoriju, a ne u poglavlje s povijesnim kontekstom. Prikazani podatci i njihova analiza su usko vezani uz podatke koje donose izabrani kartografski izvori. Kontekstualni podatci i podatci s karata, dakle, čine neodvojivu, tematsku i smislenu cjelinu.

²¹¹ Robert Delort, François Walter, *Povijest europskog okoliša*, Zagreb: Barbat, 2002., str. 55, 59.

²¹² N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 158.

²¹³ Isto, str. 172–173, 194.

²¹⁴ N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 203, 264–265.

povećala.²¹⁵ Naravno, veća proizvodnja i iskopavanja su utjecala na eroziju tla, a došlo je i do zagađenja voda.

Kao posljednji faktor utjecaja na okoliš moramo navesti ratna zbivanja. Velike europske sile s većim kapitalima, industrijom u razvoju i naprednijom tehnologijom su usmjeravale svoje društvene i ekonomske resurse ka sistematičnom ratovanju i razvoju novih ratnih i vojnih tehnika. To je za posljedicu iza sebe ostavilo brojna opustošena područja na kojima se proizvodnja nije mogla pravilno ili uopće odvijati.²¹⁶

Poljoprivreda, stočarstvo, sječa šume, rudarenje, metalurgija i ratni sukobi bili su glavni čimbenici utjecaja na okoliš u ranom novom vijeku. Navedeni čimbenici bit će korišteni kao okvir pri narednoj analizi kartografskih izvora u svrhu shvaćanja stavova i percepcije okoliša²¹⁷ u kulturnim krugovima Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i lokalnog stanovništva koje živi na graničnim područjima pogođenima ratnim sukobima.

6.2. Habsburški kartografski izvori: problematika percepcije okoliša

6.2.1. Problematika shvaćanja okoliša u habsburškom kulturnom krugu

Slijedom povijesnih zbivanja, Habsburška Monarhija je nakon velikih ratnih zbivanja došla na teško opustošena granična područja. Za ta je područja stvoren plan ponovne obradivosti i naseljavanja novog stanovništva. Carevi Leopold I. i Karlo VI. su se, uz planove revitalizacije ratom opustošenih područja, bavili i zaštitom seljaka s manjim uspjesima. Osvrtom na poljoprivredu doznajemo kako se tropoljni sustav provodi uz češći usjev djeteline i drugih krmnih biljaka. Klimatske promjene su uzrokovale prenamjenu vinograda u njive, a poticala se i sadnja duhana. Na području Monarhije se poboljšala kakvoća goveda uvozom rasplodne stoke iz Nizozemske i Švicarske, a uzgoj ovaca je posebno uspješan. Monarhija je također bila usko vezana uz sol kao izvor prihoda. Iz tog se razloga od 15. stoljeća koristi drvo smreke kao izvor energije za solane. Kasnije se uvode opširni zakoni o šumama upravo zbog velikog iskorištavanja

²¹⁵ Isto, str. 216, 218, 220, 224, 248.

²¹⁶ War, *Encyclopedia of World Environmental History*, Vol. 3, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

²¹⁷ Drago Roksančić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*, Samobor: Meridijani, 2018., str. 36.

ovoga resursa. Velikom iskorištavanju šuma je pridonijela i industrija željeza u Štajerskoj, koja je bila još destruktivnija. Mjere očuvanja počinju se provoditi tek od sredine 18. stoljeća, a do tada se okolišu pristupa isključivo utilitarno.²¹⁸

Izabrani habsburški kartografski izvori, unatoč generalnoj utilitarnosti prevladavajućeg stava, prikazuju i definiraju okoliš. Glavač na svojoj karti iz 1673. godine definira brežuljke, planinske masive, rijeke i riječne doline u zamišljenoj elevaciji.²¹⁹ Vitezović teren na svojoj povijesnoj karti Hrvatske iz 1699. godine definira rijekama i većim uzvišenjima na graničnom prostoru i prostoru Bosne, a Müller na svojoj karti Ugarske iz 1709. godine ucrtava šume i uzvišenja u grafičkoj formi uz rijeke, njihove pritoke i vezane doline.²²⁰ Riječ je o detaljno razrađenom prikazu geografskog terena. Po istom modelu, Homann 1720. godine prikazuje rijeke i njihove pritoke. Uzvišenja su prikazana u formi grafičkih krtičnjaka uz naznake šumskog pokrova.²²¹ Seutter na svojoj karti iz 1740. godine prikazuje tek veća uzvišenja, pojedine doline, rijeke i jezera, što čini ovu kartu manje razrađenom u ovom kontekstu.²²² Prema svemu navedenome, možemo zaključiti kako se okoliš na habsburškim kartografskim izvorima prikazuje i definira tek na razini grubljeg ili okvirnog grafičkog opisa.

²¹⁸ Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 188.; Austria, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 1*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

²¹⁹ Ono što Glavač navodi jesu nazivi brda, dolina i rijeka: *Businzka Planina* (Buzinska planina), *Zrinzka Planina* (Zrinska planina), *Businzko Polje* (Buzinsko polje), *Puszta Petrinia* (Petrinja), *Petrova Gora* (Petrova gora), *Bvna Fl.* (rijeka Una), *Glina Fl.* (rijeka Glina), *Szavvs Fl.* (rijeka Sava). Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

²²⁰ Na karti iz 1699. godine, Vitezović navodi: *CRAHOVO* (Grahovo), *LIVNO* (Livno), *LICCA* (Lika), *CORBAVIA* (Krbava), *Savus, fl.* (rijeka Sava), *Corana fl.* (rijeka Korana) i dr. (Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60); Müller na karti iz 1709. godine bilježi: *Hum M* (planina Hum), *Cserna M* (Crna planina), *ZAVALJE/ Campus* (Zavaljska dolina), *Plesevitza M* (planina Plješivica), *ZRINO POLIE* (Zrinsko polje) i dr. (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

²²¹ Homann navodi: *Korenitza Vallis* (Koreničko polje), *Plesevitza* (planina Plješivica), *Korana fl.* (rijeka Korana), *Unna Fl.* (rijeka Una) i dr. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

²²² Seutter navodi sljedeće toponime: *CETINA* (prostor rijeke Cetine), *HERZEGOVINA sive/ SUCATUS S. SABAE* (Hercegovina ili Vojvodstvo Sv. Save), *COSULOVO POGGIO* (Kosovo polje), *Unna* (rijeka Una), *Cettin. fl.* (rijeka Cetina) i dr. (Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

6.2.2. Problematika percepcije okoliša na prikazanom graničnom području

Kada govorimo o graničnom području, moramo imati na umu kako je društvo na tom prostoru stoljećima živjelo tradicijski, a socijalna diferencijacija nije bila velika. Život se vodio prema starim običajima i navikama uz pridodanu visoku mobilnost koju donosi život na graničnom području. Dominirale su proširene i male obitelji, a zadruge su u nekim slučajevima formirale veće proširene zajednice koje su imale zasebna prava i običaje koji su ih razlikovali od drugih graničnih skupina. Osmanska osvajanja su devastirala gospodarstvo na graničnim područjima, što je život krajiškom stanovništvu činilo težim i oskudnijim.²²³ Nakon završetka ratova radilo se na obnovi uz pomoć intenzivnijeg iskorištavanja obradivog tla te kultiviranjem zapuštenih parcela. Pojednosti o usjevima i rotaciji na graničnim područjima nisu poznati, no dokazana je velika potražnja za kruhom i opskrbom stacionirane vojske koja brani područje od osmanskih napada.²²⁴ Prema tome, najviše dominiraju raž, ječam i zob. Uzgoj stoke poput konja, ovaca, koza, svinja i peradi se također provodio, a pritom su od osobite važnosti bili volovi i konji.²²⁵

Šume su pak bile najveći resurs, no o njima se prije 18. stoljeća na graničnim područjima nije vodilo dovoljno računa, a lokalno stanovništvo ih je neprestano sjeklo. Pomaci u očuvanju počinju tek 1724. godine kada je Dvorsko ratno vijeće zabranilo držanje većeg broja koza i krčenje grmlja u Karlovačkom generalatu. S druge strane, rudarstvo je bilo neznatno. Od veće važnosti je bio samo rudnik u Gvozdanskom koji je prestajao raditi tijekom ratova, a nastavio kad su se za to stvorili pravi uvjeti.²²⁶

Prema svemu sudeći, okoliš je nakon ratnih devastacija doživio revitalizaciju, no zaštite su stupile na snagu tek sredinom prve polovice 18. stoljeća. Do tada se nije vodilo računa o resursima i okolišu, a važnost je bila na maksimalnom iskorištavanju, čemu su uvjetovale lokalne tradicijske zajednice i šire ratne potrebe. Glavač na svojoj karti Hrvatske iz 1673. godine definira granični prostor, no uslijed nepoznavanja područja, ne donosi velik broj toponima, unatoč generalnoj

²²³ Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 55–59, 71.

²²⁴ N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 180.

²²⁵ Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 71.

²²⁶ Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 72, 76.

definiciji okoliša.²²⁷ Vitezović na karti iz 1699. godine bolje definira granično područje za koje se navodi da je bilo razoreno ratnim osvajanjima.²²⁸ Prema istim podacima, Müller na svojoj karti Ugarske iz 1709. definira granično područje jednakom preciznošću kao i ostale dijelove.²²⁹ Jednak interes pokazuju i Homannova i Seutterova karta, iako potonja granični prostor pokušava pomaknuti dalje prema istoku na štetu Osmanskog Carstva.²³⁰

6.3. Mletački kartografski izvori: problematika percepcije okoliša

6.3.1. Problematika shvaćanja okoliša u mletačkom kulturnom krugu

Vlasti su Mletačke Republike, nekad jedne od najvećih pomorskih sila, priznale dug drveću za razvoj, hegemoniju i prosperitet Republike. Razvoj Republike je bio usko vezan uz more, a time je drvo činilo ključni pokretač razvoja, budući da je bilo neizostavno pri gradnji brodova.²³¹ Isto potvrđuje i činjenica kako se broj plovila od 16. do kraja 18. st. povećao za 25 puta.²³² Svi brodovi su povezivali važna trgovačka središta, a to uključuje i vezu Europe s Levantom gdje je prednjačila upravo Venecija. Budući da je ta veza zahtijevala brodovlje, šume Apeninskog poluotoka bile su kontinuirano iskorištavane. Drvo je poslužilo i za proizvodnju ugljena, a sječom su nastale i čistine

²²⁷ Označeni su toponimi najvažnijih središta, no ostatak nije definiran unatoč grafički razrađenom prostoru. (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

²²⁸ Vitezović za granično područje navodi sljedeće: *Terra deserta, olim:/ nunc a Valachis/habitata* („Napuštena zemlja, sada nastanjena Vlasima“). Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

²²⁹ Čitava karta se definira na jednak način, a to ukazuje na dobro poznavanje graničnog područja. (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

²³⁰ Kod navedenih izvora se manje pažnje pridodaje razrađivanju okoliša, a više na granicama. (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493; Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

²³¹ Wood, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 3*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

²³² Italy, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 2*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.; N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 264–265.

koje su poslužile kao pašnjaci za ishranu stoke poput koza i ovaca što je pospješilo daljnju degradaciju okoliša. Probleme je, kao i drugdje, stvarala industrija željeza koja je, uz stvaranje otpadnih materijala, zagađivala vodene tokove.²³³

Naravno, Mletačka Republika s vremenom slabi kao pomorska sila pa se više okreće okolišu i poljoprivredi. Kao i u Monarhiji, Republika uzgaja svoje žitarice, a uz standardne usjeve se ističe i kukuruz koji je u Europu posredstvom Venecije stigao sredinom 17. stoljeća te se počeo ekstenzivno uzgajati.²³⁴ Izuzev polja, na području venecijanskog zaleđa grade se vile u kojima su vlasnici boravili dio godine, promatrajući prirodu. Intelektualni su se umovi u tom okruženju okupirali idejama o slobodnoj volji djelovanja u prirodi koju je osmislio Pico della Mirandola još u 15. stoljeću. Tako su elite počele sa znatiželjom promatrati prirodu, što je stvorilo generalni pomak od dotadašnjeg utilitarnog pristupa. Pokušavale su se razviti i metode očuvanja šuma i korištenje isključivo za brodogradnju, no otpor lokalnog stanovništva i privatnih brodograditelja je zaustavio te namjere.²³⁵

Mletački kartografski izvori se više posvećuju okolišu, a to nam potvrđuje i definicija okoliša na Cantellijevoj karti iz 1689. godine gdje se definiraju planinski masivi, rijeke, pritoci, šumski pokrov te močvare.²³⁶ Coronelli na svojim kartama Dalmacije iz 1697. godine također definira vodene tokove, jezera, planinska uzvišenja te šumske pokrove. Uz navedeno, Coronelli donosi i tekstualne opise pojedinih prirodnih značajki koje se podudaraju s pojavom interesa za proučavanje prirode i njenih procesa.²³⁷ Guerard na svojoj karti iz 1700. godine prema prethodnom

²³³ Italy, *Encyclopedia of World Environmental History*, Vol. 2, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

²³⁴ N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 - 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 184.; J. Donald Hughes, *The Mediterranean, An Environmental History*, California: ABC Clio, 2005., str. 98–99.

²³⁵ J. Donald Hughes, *The Mediterranean, An Environmental History*, California: ABC Clio, 2005., str. 98–99, 101–102, 104.

²³⁶ Posebno se izdvajaju toponimi poput: *Monti della Bossini ol. Beby Montes* (planina Dinara), *Prolog M.* (vrh Prolog), *Cetina* (rijeka Cetina), *Hliwno* (Livno), *Varbosanye* (Vrhbosna). Na prostoru Neretve se ističe Bocche di Narenta (Neretvanski zaljev) te posebno definirane prostore navedene kao Palude (močvare). Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

²³⁷ Tako za Cerknjiško jezero u današnjoj Sloveniji navodi: *Nel Lago Circoniciense, detto da/ Strab: Luges Palus, ui sono Terreni/ fertilissimi, e deliciose caccie nell'Es-/ tate, ma nel fine dell'Autuno, e prin-/ cipio della Primavera agri ano prodi-/ giosamente all'Improuiso butta questa/ Valle si riempie di acqua, che sgorga/ per meati sotterranei con quantita de/ Pesci, quale dopo 15 giorni al pui si/ rittira per li me: meati, a quali stan-/ do in aquato, pigliano il pesce.* Dakle, tekst govori o Cerknjiškom jezeru kojeg je još Strabon nazvao Luges Palus. Navodi se kako je zemlja plodna i bogata divljači, a ističe se i posebitost da se krajem jeseni i početkom proljeća dolina ispunjava vodom i postaje jezero. Ta se voda potom povlači, a u periodima od petnaest dana donosi ribu. Nadalje, spominje otok Vis u sljedećem navodu: *L'Isola di Lissa governata/ dal Con: di Liesina è habitata da/ Pescatori, et è fertile de Vini, et/ il suo Mare abbondate di/ Sardelle, e d'Alici* („Otokom Visom upravlja hvarski knez, a nastanjen je ribarima, bogat je vinom, a pripadajuće

uzoru navodi razrađene planinske masive, rijeke, pritoke i veće šumske pokrove, ali bez dodatnih pisanih informacija. Za razliku od prethodnih radova, Alberghetti 1718. godine donosi topografski definirana uzvišenja te definirane riječne tokove do definirane granice s Osmanskim Carstvom u Bosni.²³⁸ Melchiori 1729. godine na podlozi prethodnoga autora ucrtava brojne riječne tokove, jezera i poneka važnija uzvišenja, koja su grafički jednostavnije izvedena.²³⁹ Interes za okolinu i prirodne značajke je, prema svemu navedenom, veći nego kod habsburških kartografskih izvora, a posebno se ističu dodatne značajke koje ukazuju na ideju intelektualnog proučavanja prirode.

6.3.2. Problematika percepcije okoliša na prikazanom graničnom području

Osmanska osvajanja nisu zaobišla niti granično područje pod mletačkom upravom, no obnove su se vršile i na tim područjima.²⁴⁰ Na zapuštena područja se naseljava novo morlačko/vlaško stanovništvo koje pripada kulturi pravoslavne konfesije.²⁴¹ Sade se žitarice poput zobi, ječma i raži, čiji se plan kultivacije preuzeo s područja Monarhije i prilagodio mediteranskim uvjetima. Daleko važnije za lokalno stanovništvo bilo je stočarstvo koje je dominiralo u raznim oblicima i variralo u tipu stada, veličini i rasponu kretanja. Najčešće su se uzgajale koze, ovce, perad, svinje, krave, volovi i konji.²⁴² Kad govorimo o stočarstvu na području dalmatinskog zaleđa, ne smijemo izostaviti niti transhumantni tip stočarstva koji je bio dominantan u Lici te u Dalmaciji. Prema

more je bogato srdelom i incunima“). Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

²³⁸ Alberghetti navodi sljedeće toponime: *CAMPAGNA DI GRAHOVO* (Grahovsko polje), *CAMP. DI DVNO* (Duvanjsko polje), *M. VVILLIZZA* (gora Vilica), *VAL DI STAGNO* (Stonska uvala), *XABIA* (područje Neretve), *TREBINSSIZZA* (rijeka Trebišnjica), *LAGO DI SLVTARI* (Skadarsko jezero) i dr. (Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591)

²³⁹ Melchiori navodi veće cjeline u Dalmaciji i okolici kao: *PETROVO POGLIE* (Petrovo polje), *ZAGORIE* (Zagora), *XABIA* (područje rijeke Neretve), *M. Tarizza* (gora Tarica), *Glavonich M* (Glavonić brdo), a također navodi i *Paludi* (močvare) oko Neretve. (Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594)

²⁴⁰ Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 173.

²⁴¹ Dubravka Mlinarić, Ivka Kljajić, "Ranonovovjekovne okolišne i demografske promjene na dalmatinskom višestrukom pograničju: usporedba kartografskih i statističkih podataka", u: *Hrvatski geografski glasnik* 82/1, 2020., str. 35–36.

²⁴² Balkans, Agriculture, Nature Resources, and Industry, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 1*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.; Željko Holjevac, Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 71.

ovom modelu, stočari bi iz sjeverne Dalmacije ljeti napasali stoku u južnoj Lici, a zimi se vraćali u Dalmaciju. Uslijed takvog stanja, vinogradarstvo i voćarstvo je bilo daleko manje rašireno. Uzgoj stoke često se prikazuje kao glavni uzrok uništavanja biljnog pokrova i pretjerane sječe šuma. Kao i na habsburškom graničnom području, sječa šuma je bila čest problem zbog ustajale prakse pribavljanja drvne građe. Rudarstva na ovom području nije bilo pa su izvori vode ostali nezagađeni.²⁴³ Na prostoru Vranskog jezera se vršilo i isušivanje močvara, što je također utjecalo na lokalni ekosustav i stvaranje novih obradivih površina. Isto je zabilježeno i na kartama tog doba.²⁴⁴

Iskorištavanje resursa je i ovdje bio veliki problem, no mjere zaštite se nisu provodile. Naravno, niti stalne ratne opasnosti nisu pomagale u očuvanju graničnog prostora. Unatoč svim nedaćama, granični prostor i njegove značajke opstaju kao jedan od interesa kartografa. Tako Cantelli na svojoj karti Dalmacije iz 1689. godine definira poznato područje Dalmacije sve do određenih granica u najvećoj mogućoj mjeri.²⁴⁵ Veće zanimanje za granično područje pokazuje Coronelli na svojoj kartama iz 1697. godine gdje navodi brojne značajke terena uz tekstualne opise važnijih obilježja.²⁴⁶ Guerard na svojoj karti iz 1700. godine izvedenoj po Coronellijevu predlošku izvodi detaljan prikaz graničnog prostora, ali bez dodatnih informacija.²⁴⁷ Alberghetti na karti iz 1718. godine pak topografski definira isto područje, a Melchiori 1729. godine ga definira jednostavnije i pomoću riječnih tokova.²⁴⁸

²⁴³ Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 72, 76.; Borna Fuerst-Bjeliš, „Deforestacija i reforestacija u hrvatskom dinarskom kršu: odnosi i implikacije“, u: *Ekonomika i Ekohistorija*, Vol. XIV, Br. 14., 2018., str. 137-138.

²⁴⁴ Dubravka Mlinarić, Ivka Kljajić, "Ranonovovjekovne okolišne i demografske promjene na dalmatinskom višestrukome pograničju: usporedba kartografskih i statističkih podataka", u: *Hrvatski geografski glasnik* 82/1, 2020., str. 40-42, 51.

²⁴⁵ Područje uz zamišljenu granicu s Bosnom u vrijeme ratnih sukoba nije bilo dostupno. Prema tome, nedostatak toponima i razrade je bio ovisan o tijeku ratnih zbivanja. (Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

²⁴⁶ Na primjer, na području rijeke Neretve navodi sljedeće: *Il Fiume Narenta e/ nauigabile dal Mare/ Sin' a Mostar con/ piccole Bache* („Rijeka Neretva je plovna do mora od Mostara s manjom barkom“). Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

²⁴⁷ Guerard se koristi Coronellijevom kartom i podacima, ali izostavlja dodatne pisane informacije i manje toponime kako bi napravio preglednu kartu. (Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoriales etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700.*, sign. S-JZ-XVII-32)

²⁴⁸ Alberghetti je granično područje pokušao definirati pomoću uzvišenja, a Melchiori pokušava isto odrediti teritorijima i rijekama. (Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591; Giovanni Paolo Melchiori,

6.4. Habsburški i mletački kartografski izvori: komparacija svjetonazora

Analizom odnosa prema okolišu i prirodnim resursima unutar kulturnih krugova Habsburške Monarhije i Mletačke Republike uviđamo kako se pristupi i stavovi bitno razlikuju. Unatoč ratnim sukobima, okoliš se koristio za pribavljanje resursa, a isti je prikazan na kartama.²⁴⁹ Habsburški kartografski izvori nam donose osnovne grafičke opise okoliša i kartiranog prostora. Naime, utilitarni stav je prevladavao do sredine prve polovice 18. stoljeća kada su se počele provoditi mjere zaštite.²⁵⁰ S druge strane, mletački kartografski izvori nam govore o većem interesu za prirodu.²⁵¹ Iako je zaštitu bilo gotovo nemoguće provoditi, interes za prirodne značajke i fenomene je očigledan i, u nekim slučajevima, izrazito dominantan. Navedeni stavovi i pristupi su vidljivi na izabranim kartografskim izvorima i potvrđuju povijesna zbivanja i činjenice.

Lokalno stanovništvo na graničnim područjima je, s druge strane, živjelo po načelima tradicije i vlastitim zakonima. Povijesnim prilikama, to se stanovništvo našlo na prostoru utjecaja triju velikih sila. Unatoč svemu, lokalno je stanovništvo nastavilo živjeti u vlastitom okolišu i koristiti ga utilitarno. Jedino su vanjski zakoni velikih sila mogli utjecati na promjene u privrednim djelatnostima koje su se često svodile na sferu poljoprivrede, stočarstva i sječe šuma.²⁵² Ratno stanje je uvjetovalo uključivanjem lokalnog stanovništva u sukobe, a time se i produkcija potrebnih sredstava za život smanjila.²⁵³ Po završetku ratnih sukoba snage su se usmjerile na obnovu zapuštenih pašnjaka i polja.²⁵⁴ Također je važno naglasiti kako tehnoloških napredaka nije bilo

Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia., 1729., sign. B IX c 594)

²⁴⁹ Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 72, 76.

²⁵⁰ Isto, str. 76.

²⁵¹ Denis Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape*, The University of Wisconsin Press, 1998., str. 111, 126, 138.; Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Prilog promišljanju oblikovanja hrvatskih granica u povijesnoj i suvremenoj perspektivi“, u: *Geoadria* 23/2, 2018., str. 160.

²⁵² Željko Holjevac, Nenad Moaćanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007., str. 55, 72, 76.; Balkans, Agriculture, Nature Resources, and Industry, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 1*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.; Borna Fuerst-Bjeliš, „Deforestacija i reforestacija u hrvatskom dinarskom kršu: odnosi i implikacije“, u: *Ekonomika i Ekohistorija*, Vol. XIV, Br. 14., 2018., str. 136–137.

²⁵³ War, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 3*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

²⁵⁴ Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997., str. 188.; Austria, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 1*, (ur.) Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, 2003.

unatoč većoj produkciji.²⁵⁵ Ucertane granice nisu promijenile način života lokalnog stanovništva, a generalni odnos prema prirodi i okolišu je ostao isti unatoč promjenama koje postepeno uvode velike sile.

7. Likovna rješenja na kartografskim izvorima: ikonografsko-ikonološka analiza

7.1. Likovna rješenja kao ključan dio cjeline kartografskog izvora

Percepcija okoliša nam je pomogla pri shvaćanju dodatnih značenja kartografskih izvora, a proučavanje društvenih pitanja nam je rasvijetlilo predodžbu „slike“ vlastitog i „Drugog“. Uz navedenu društvenu sliku te sliku okoliša, moramo se posvetiti i konkretnim likovnim rješenjima koja se često ne obrađuju u sklopu obrade kartografskih izvora.

Kao što postoje mentalne slike geografa, tako postoje i definirani prikazi i rješenja koja su usko vezana uz ucrtani geografski prostor. Možemo čak reći kako je čitava karta imaginarna slika određenog područja, što nam potvrđuje i vezanost karata uz određenu vlast ili državnu silu.²⁵⁶ Kao i ostale elemente, likovna rješenja je potrebno staviti u kontekst, analizirati ih i objasniti. Takav sadržaj je vizualan objekt nastao u određenom vremenu i prostoru, a prikazuje idealiziranu stvarnost, što se može povezati s društvenim aspektom kartografskog izvora.²⁵⁷ Likovna rješenja su sastavljena od više simbola koji svoje značenje imaju isključivo u kontekstu nastanka pa ih stoga možemo razjasniti ikonografsko-ikonološkom analizom.²⁵⁸ Uz pomoć analize možemo razjasniti korištenje motiva, doznati izvore za prikaze te razjasniti kreativni proces nastanka sadržaja. Kreativnim procesima se također mogu potaknuti određene emocije u službi propagiranja određenih misli i vjerovanja. Takva je umjetnost, iako rad pojedinaca, u službi državnih sila koje odašilju svoje poruke. Time se vrijednost sadržaja ne umanjuje jer autorov „potpis“ ostaje vidljiv.

²⁵⁵ N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.), str. 160.; Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349-350.

²⁵⁶ Daniel-Henri Pageaux, „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“, u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, (ur.) Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić-Poje, Ivana Brković, Zagreb: Srednja Europa, 2009., str. 127–129.

²⁵⁷ Isto, str. 145–150.

²⁵⁸ Erwin Panofsky, *Meaning in the Visual Arts*, New York, 1955., str. 23, 28, 32, 38.

„Osobni potpis“ izražava i osebnjuni likovni govor koji je pak uvjetovan okruženjem u kojem se umjetnik razvio. Okruženje je pak vezano uz određeni kulturni krug, a time i uz određenu silu koja ima vlastitu ideologiju i vrijednosti. Skupom zasebnih vrijednosti i ideologije se zatvara ovaj krug koji uvjetuje nastankom mentalnih, ali i likovnih rješenja (Prilog 28.).²⁵⁹

Budući da su likovna rješenja ključan dio cjeline kartografskog izvora, ona moraju biti analizirana. Metoda analize će pomoći pri definiranju tri razine značenja ili sadržaja pojedinog likovnog rješenja. Početni opis će se osvrnuti na vidljivo, ikonografskom analizom će se obuhvatiti tema i izvori, a ikonološka interpretacija će sažeti sve podatke i smjestiti sadržaj u određeni kontekst.²⁶⁰ Analiza svakog prikaza bit će izvedena u formi kataloga podijeljenog na likovne sadržaje habsburških pa mletačkih kartografskih izvora, čime će se moći izvršiti usporedba učenog likovnog govora obiju europskih sila za vrijeme sukoba s Osmanskim Carstvom i nakon toga. Iako su kartografski izvori preslika društva unutar kojeg su nastali, oni ukazuju na specifični učeni likovni govor koji će se moći definirati uz pomoć kataloga likovnog sadržaja.²⁶¹ Katalog će biti izveden kronološki i po grupi izvora kako bi se dobila generalna slika razvoja likovnog sadržaja. Pritom se neće zanemariti ostatak karte koji rješenju daje prijeko potreban kontekst. Brojčane vrijednosti i postotak zauzimanja površine karte također će biti istaknute.

Iako će interpretacija likovnih rješenja donijeti vlastite zaključke i poveznice, valja imati na umu kako mogućnosti za daljnje proučavanje i diskusiju postoje. Kako interpretacije nisu autoritet, one će služiti produbljivanju našeg poznavanja izabranih kartografskih izvora.²⁶² Diskusije i rasprave na temu likovnih prikaza na kartografskim izvorima su prijeko potrebne pa će naredni katalog služiti upravo toj svrsi.

²⁵⁹ William Cartwright, „Art and Cartographic Communication“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 15, 20–21.; David Fairbairn, „Rejecting Illusionism: Transforming Space into Maps and into Art“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 25, 27–33.; Markus Jobst, „Marriage and Divorce“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 45–47.; Alexandra Benová, Ján Pravda, „Map Style“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 153.

²⁶⁰ Roelof van Straten, *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003., str. 9–10, 12, 15–16.

²⁶¹ Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, Zbirka Novak: *Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović; fotografije Darko Čizmek, Sonja Hrelja; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017., str. 57.

²⁶² Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013., str. 160–161, 163.

7.2. Katalog likovnih rješenja: habsburški kartografski izvori

1. *Naslovna kartuša na arhitektonskom postamentu okružena trima personifikacijama, stjegovima i oružjem*, 1673.

Stjepan Glavač

Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum mendis expurgatis... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio, bakrorez, 83 x 81 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

F S-JZ-XVII-10

Donji desni kut Glavačeve karte zauzima likovno rješenje okvira naslovnog teksta koji je sačinjen od voluta i listova akanta. Kartuša je postavljena na arhitektonski postament koji je pak postavljen na zemljano-travnatu površinu. Na arhitektonskom postamentu sjedi ženska figura koja u svojoj desnoj ruci drži raspelo, a u lijevoj ruci drži prikaz koji nalikuje križu. Lijevo kartuši se nalazi muškarac srednje dobi s perjanicom i lavljom kožom u lijevoj ruci. Desno kartuši se nalazi mlada žena s pticom na desnoj ruci i koncem u lijevoj. Ostatak prikaza sačinjavaju oružje, stjegov, trube i dijelovi oklopa. Opisani prikaz zauzima 12,109 % karte, što naznačuje njegovu važnost unutar cjeline.²⁶³

Kartuša se sastoji od dekorativnih elemenata voluta i listova akanta koji su sveprisutni u umjetnosti u doba baroka. Uvinuti listovi akanta se kao dekorativni element počinju koristiti u antici, a taj se element temelji na široko rasprostranjenoj mediteranskoj biljci istog naziva iz porodice primorga s perasto razdijeljenim listovima. Raširenu uporabu dobiva uključivanjem u sastav korintskih i kompozitnih kapitela, a kasnije svoju uporabu nalazi i na grafikama.²⁶⁴ Motiv

²⁶³ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

²⁶⁴ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

volute slijedi sličan razvoj, a svoju širu uporabu nalazi izvorno na jonskim stupovima u antičkoj Grčkoj. Smatra se da su motivi s volutama inspirirani oblikom ovunjskih rogova ili sličnim geometrijskih uzorcima.²⁶⁵ Arhitektonski postament također ukazuje na vezu s antičkim nasljeđem.

Na postamentu sjedi ženska figura koja je nazvana *Catholica Fide*, koja u svojoj desnoj ruci drži raspelo, a u lijevoj ruci drži knjigu urešenih korica. Desno kartuši se nalazi ženska figura nazvana *Fidelitate Constanti* kojoj na desnoj ruci sjedi ptica, a koja drugom rukom drži konac. Slične personifikacije nalazimo u djelu „*Iconologia*“ Cesarea Ripe iz 1603. (1625.) godine i prijevodu na hrvatski jezik iz 2000. godine.²⁶⁶ U djelu Cesarea Ripe nailazimo na personifikaciju Vjernosti (*Fedeltá*) koja je odjevena u bijelo i s dva prsta desne ruke drži prsten ili pečat, a uz noge joj je bijeli pas. Pečat u ruci predstavlja znak vjernosti, a u lijevoj ruci nosi ključ. Ovaj prikaz nam ukazuje na činjenicu kako *Catholica Fide* ne drži prikaz križa nego pečat vjernosti. S druge strane, Vjera (*Fede Cattolica*) kod Cesarea Ripe drži knjigu, ploče zakona, Bibliju te srce u ruci i svijeću koja gori. Time svjetlo osvjetljava um u vjeri, a čime tjera nevjernost i neznanje. Atributi personifikacije na karti nisu identični što je često slučaj, da se umjetnici tek nadahnju Ripinim personifikacijama, a ne slijede ih u potpunosti, no značenje nam ukazuje na snagu vjere. Personifikacija Prirode (*Natura*), naga žena, je prikazana s pticom u ruci koja je izvedena po modelu s Hadrijanove medalje. Sličnu pticu koja ukazuje na prirodu sadrži i personifikacija *Fidelitate Constanti*. Prema tome, prethodna personifikacija povezuje vjernost i prirodu. Katolička Vjera s raspelom i knjigom je najviša figura i na vladarskom prijestolju, a ostale dvije figure su subordinirane, ali kao personifikacije istaknute samim odabirom.²⁶⁷

Prikaz Marsa kao personifikacije rata, ovdje *Marte Prompto*, ukazuje na trenutačni sukob s Osmanskim Carstvom. Personifikacija rata koja, uz očigledne dijelove ratne opreme i stilizirane

²⁶⁵ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁶⁶ Spomenuto djelo Cesarea Ripe je prevedeno na hrvatski jezik i objavljeno s predgovorom Joška Belamarića 2000. godine, a o važnosti Cesarea Ripe govori i Roelof van Straten. On navodi kako Ripa stvara strukturu i vodič kroz apstraktne pojmove uz detaljna objašnjenja svih aspekata i detalja. (Roelof van Straten, *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003., str. 31–32, 36.; Cesare Ripa, *Ikologija*; preveo Branko Jozić; predgovor Joško Belamarić, Split: Laus, 2000., str. 7–32.)

²⁶⁷ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., str. 226–231, 457–458.

kacige s perjanicom, u svojoj desnoj ruci drži lavlju kožu, ukazuje na snagu i odvažnost.²⁶⁸ Isto potvrđuju i motivi stjegova, topova, ratnih truba, oklopa, kaciga i bačvi baruta koji nose poruku trenutačnog sukoba ili poziva na predstojeću bitku.²⁶⁹ Prema tome, cjelokupni prikaz ukazuje na trenutačnost rata koji će biti okončan čvrstom katoličkom vjerom te vjernošću u svojoj matici (Prilog 29.).

2. Dekorirana arhitektonska kartuša s popisom korištenih simbola, 1673.

Stjepan Glavač

Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum mendis expurgatis... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio, bakrorez, 83 x 81 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

F S-JZ-XVII-10

Lijevo velikom posvetnom tekstu koji se nalazi uz gornji lijevi kut Glavačeve karte Hrvatske nalazi se arhitektonska kartuša²⁷⁰ s popisom korištenih simbola na karti. Riječ je o jednostavnom okviru u obliku arhitektonskog postamenta koji je omeđen dekorativnim elementima voluta i akantovih listova. Na vrhu spomenutog arhitektonskog okvira nalazi se manja groteskna glava koja je također omeđena volutama i listovima akanta. Opisano zauzima svega 3,125 % cjelokupne površine karte.²⁷¹

U ovom primjeru se ponovno susrećemo s motivima voluta i akanta koji svoje korijene vuku iz doba antičke Grčke i Rima. Naime, voluta kao dekorativni element može označavati spiralu ili

²⁶⁸ Ares, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.; Mars, Roman god, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Mars-Roman-god> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

²⁶⁹ Buisine, musical instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Flag, heraldry, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.

²⁷⁰ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁷¹ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

formu nalik svitku koja se počela koristiti prilikom izrada jonskih tipova kapitela u doba antičke Grčke. Pojam također opisuje i vrste školjaka čiji se oklopi uvijaju na identičan način.²⁷² Motiv akanta se pak inspirira biljkom iz roda trajnih zeljastih biljaka s perastim listovima koja raste na području južne Europe, Azije i Afrike. Stilizirana forma listova te biljke je poslužila kao uzor motivu koji se kao dekorativni element prvo počeo koristiti na kapitelima korintskog tipa. Njihova ponovna uporaba kreće od doba renesanse na Apeninskom poluotoku, a onda u vrijeme baroka na srednjoeuropskom području. U navedenim razdobljima je bila vezana za arhitektonsku dokoraciju, urese okvira, oltarnu arhitekturu i različita grafička rješenja.²⁷³

Groteskna glava ili maskeron (tal. *mascherone*) predstavlja ukras u obliku ljudskog lica s grotesknim crtama lica. Često se primjenjuje kao dekoracija u graditeljstvu na kapitelima i konzolama, a nalazi se i na renesansnim fontanama. Izvodi se i kao slikarski ukras te dolazi i u medij grafika.²⁷⁴ Pregledom opisanih motiva zaključujemo kako oni nemaju dodatno značenje osim aluzije na doba antike i poziva na klasičnu tradiciju oživljenu u dekorativnim elementima renesanse i baroka (Prilog 30.).

²⁷² volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁷³ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁷⁴ maskeron, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39282> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

3. Dekorirani okvir sa skalama milja, 1673.

Stjepan Glavač

Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum mendis expurgatis... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio, bakrorez, 83 x 81 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

F S-JZ-XVII-10

Skala milja je zabilježena podno velikog posvetnog teksta koji zauzima gornji lijevi kut Glavačeve karte Hrvatske. Navedena skala milja je jednostavno uokvirena i omeđena volutama i listovima akanta. Dekorativni elementi se susreću pri sredini, ispod i iznad skale. Ponad skale milja na sredini nalazi se groteskna glava ukomponirana u valute koje se uvijaju u svim smjerovima. Opisano zauzima 2,344 % cjelokupne površine karte.²⁷⁵

Motiv voluta je opisan u kataloškoj jedinici o dekoriranoj arhitektonskoj kartuši s popisom korištenih simbola. Uporaba ovog složenog rješenja započinje još s rimskim arhitektom Vitruvijem, a kasnije se nadopunjuje proučavanjem antičkih građevina.²⁷⁶ Izvedeni uvinuti listovi akanta također imaju antičko porijeklo. Motiv akanta se zasniva na karakterističnoj mediteranskoj biljci s listovima izbočenih i razvedenih rubova koji nalikuju na pera. Akant postaje dekorativni element na kapitelima korintskog reda. Prema tome, motiv se koristio još od antike u arhitektonskoj dekoraciji, a kasnije i u dekoraciji namještaja i na grafikama.²⁷⁷ Groteskna glava ili maskeron se često primjenjuje kao dekoracija u graditeljstvu na kapitelima i konzolama ali i u sitnoslikarstvu, primjenjenoj umjetnosti te grafičkim rješenjima naslovnica knjiga.²⁷⁸ Pregledom

²⁷⁵ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

²⁷⁶ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁷⁷ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁷⁸ maskeron, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39282> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

opisanih motiva zaključujemo kako oni nemaju dodatno značenje osim aluzije na doba antike, kao što je slučaj i u prethodnome prikazu (Prilog 31.).

4. Kompas okružen sa četiri vojnika, 1673.

Stjepan Glavač

Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum mendis expurgatis... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio, bakrorez, 83 x 81 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

F S-JZ-XVII-10

U gornjem desnom kutu Glavačeve karte Hrvatske izveden je jednostavni kompas koji strelicom pokazuje prema sjeveru. Jednostavni kompas također navodi kardinalne strane svijeta te je omeđen jednostavnom kružnicom.²⁷⁹ Kompas, koji je položen na tlo, okružuju četiri muška lika u krznenim kaputima koji brojem navode na četiri strane svijeta, ali oznakama (atributima) ne podržavaju identifikaciju kao njihovih personifikacija. Jedan muškarac lijevo kompasu preko ramena gleda u promatrača dok ostala trojica gledaju prema njemu. Svi imaju različita pokrivala za glavu te različito oružje. Navedeni drži sjekiru dok dva lika desno kompasu nose pušku i sablju. Izgledom najstariji muškarac s bradom i najvećim šeširovom gleda prema muškarcu koji se nalazi lijevo kompasu te na njega ukazuje svojom desnom rukom. Čitav prizor zauzima tek 2,078 % površine karte što nam ukazuje na manju važnost prikaza u ovoj kartografskoj cjelini.²⁸⁰

Opisani muški likovi predstavljaju hrvatske vojnike na što ukazuju specifični krzneni kaputi i pokrivala za glavu koja također sadrže krzno. Za ulazak motiva hrvatskih vojnika u likovni imaginarij najzaslužiniji je bio utjecaj izdavačke senzacije, djela Cesarea Vecellija *De gli habiti antichi et moderni di diversi parti del mondo* iz 1590. godine. Tako ovdje prikaz Hrvata uključuje

²⁷⁹ compass, navigational instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/compass-navigational-instrument#ref132108> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

²⁸⁰ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

dugi kaput obrubljen krznom, visoke čizme, sablju oko pasa i krzveno pokrivalo za glavu. Sličan je i prikaz Uskoka iz istog djela, koji je odjeven u lakšu odoru s laganom oklopnom košuljom. Prikaz uključuje kapu s perjanicom i sabljom. Naravno, opisani primjeri nisu preslika primjera iz djela Cesarea Vecellija, ali sličnosti se svakako uočavaju. S druge strane, komparacijom možemo potvrditi kako je riječ o prikazu Hrvata na području granice s Osmanskim Carstvom (Prilog 33.).²⁸¹

5. Grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, 1673.

Stjepan Glavač

Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum mendis expurgatis... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio, bakrorez, 83 x 81 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

F S-JZ-XVII-10

Iznad likovnog rješenja okvira naslovnog teksta Glavačeve karte Hrvatske ucrtan je okrunjeni grb koji na štitu srebrne boje na kojem su ucrtane tri zvijezde pri vrhu te tri kune iznad tri rijeke. Prikazane životinje su usmjerene u lijevo.²⁸² Riječ je o grbu Slavonije koji se tijekom vremena prikazivao na različite načine. Prvi službeni grb Slavonije je posebno stvoren u grbovnici za kraljevinu Slavoniju kojeg je potvrdio kralj Vladislav II. Jagelović 8. srpnja 1496. godine. Riječ je o grbu koji u plavom polju prikazuje dvije rijeke (Dravu i Savu), a među njima je crveno polje u koje je postavljena jedna kuna. Druga varijanta grba koja se javlja u ilirskim grbovnicama je po prvi put ucrtan u grbovniku Ulricha Richtenala početkom 15. stoljeća. Proširio se u njemačke grbovnike pa u grbovnik Virgila Solisa (1555.) i kasnije u ilirske grbovnice. Ova varijanta prikazuje tri kune sa zlatnim ovratnicima na štitu srebrne boje. Takve primjere nalazimo i u Fojničkom grbovniku te Vitezovićevoj grbovnici. Ranije opisani primjer je drugačiji od primjera

²⁸¹ Cesare Vecellio, *De gli habiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due*, Venecija, 1590., sign, 4-OB-12, 343r, 348r

²⁸² Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

s ilirskih grbovnica, a podsjeća na primjer iz 1496. godine. Tri rijeke u ovom slučaju moraju predstavljati rijeke Dravu, Savu i Dunav uz tri kune koje im slijede.²⁸³

Na prostoru Like, pri sredini karte, je ucrtan okrunjeni grb na šah s naizmjeničnim poljima oznaka srebrne i crvene boje.²⁸⁴ Riječ je o grbu Hrvatske, jednom od najstarijih grbova u ovome dijelu Europe. Službeno je prvi puta korišten na pečatu povelje o izboru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja 1527. godine. Uobičajene inačice ovog grba nalazimo u Fojničkom grbovniku te u Vitezovićevoj grbovnici iz 1701. godine. U oba slučaja je riječ o grbu podijeljenom na šah s naizmjeničnom uporabom srebrnih i crvenih polja (broj polja i redoslijed boja često variraju).²⁸⁵

U području donjeg lijevog ugla karte se smjestio još jedan grb. Spomenuti je grb također okrunjen, a na štitu srebrne boje su smještene tri lavlje glave koje su također okrunjene.²⁸⁶ Kruna označava pobjedu, snagu i suverenost, a lavlje glave hrabrost, vjeru i kraljevski status.²⁸⁷ Početak službene uporabe ovog grba, grba Dalmacije, jest uporaba na pečatu Sigismunda Luksemburškog iz 1406. godine. Isti grb kasnije preuzimaju Conrad Grünberg (1483.) i Virgil Solis (1555.) čiji su radovi postali predlošci za grbovnice nastale na području Jugoistočne Europe. Identičan grb donose i Fojnički grbovnik i grbovnik Pavla Rittera Vitezovića u kojima je prikazan štit plave boje s tri okrunjene lavlje glave zlatne boje. Grbovi zauzimaju 1,563 % cjelokupne površine karte, no značajni su svojim sadržajem unatoč manjim dimenzijama (Prilog 32.).²⁸⁸

²⁸³ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK; 44, 46.

²⁸⁴ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

²⁸⁵ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 15.

²⁸⁶ Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

²⁸⁷ Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996., str. 33, 70.; Coronation, *Symbols of, A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, Harmony Books, 1987.; John Vinycomb, *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*, 2008., str. 16–18.

²⁸⁸ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 19.

6. Naslov i posveta na razvijenoj draperiji, okruženi personifikacijama i puttima, 1709.

Johann Christoph Müller

Augustissimo Romanor Imperator Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi..., bakrorez, 75 x 55,5 cm

Budimpešta, Institut i Muzej vojne povijesti

B IX a 491

Gornji lijevi kut Müllerove karte Ugarske sadrži naslov na platnu kojeg pridržavaju figure. Desno naslovu je smještena žena u poluležećem položaju u prirodi s rogom punim voća i lišća. Ponad nje je ženska figura sa šiljatom krunom i vrčem iz kojeg prolijeva vodu. U gornjem desnom kutu naslova dvojica dječaka pridržavaju platno, a ponad platna je žena u poluležećem položaju s paunom iznad čije glave se nalazi sunce. Dva krilata *putta* lijevo ženi pridržavaju kartušu s volutama iznad koje se nalazi kruna, a u kartuši grb.²⁸⁹ Suprotni gornji kut platna pridržava figura u pokretu koja u svojoj desnoj, visoko uzdignutoj ruci drži snop munja. Duga prolazi iznad platna s desna na lijevo. Opisana kompozicija zauzima 6,875 % cjelokupne karte.²⁹⁰

Polegnuta žena s rogom voća i lišća predstavlja personifikaciju obilja. Ona se najčešće prikazuje kao žena s girlandom oko glave i zelenom haljinom dok u desnoj ruci drži rog obilja pun voća i lišća, a u lijevoj snop pšenice. Primjer takvog prikaza nalazimo u djelu „*Iconologia*“ Cesarea Ripe. Rog obilja, dakle, definira ovaj ženski lik. Personifikacija ukazuje i na božicu Cereru koja se usko vezuje uz plodove zemlje kojoj su joj često atribut.²⁹¹ Uz nju se nalazi žena s krunom i vjedrom. Sudeći prema Cesareu Ripi, motiv vjedra iz kojeg lik prelijeva vodu označava personifikaciju rijeke, no u ovom slučaju nije u potpunosti jasno koje. Lik s krunom i vjedrom može predstavljati

²⁸⁹ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁹⁰ Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

²⁹¹ Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije*, Zagreb: Školska Knjiga, 1985., str. 57, 63–64.

božicu Amfitritu ili nimfu, a kruna ukazuje na prvo.²⁹² Ženu koja se nalazi u poluležećem položaju iznad platna s paunom i suncem možemo definirati kao božicu Heru koja za atribut ima pauna. Paun zbog svog raskošnog repa predstavlja zvjezdano nebo, a sunce generalno ukazuje na izvor života.²⁹³ Lebdeća figura koja u svojoj desnoj uzdignutoj ruci pak drži svežanj munja ukazuje na glas Boga ili gnjev, no može se povezati i s antičkom tradicijom Zeusa čiji je to atribut i bio i koji ukazuje na element vatre.²⁹⁴ Prema tome, Hera, Cerera (obilje), Amfitrita (nimfa ili rijeka) te Zeus čine alegoriju četiriju elemenata od kojih je sazdan svijet.

Uz istaknutije personifikacije uočavamo i manje dječake bez krila ili sa. Riječ je o anđelima koje možemo definirati kao *putte* budući da su nagi i u formi dječaka. Jedan ima ptičja krila, jedan bez, a dva s krilima kukaca.²⁹⁵ U ovom obliku, oni simboliziraju mir i blagostanje. Kao motiv nastaju u doba renesanse po uzoru na grčke *erose* i rimske *amore*, a u ovom primjeru imaju ponajviše dekorativnu ulogu unatoč osnovnoj simbolici.²⁹⁶ Uz *putte* se ističe i simbol duge koja prolazi ponad platna. Generalno značenje duge nam ukazuje na nadu, ratno stanje, mir ili Božji glas. Posljednje se može povezati s motivima obilja, a rat sa simbolikom Božjeg gnjeva. Uz dugu se veže i sunce koje nalazimo iznad platna i žene s paunom. Dakle, duga je ovdje simbol koji povezuje sva ostala značenja opisanih personifikacija.²⁹⁷

Kartuša s volutama, dekorativnim elementom proizašlim iz doba antičke Grčke, sadrži prikaz grba Ugarske koji je okrunjen krunom koja podsjeća na onu sv. Stjepana. Štit grba je podijeljen okomito na dva dijela, a oznaka je crvene boje. Desni dio štita sadrži četiri trake srebrne oznake dok lijevi sadrži patrijarhalni križ sa dvije haste na trostrukom okrunjenom brežuljku. Najstariji element grba predstavlja patrijarhalni križ koji se javlja oko 1190. godine za vladavine Bele III.

²⁹² Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije*, Zagreb: Školska Knjiga, 1985., str. 23, 233.

²⁹³ Isto, str. 133–134.

²⁹⁴ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., 1–2, 248.; Sol Invictus, *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sol-invictus> (pristupljeno 25. rujna 2021.); Zeus, Greek god, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Zeus> (pristupljeno 25. rujna 2021.); Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije*, Zagreb: Školska Knjiga, 1985., str. 338–342.

²⁹⁵ Iste nalazimo i u knjizi Philipa Millera iz 1765. godine, a ranije ih nalazimo na ovoj karti. (John Miller, *Miller's gardener's kalendar*, 1765., str. 3.)

²⁹⁶ anđeli, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2683> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Putto, visual arts, *Encyclopaedia Britannica*, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

²⁹⁷ Iris, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

Crveno polje i bijele trake su bile oznaka dinastije Arpadovića, a prvi se put pojavljuju na grbu iz 1202. godine na pečatu kralja Emerika. Grb koji desno ima četiri srebrne grede na crvenom polju, a lijevo srebrni patrijarhalni križ podno kojeg je smješten trostruki zeleni brežuljak s krunom na crvenom polju, pojavio se za vladavine Ludovika I. (1342. – 1382.). Kruna nad grbom je pridodana za vrijeme Vladislava I. (1440. – 1444.). U pojedinim primjerima se koristi samo jedan dio grba, onaj bez srebrnih traka, kao što je to slučaj kod Vitezovićeve grbovnice iz 1701. godine (Prilog 34.).²⁹⁸

7. Kartuša s tekstom, arhitektonskim motivima, volutama, listovima akanta i stjegovima, 1709.

Johann Christoph Müller

Augustissimo Romanor Imperator Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi..., bakrorez, 75 x 55,5 cm

Budimpešta, Institut i Muzej vojne povijesti

B IX a 491

U gornjem desnom kutu Müllerove karte Ugarske je smješten dodatni tekst, skale milja i popis korištenih simbola koji je postavljen na platnenu površinu. Platno je pričvršćeno za arhitektonsku pozadinu ispunjenu volutama i akantovim listovima. S lijeve i desne strane se volute uvijaju prema gore pridružene akantovim listovima, a u podnožju se uvijaju u više smjerova. Platno pridržava i dekorativna ljudska glava koja se nalazi iznad platna u okomitoj osi. Iz vrha arhitektonske dekoracije se vodoravno u oba smjera pruža po četiri stijega uz manje elemente oružja. Ova dekorativna kompozicija zauzima 5,625 % cjelokupne površine karte.²⁹⁹

²⁹⁸ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 121v; Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str., str. 8, 10.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 56.

²⁹⁹ Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

Dekoratívni element uvinutih voluta se zasniva na jonskim kapitelima koji je opisan u kataloškoj jedinici o dekoriranoj arhitektonskoj kartuši s popisom korištenih simbola.³⁰⁰ Uvinuti list akanta također imaju antičko podrijetlo. Motiv akanta se zasniva na karakterističnoj mediteranskoj biljci s listovima izbočenih i razvedenih rubova koji nalikuju na pera. Akant postaje dekoratívni element na kapitelima korintskog reda. Prema tome, motiv se koristio još od antike u arhitektonskoj dekoraciji, a kasnije i u dekoraciji namještaja i na grafikama.³⁰¹ Glava također nema dodatno značenje i ima isključivo dekorativnu svrhu. S druge strane, stjegovi i pridruženi elementi sablje, strelica i luka ukazuju na završene ratne sukobe, a vrhovi stjegova s polumjescem ukazuju na drugu stranu, tj. Osmanlije. Dakle, ovo dekorativno rješenje ima dodatna značenja iako nisu toliko naglašena (Prilog 35.).³⁰²

³⁰⁰ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁰¹ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁰² Buisine, musical instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Flag, heraldry, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.

8. *Naslovna alegorija s personifikacijama, puttima i grbom*, o. 1720.

Johann Baptist Homann

Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, et Serviae cum Principatu Transylvaniae, maxima que Partte Walachiae..., bakrorez, 112 x 93 cm

Budimpešta, Institut i Muzej vojne povijesti

B IX a 493

U gornjem lijevom kutu Homannove karte Ugarske se smjestio naslov na iluzioniranoj razvijenoj draperiji kojeg pridržavaju okolne figure. Ostale figure u scenografiji s naznakama krajolika prikazane su postavljene uokolo središnjega i veličinom dominantnoga motiva s iluzioniranom draperijom. Krećući od donje lijeve strane naslovu, zapažamo bradatog muškarca s kozjim nogama koji istiskuje grozd u kalež. Desno njemu se nalazi žena s girlandom oko glave koja u rukama drži rog obilja i klasje žita. Uz nju se nalazi žena u sjedećem položaju koja drži krunu i žezlo te ima dijademu. Ispred nje, klečeći dječak pretače vodu iz vrča, a uz njih se uočavaju kovanice i riba. Uz njih, starac s lovorovim vijencem istače vodu iz vrča, a još jedan, nama okrenut leđima, čini isto i drži štap u desnoj ruci. Ponad njih, desno naslovu, nalazi se naga žena koja drži biserje u lijevoj ruci. Iznad nje nalazi se muškarac u oklopu s kopljem i štitom. U gornjoj zoni, u gornjem desnom kutu ponad naslova se nalaze starija sjedeća ženska figura i manji krilati *putto* koji pridržavaju draperiju. Lijevo njima sjedi mlada žena s uljanicom i knjigom u krilu, a lijevo od nje sjedi muškarac s krunom. Između njih anđeo na štapu pridržava kartušu s grbom, a lijevo od njih se nalazi krilata žena s lovorovim vijencem koja puše u trubu i pridržava suprotni kraj draperije. Naslovno rješenje zauzima 7,813 % cjelokupne površine karte.³⁰³

Muškarac s kozjim nogama predstavlja satira ili Silena koji se, u klasičnoj mitologiji, često veže uz boga Dioniza. Satirov donji dio tijela je životinjski sa snažnim repom. Najčešće plešu ili piju u Dionizijevoj povorci na što ukazuju grozd i kalež. Ukazuju na simboliku obilja i života na što nam

³⁰³ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

ukazuje i personifikacija obilja.³⁰⁴ Obilje se pak najčešće prikazuje kao žena s girlandom oko glave i zelenom haljinom dok u desnoj ruci drži rog obilja pun voća i lišća, a u lijevoj snop pšenice što je slučaj i u „*Iconoligiji*“ Cesarea Ripe i na ovom primjeru.³⁰⁵ Lijevo personifikaciji obilja se nalazi prikaz vladavine u formi žene koja drži žezlo u desnoj i krunu u lijevoj ruci. Kruna je simbol moći i dostojanstva, a žezlo, kao dio kraljevskih insignija, predstavlja autoritet i suverenost.³⁰⁶ Prema tome, ova figura predstavlja kraljevsku vlast. Dva muška lika koji istaču vodu iz vrčeva predstavljaju rijeke, a najbliže njihovom opisu se podudara navod iz djela Cesarea Ripe koji ga definira kao rijeku Dunav. Naime, *Fivmi Danvbio* se opisuje kao starac koji iz urne izlijeva vodu i čija je glava pokrivena velom. Veo ovdje nedostaje no polegnuta forma i izlivanje vode ukazuju na simboliku rijeke.³⁰⁷ Naga žena s biserjem predstavlja Veneru, staro latinsko božanstvo, koje se često prikazuje u sceni izranjanja iz mora.³⁰⁸ Muškarac s kopljem i štitom prikazuje boga Marsa koji je, prema mitologiji, bio u ljubavnim odnosima s prethodnom te koji se navodi kao bog rata i poljoprivrede. Na rat ukazuje vojna oprema, a poljoprivreda je vidljiva u vezi s obiljem i satirom.³⁰⁹ Starija žena, matrona, je prikazana bez atributa, a njena funkcija je pridržavanje platna. Žena s knjigom i uljanicom, prema Cesareu Ripi, predstavlja Mudrost. On ju opisuje kao figuru u plavom koja drži uljanicu u desnoj i knjigu u lijevoj ruci. Uljanica ovdje prosvjetljuje um koji je Božji dar.³¹⁰ Uz njega sjedi i lik vladara na što ukazuje kruna, a likovi Mudrosti i Vladavine ukazuju na vrline kakve bi isti vladar morao posjedovati. Drugi kraj platna, nasuprot starije ženske figure, drži krilata žena koja predstavlja Viktoriju. Riječ je o krilatom stvorenju koje je služilo kao prikaz pobjede. Često se nalazi više u alegorijama ili drugim likovnim djelima simboličkoga sadržaja kao što je to i ovdje slučaj, a predstavlja duh pobjede. S vremenom se prikaz Viktorija razvija u

³⁰⁴ *Satyrs, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.; *Silenus, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

³⁰⁵ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., 1–2.

³⁰⁶ Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996., str. 70.; *Coronation, Symbols of, A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, Harmony Books, 1987.

³⁰⁷ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., 248.

³⁰⁸ *Aphrodite, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

³⁰⁹ *Ares, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.; Mars, Roman god, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Mars-Roman-god> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

³¹⁰ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., 580–585.

anđele.³¹¹ Dakle, ova složena kompozicija nosi poruku pobjede, snažne vlasti i obilja uz podsjetnike na antičku tradiciju.

Manji anđeli su na ovom primjeru u službi sporednih likova koji naglašavaju vezu Boga i čovječanstva, a prikazani su kao ljudska bića s krilima. Riječ je o malim krilatim dječacima zvanima *putti*, koji predstavljaju kerubine i božju sveprisutnost. Ovdje su u funkciji popunjavanja kompozicije i pridržavanja važnih elemenata, a sporednim aktivnostima (dječak koji pretače vodu) tvore manje žanr-scene uokolo dominantnih figura.³¹²

Jedan od njih štapom pridržava kartušu sastavljenu od voluta koje se uvijaju u svim smjerovima.³¹³ Ista je okrunjena, a unutar nje se nalazi grb Ugarske. Ovalni štit oznaka crvene boje je podijeljen okomito na dva dijela. Desna strana sadrži četiri trake oznaka srebrne boje, a lijeva patrijarhalni križ na brdu oznaka zelene boje. Grb koji desno ima četiri srebrne grede na crvenom polju, a lijevo srebrni patrijarhalni križ podno kojeg je smješten trostruki zeleni brežuljak s krunom na crvenom polju, pojavio se za vladavine Ludovika I. (1342. – 1382.). Kruna nad grbom je pridodana za vrijeme Vladislava I. (1440. – 1444.). Najstariji element grba predstavlja patrijarhalni križ (križ s dvije haste) koji se javlja oko 1190. godine za vladavine Bele III. Crveno polje i bijele trake su bile oznaka dinastije Arpadovića, a prvi se put pojavljuju na grbu iz 1202. godine na pečatu kralja Emerika (Prilog 36.).³¹⁴

³¹¹ Nike, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

³¹² anđeli, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2683> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Putto, visual arts, *Encyclopaedia Britannica*, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³¹³ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³¹⁴ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 121v; Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str., str. 8, 10.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 56.

9. Alegorija Karla VI. kao suvremenoga Konstantina i opsada Beograda, o. 1720.

Johann Baptist Homann

Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, et Serviae cum Principatu Transylvaniae, maxima que Partte Walachiae..., bakrorez, 112 x 93 cm

Budimpešta, Institut i Muzej vojne povijesti

B IX a 493

U gornjem desnom kutu Homannove karte Ugarske je smještena velika narativna scena. U prvom planu uočavamo lik vladara s krunom na glavi i žezlom u desnoj ruci. Vladar nosi oklop i ogrtač, a lijevom rukom pruža svitak muškarcu u oklopu i ogrtaču s krznom. Oba lika stoje pod dekoriranim šatorom na uzvišenju, a šator s desne strane pridržava anđeo. Podno opisanih je izvedena scena bitke s vojnicima, konjanicima i šatorima. Gradovi označeni kao Beograd i Temišvar se nalaze u oblacima dima. Scena bitke se odvija ispred obale rijeke. Iznad bitke je smješten anđeo u oklopu sa sabljom i štitom na koji je ucrtan grb. Na nebu se rastvara oblak s anđelom koji drži natpis i ukazuje na simbol križa usred oblaka koji isijava svjetlost. Iako zauzima tek 6,25 % karte, ova narativna scena je veoma značajna svojim sadržajem.³¹⁵

Figura kralja u oklopu predstavlja cara Karla VI., cara Svetog Rimskog Carstva, a identitet potvrđuje tekst iznad njegove figure i muškarca pored njega.³¹⁶ Tekst govori sljedeće: „Karlo, Kristov namjesnik, postavio Eugena ratnim zapovjednikom, a spasenje je rečeno u križu.“³¹⁷ Dakle, drugi muški lik bi trebao predstavljati princa Eugena Savojskog, vojnog zapovjednika u sukobu s Osmanskim Carstvom. Eugen Savojski također nosi ratni oklop, a plašt s hermelinom ukazuje na njegov visoki status. Oklop koji nosi vrlo je nalik onome koji se čuva u Muzeju vojne

³¹⁵ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

³¹⁶ Holy Roman Emperor Charles VI – 1711-1740, *Holy Roman Empire Association*, <http://www.holyromanempireassociation.com/holy-roman-emperor-charles-vi-.html> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

³¹⁷ *CAROLVS Eugenio CHRISTVM praefecit eunti/ Ductorem belli, e CRVX ait ESTO SALVS* (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

povijesti u Beču.³¹⁸ Prikaz Eugena Savojskog i identično odore nalazimo na slici Godfreyja Kellera koji ga je portretirao 1712. godine.³¹⁹ Odnos Karla VI. i Eugena Savojskog je definiran predajom manjeg svitka kojeg Karlo VI. daje Eugenu Savojskom s natpisom koji glasi: „Zlatni dar, zlatno vođen“.³²⁰ Dakle, predaja vođenja sukoba je time izvršena. Obojica stoje pod dekoriranim šatorom s manjim ukrasima i dodatnim visećim elementima. Lik anđela uz šator ukazuje na Božju prisutnost, a Karlo svojom desnom rukom i žezlom ukazuje na bitku ispod njih.

Scena bitke je postavljena na prostoru ispred rijeke, a s druge strane su izvedeni gradovi nazvani BELGRAD i TEMESWAR. Oba grada su prekrivena dimom, a bitka se odvija ispred njih. Budući da se opsada Beograda odvila 1717. godine, predlošci su morali doći iz ranijih izvora. Slične prikaze bitaka nalazimo i u djelu „*Dicaeomachia*“ Joannesa Antoniusa Florantina iz 1714. godine. Likove u sukobu nalazimo na primjeru opsade Torina koja se odvila 1706. godine ili pobjede u Belgiji 1709. godine pod vodstvom Eugena Savojskog.³²¹ Ponad prikaza bitke je prikazan arkandeo Mihael u punoj ratnoj opremi s mačem i štitom. Pojavljuje se na Zapadu od 9. stoljeća kao krilati anđeo, odjeven u tuniku, s plamentim mačem ili kopljem u ruci. Od razvijenog srednjeg vijeka se prikazuje u suvremenoj vojničkoj opremi: u oklopu, kacigi, sa štitom i kopljem kao što je slučaj i u ovom primjeru.³²² Prema kalendaru Rimokatoličke crkve, blagdan svetog Mihaela slavi se 29. rujna, a u Novom zavjetu, arkandeo Mihael vodi Božju vojsku protiv sila Sotone u Otkrivenju, gdje tijekom rata pobjeđuje Sotonu. Veza s vojskom i ratom je jasna, a ukazuje na pobjedu u trenutačnom vojnom sukobu.³²³ Također, na štitu mu se nalazi grb Ugarske s patrijarhalnim križem na brežuljku. Isti grb stoji u grbovnicama tog vremena poput Vitezovićeve iz 1701. godine.³²⁴

³¹⁸ Prince Eugene, *Heeresgeschichtliches Museum*, <https://www.hgm.at/en/exhibitions/permanent-exhibitions/prince-eugene> (pristupljeno 22. listopada 2021.)

³¹⁹ Karl Gutkas, „Zur Ikonographie des Prinzen Eugen“, u: *Yearbook for regional studies of Lower Austria* 53, 1986., str. 79.

³²⁰ *Aureum donum/ aureo Duci* (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

³²¹ Joseph Seybold, Johann A. Florantin, *Dicaeomachia, Sive Erotemata Juridico-Polemica De Jure, Et Justitia...*, Wagner, 1714., str. 60, 188.

³²² Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979., str. 402.

³²³ Michael, archangel, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Michael-archangel> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

³²⁴ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 121v; Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES,

Nebom iznad bitke dominira veliki tamni oblak uz koji se nalazi anđeo koji nosi natpis na svitku. Natpis glasi: „Kršćanska Slava krase križ prikladnim trijumfom i nosi ime i znamenje Karlovo“.³²⁵ Isti anđeo ukazuje prema sredini oblaka koji je rastvoren prikazom raspela iz kojeg se šire zrake svjetla, a u luku oko križa stoji natpis koji glasi: „U ovom znaku ćeš pobijediti.“³²⁶ Na križ ukazuje i natpis nad šatorom koji glasi: „KARLO VI. kaže KRIŽ JE SPASENJE!“³²⁷ Dakle, križ je ovdje ključan za pobjedu i okosnica uspjeha u sukobu protiv neprijatelja s istoka. Križ kao znak pobjede je direktna poveznica s pobjedom rimskog cara Konstanina kod Milvijskog mosta 312. godine gdje je Konstantin navodno vidio taj znak na nebu prije bitke. Opis toga događaja donosi Lucije Cecilije Firmijan Laktancije u svom djelu „*De Mortibus Persecutorum*“. Laktancije navodi kako je Konstantin dobio viziju znaka križa prije svog prelaska na kršćanstvo. Opis viđenja donosi i biskup Euzebije iz Cezareje koji navodi da je Konstantin dobio viđenje dok je marširao s vojskom ususret bitci. Dakle, ova grafika i scena se referiraju na taj događaj, a poruka snage vjere je ključna.³²⁸ Prikaz opsade Beograda je nastao svega tri godine nakon događaja, no elementi nebeskog i ideološkog ga stavljaju među značajne povijesne događaje. Budući da je taj događaj direktno vodio kraju rata s Osmanlijama, potpuno je jasno zašto se pobjeda u katoličkoj vjeri posebno ističe (Prilog 37.).

str., str. 8., 10.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 56.

³²⁵ *Gloria Christianum, magnis Crux apta triumphalis/ Exornat CAROLI NOMEN, et omen habet.* (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

³²⁶ *IN HOC SIGNO VINCES* (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

³²⁷ *CAROLUS SEXTVS/ per angr./ CRVX SALVS ESTO!* (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

³²⁸ Battle of Milvian Bridge, Roman history [312], *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Battle-of-the-Milvian-Bridge> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

10. *Ukrasni okvir s motivom lovorova vijenca s popisom simbola i skalama milja*, o. 1720.

Johann Baptist Homann

Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, et Serviae cum Principatu Transylvaniae, maxima que Partte Walachiae..., bakrorez, 112 x 93 cm

Budimpešta, Institut i Muzej vojne povijesti

B IX a 493

U donjem desnom kutu Homannove karte je smješten popis simbola sa skalom milja koji su uokvireni motivom girlanda koje se pružaju iz sredine i padaju s obje strane. Riječ je o dekoraciji koja zauzima tek 1,031 % čitave površine karte i nema značajniju funkciju. Girlandu možemo opisati kao svežanj od lišća, ovdje lovorova, iako može uključivati cvijeće i voće u različitim primjerima. Motiv svoje korijene ima u antici kada je bio široko korišten pri izradi fresaka i reljefa, a u ponovnu širu uporabu je ušao u doba renesanse i baroka. Dakle, motiv girlande ima tek dekorativnu ulogu bez šireg značenja, a dio je standardnih dekorativnih motiva ovoga razdoblja (Prilog 38.).³²⁹

³²⁹ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosnae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493; Garland, floral decoration, *Encyclopaedia Britannica*, 2017., <https://www.britannica.com/art/garland-floral-decoration> (pristupljeno 23. rujna 2021.); girlanda, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22080> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

11. *Mrtva priroda s oružjem, zarobljenicima, orlom i lavom*, 1740.

Matthäus Seutter

Nova et accurata tabula regnorum et provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae ... cum finitibus regionibus, bakrorez, 61 x 53 cm

Budimpešta, Mađarski državni arhiv

S 68 - X - No. 65.

U donjem lijevom kutu Seutterove karte se nalazi naslov koji je uokviren jednostavno, a okružen je brojnim elementima. Riječ je o oružju, stjegovima i ostaloj ratnoj opremi. Iznad naslova se nalaze četvorica muškaraca u okovima koji rukuju topovima. Svi elementi su smješteni u prirodni okoliš. Na nebu iznad se nalaze orao s mačem i munjama, a njemu lijevo lav propet na stražnje noge s mačem. Prizor zauzima 9,922 % cjelokupne površine karte.³³⁰

Orao s mačem i munjama može simbolizirati i Zeusovog orla koji je također kao atribut imao snop munja. Time orao ukazuje na božanski gnjev, no ovdje nosi i heraldičko značenje. Orao je jedna od najvažnijih heraldičkih životinja, a jednoglavi orao se javlja na pečatima od kraja 13. stoljeća, a kasnije postaje i simbol njemačkih careva i Svetog Rimskog Carstva. Nosi i značenje pravедnosti, srčanosti, vjere, razboritosti i velikodušnosti. Lav je također jedan od najčešćih simboličnih životinja. U biblijskoj i kršćanskoj simbolici se pojavljuje kao simbol judejskoga plemena i kralja te kao simbol Krista. Kasnije postaje heraldička životinja, a ako je riječ o krilatim lavu, onda govorimo o lavu svetog Marka, simbolu Mletačke Republike. Zajednički prikaz orla gromovnika i lava s mačem mogu predstavljati Sveto Rimsko Carstvo i Mletačku Republiku, mačevima ukazujući na rat protiv neprijatelja.³³¹

Muškarci u okovima moraju predstavljati zarobljenike, a oružje kojim rukuju ukazuje na ratno stanje. Od oružja i ostalog uočavamo primjere stjegova, topova, ratnih bubnjeva, bačvi baruta,

³³⁰ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

³³¹ Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996., str. 33, 38.; John Vinycomb, *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*, 2008., str. 16–18.; Eagle, *A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, Harmony Books, 1987.

stjegova, štitova, ratnih truba, lukova i strelica te kopalja. Stjegovi na svom vršku imaju polumjesce, a jedan štit također sadrži prikaz polumjeseca koji ukazuje na Osmanlije. Prema tome, riječ je o zaplijenjenom oružju, a simbol polumjeseca se i heraldički povezuje uz Osmansko Carstvo, što potvrđuje i Vitezovićeve grbovnice iz 1701. godine koja prikazuje turski grb koji, na štitu oznaka crvene boje, sadrži srebrne zvijezdu i polumjesec te ruku s dvostrukom turskom sabljom u sredini. Dakle, polumjesec zasigurno ukazuje na Osmanlije, a time i ratna oprema pripada njima kao i četiri muškarca.³³² Simbolički gledano, dominacija zapadnih sila je neosporna kao i snaga predstavljena heraldičkim životinjama (Prilog 39.).

12. *Dekorirana kartuša s popisom simbola, skalama milja i grbovima prikazanih zemalja, 1740.*

Matthäus Seutter

Nova et accurata tabula regnorum et provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae ... cum finitibus regionibus, bakrorez, 61 x 53 cm

Budimpešta, Mađarski državni arhiv

S 68 - X - No. 65.

U donjem desnom kutu Seutterove karte se nalazi dekorirana kartuša s volutama koje se uvijaju u svim smjerovima.³³³ Kartuša sadrži popis korištenih simbola na krati i skale milja, a u središtu, na vrhu kartuše se nalazi motiv groteskne glave. Iznad kartuše se u redu nalazi pet grbova prikazanih zemalja s priloženim natpisima. S lijeve i desne strane kompozicije stoji stijeg u dekorativnoj funkciji, a oko grbova se uvija lišće koje je zaključeno dvjema trubama, također u funkciji dekoracije. Čitava kompozicija iznosi 4,688 % od cjelokupne površine karte.³³⁴

³³² Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, auctore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 53.; Buisine, musical instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Flag, heraldry, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.

³³³ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³³⁴ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

Volute kao motiv se prvi puta koriste na jonskim kapitelima u doba antičke Grčke. Također se povezuju s uvinutim oblikom ovnovih rogova i geometrijskim oblicima. Motiv se vraća u uporabu u doba renesanse i barka u arhitekturi, dizajnu namještaja i keramici, a svoj put nalazi i do grafika kao što je ovdje slučaj.³³⁵ Groteskna glava pak predstavlja ukras u obliku ljudskog lica s grotesknim crtama lica. Često se primjenjuje kao dekoracija u graditeljstvu na kapitelima i konzolama, a nalazi se i na renesansnim fontanama. Izvodi se kao slikarski ukras, a dolazi i u medij grafika.³³⁶ Pregledom opisanih motiva zaključujemo kako se oni pozivaju na klasičnu tradiciju oživljenu u dekorativnim elementima renesanse i baroka.

Prvi prikazani grb je grb Dalmacije koji u svom štitu sadrži tri okrunjene lavlje glave. Krune označavaju suverenost, a lavlje glave se vezuju uz plemenitu narav.³³⁷ Sigmund Luksemburški ga prvi puta koristi 1406. godine, a kasnije se bilježi i crta u brojnim grbovnicama poput onih Conrada Grünberga (1483.), Virgila Solisa (1555.) i Pavla Rittera Vitezovića (1701.).³³⁸ Sljedeći grb je grb Hrvatske čiji je štit podijeljen na šah s naizmjeničnim poljima oznaka crvene i srebrne boje. Riječ je o jednom od najstarijih grbova na području Jugoistočne Europe, a u službenoj uporabi je od 16. stoljeća kada u Hrvatskoj na vlast dolaze Habsburgovci.³³⁹ Središnji grb je grb Slavonije koji na štitu sadrži tri kune usmjerene u lijevo. Prvi službeni grb Slavonije je posebno stvoren u grbovnici za kraljevinu Slavoniju kojeg je potvrdio kralj Vladislav II. Jagelović 8. srpnja 1496. godine. Riječ je o grbu koji u plavom polju prikazuje dvije rijeke (Dravu i Savu), a među njima crveno polje u koje je postavljena jedna kuna. Druga varijanta grba koja se javlja u ilirskim grbovnicama je po prvi put ucrtana u grbovniku Ulricha Richtenala početkom 15. stoljeća. Proširio se u njemačke

³³⁵ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³³⁶ maskeron, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39282> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³³⁷ Bartol Zmajić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996., str. 33, 70.; Coronation, Symbols of, *A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, Harmony Books, 1987.; John Vinycomb, *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*, 2008., str. 16–18.

³³⁸ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 19.

³³⁹ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 15.

grbovnike pa u grbovnik Virgila Solisa (1555.) i kasnije u ilirske grbovnice. Ova varijanta prikazuje tri kune sa zlatnim ovratnicima na štitu srebrne boje, a sličan joj je i ovaj primjer.³⁴⁰ Grb Bosne na svom štitu pak sadrži ruku sa sabljom. Riječ je o oklopljenoj ruci s mačem koja je činila dio osobnog grba Hrvoja Vukčića Hrvatinića, politički najjačeg velikaša Bosanske kraljevine u periodu od 1390. do 1416. godine koji je također bio i pretendent na ugarsko prijestolje.³⁴¹ Grb Srbije se pak sastoji od štita na kojemu se nalazi pseća glava sa strijelom u ustima. Riječ je o grbu Srbije koja sadrži crnu glavu vepra kojoj se u ustima nalazi strijela. Ova varijanta se prvi put pojavljuje u grbovnici Sabora u Konstanci 1415. godine kao grb srpskog cara. Kasnije se kao motiv periodično pojavljuje, a označava i habsburšku vlast u Srbiji od 1718. do 1739. godine (Prilog 40.).³⁴²

³⁴⁰ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 44, 46.

³⁴¹ Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 194.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 9

³⁴² Ulrich Richental, *Chronik de Konstanz Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 108v, 120r; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 188.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 41

13. *Dekorirana ruža vjetrova*, 1740.

Matthäus Seutter

Nova et accurata tabula regnorum et provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae ... cum finitibus regionibus, bakrorez, 61 x 53 cm

Budimpešta, Mađarski državni arhiv

S 68 - X - No. 65.

Uz donji rub Seutterove karte, na obali Jadranskog mora, nalazi se zasebni element koji nalikuje na kompas. Iz središta elementa izlaze strelice od kojih su četiri crvene, četiri žute i osam zelene boje (kolorirane su naknadno). Sve su obavijene dvostrukom kružnicom crne i žute boje. Smjer sjevera označava element ljiljana. Ovaj element zauzima tek 0,468 % cjelokupne površine karte i nije značajan osim u navigacijskom smislu.³⁴³ Riječ je o ruži vjetrova, koja je služila kao navigacijsko pomagalo. Na području Mediterana se razvila metoda korištenja sustava od osam vjetrova, no dotični ima šesnaest točaka koje obuhvaćaju i poluvjetrove, točke između glavnih smjerova vjetra što je slučaj i kod ovog primjera. Prvi dekorirani primjer je izveden 1375. godine u katalonskom atlasu dok se u kasnije ustalilo korištenje dekorativnog motiva ljiljana (*fleur-de-lis*) za naglašavanje smjera sjevera, a malog križa za smjer istoka. Prvi takav primjer nalazimo na Cantinovoj karti svijeta iz 1502. godine, a slično uočavamo i kod opisanog primjera (Prilog 41.).³⁴⁴

³⁴³ Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

³⁴⁴ Wind rose, meteorology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/science/wind-rose> (pristupljeno 24. rujna 2021.); compass, navigational instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/compass-navigational-instrument#ref132108> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ruža vjetrova, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53812> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

7.3. Katalog likovnih rješenja: mletački kartografski izvori

1. *Naslovni okvir sa sv. Markom, lavom i morskim bićima*, 1689.

Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.

Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale, bakrorez, 43 x 56 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-42

Zapadni dio Cantellijeve karte Dalmacije u donjem lijevom dijelu sadrži arhitektonski oblikovani postament na kome je ispisan tekst koji navodi regije i važne toponime. Lijevi dio postolja dolazi do ruba kadra, a desni je dekoriran lišćem akanta s viticom koja na donjem kraju završava volutom. Na arhitektonskom okviru se nalazi lav otvorenih usta sa šapom na turbanu, a na leđima lava sjedi muškarac u antičkoj odjeći s otvorenom knjigom na kojoj piše: *PAX/ TIBI/ MAR/ CE/ EVAN/ GELIS/ TA/ ME/ VS*. Desno lavu se ističu trube, a muškarca okružuju koplja i stjegovi. Pod arhitektonskim okvirom je smještena školjka, a s obje strane je omeđuju morska stvorenja nalik ribama. Lijevo stvorenjima uočavamo muški morski lik s perajama koji leđima podržava arhitektonski okvir. Lijevo njemu, dva slična bića pušu u školjke, jedan u profilu, a jedan okrenut leđima. Oboje su uronjeni u lagano valovito more koje ih dotiče do pasa. Čitava kompozicija zauzima 14,563 % čitave karte.³⁴⁵

Motivu uvinutih listova akanta je prethodno opisan u kataloškoj jedinici o dekoriranoj arhitektonskoj kartuši s popisom korištenih simbola u podcjelini habsburških kartografskih izvora.³⁴⁶ Motiv volute je opisan u istoj kataloškoj jedinici kao i motiv akanta, a smatra se da je

³⁴⁵ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁴⁶ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

inspiriran oblikom ovunjskih rogova i geometrijom. Ponovni procvat doživljava u doba renesanse i baroka u dizajnu arhitekture, grafika i namještaja.³⁴⁷

Muška figura koja sjedi na lavu predstavlja svetog Marka Evanđelista. Za njega se navodi kako je osnovao Crkvu u Aleksandriji, jedno od najvažnijih središta kršćanstva. Njegov *dies natalis* je 25. travnja, a slavi se u svim kršćanskim crkvama. Poznat je kao pisac jednog od četiriju evanđelja. Tijelo mu je preneseno u Veneciju pa time postaje njen zaštitnik. Njegov simbol, krilati lav s knjgom, je postao grb Republike, a uz sv. Marka se prikazuje jer, prema tumačenjima, njegovo Evanđelje naglašava kraljevsko dostojanstvo Isusa Krista.³⁴⁸ Ovdje je lav atribut svetom Marku isto kao i otvorena knjiga koju drži u rukama. Otvorena knjiga ukazuje na suverenost Republike koje je sv. Marko također simbol vidljiv na zastavi i grbovima. Lav također nosi vlastitu simboliku hrabrosti, plemenitosti, a može predstavljati i Krista što se poklapa s položajem i značajem svetog Marka. Lav svoju šapu drži na turbanu koji simbolizira istok, a time i Osmanlije koje se stavlja u podređeni, inferiorni položaj.³⁴⁹ Ratni sukob naglašavaju i ratne trube, stjegovi i koplja uokolo opisanih figura. Ratne trube kao instrumenti ukazuju na bitku i njen početak ili poziv u bitku, a koplja aludiraju na viteštvo i čast u borbi.³⁵⁰ Time sveti Marko, simbol Mletačke Republike, poziva u bitku i ukazuje na nadmoć i snagu Republike naspram neprijatelja, Osmanskog Carstva.

Pod arhitektonskim okvirom nalazimo školjku, motiv dekorativne naravi koji se zasniva na Jakobovoj kapici i koji se koristio od prapovijesti. Grci i Rimljani su je koristili kao dekoraciju, a vezala se s Afroditom i rađanjem iz mora. Školjku pak omeđuju dvije ribe, po jedna sa svake strane, koje dodatno ističu vezu s morem. Lijevo ribama stoje tri morska bića koji predstavljaju

³⁴⁷ *volute*, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); *Capital, architecture*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); *Order, architecture*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁴⁸ Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979., str. 395–396.; *Saint Mark, Christian saint*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/biography/Saint-Mark-the-Evangelist> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁴⁹ *Saint Mark, Christian saint*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/biography/Saint-Mark-the-Evangelist> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Saša Iskrić Smrekar, *Of Lions and Books (and Swords): What Do Fearsome Companions of St. Mark Tell Us About Venice, Peace, and War*, https://www.academia.edu/16257171/Of_Lions_and_Books_and_Swords_What_Do_Fearsome_Companions_of_St._Mark_Tell_Us_About_Venice_Peace_and_War (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁵⁰ *Buisine, musical instrument*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.); *Flag, heraldry*, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.

tritone, pandane sirena i bogove mora. U klasičnoj mitologiji, Triton je bio sin Posejdona i Amfitrite te mu je gornja polovina tijela ljudska, a umjesto nogu često ima dvije peraje. Dok jedan od njih na leđima drži arhitektonski okvir, drugi pušu u školjke, svoje atribute, kojima smiruju more. Uz antičke prikaze, ponovno se koristi u doba renesanse i baroka prilikom izrada fontana (npr. Bernini i Stoldo Lorenzi).³⁵¹

Antički uzori, motivi akanta, volute te aluzija na antiku u mitološkoj simbolici mora uz lava svetog Marka donose poruku vojne snage i suverenosti zasnovane na moru, antičkom nasljeđu i kršćanskoj vjeri. Simbolički bogata cjelina na šalje čvrstu ideološku poruku Mletačke Republike koja propagira vlastitu snagu i suverenost na moru. Suverenosti pomažu poziv na vjeru te antičko nasljeđe koje čine kulturnu osnovu europskih civilizacija koje se bore protiv Osmanlija s istoka (Prilog 42.).

2. Uokvireni i dekorirani naslov zapadnog dijela karte, 1689.

Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.

Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale, bakrorez, 43 x 56 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-42

U donjem desnom kutu zapadnog dijela Cantellijeve karte je, nasuprot prethodnog prikaza, smješten naslov promatranog dijela karte. Naslov koji nam donosi ime autora, godinu i ime izdavača je omeđen jednostavnim okvirom za sliku s tri strane dok je posljednja strana naslonjena uz rub karte. Iz gornjeg desnog ugla okvira se pruža girlanda koja prati okvir. Ta cjelina, nasuprot prethodnoj, zauzima tek 2,063 % karte i nema veću važnost.³⁵² Glavni motiv, tj. girlandu, možemo opisati kao svežanj od lišća iako može uključivati cvijeće i voće u različitim primjerima. Motiv

³⁵¹ Triton, Greek mythology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Triton-Greek-mythology> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Triton, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

³⁵² Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

svoje korijene ima u antici kada je bio široko korišten pri izradi fresaka i reljefa, a u ponovnu širu uporabu je ušao u doba renesanse i baroka. Dakle, motiv girlande lovorova lišća ima tek dekorativnu ulogu bez šireg značenja, a dio je standardnih dekorativnih motiva ovog vremenskog razdoblja (Prilog 43.).³⁵³

3. Uokvireni i dekorirani naslov istočnog dijela karte, 1689.

Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.

Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale, bakrorez, 43 x 56 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-42

U donjem lijevom kutu istočnog dijela Cantellijeve karte se nalazi naslov promatranog dijela karte uz skalu milja s njegove desne strane. Spomenuti naslov je smješten u okvir za sliku koji ga omeđuje s tri strane dok je preostala naslonjena na rub ovog dijela karte. Preko okvira se pruža girlanda i prati položaj jednostavnog okvira. Ova cjelina zauzima tek 3,125 % površine karte pa stoga nema veću važnosti.³⁵⁴ Girlanda, svežanj učinjen od lovorova lišća, je čest motiv na klasičnim i renesansnim slikama i reljefima. Ovaj dekorativni motiv je opisan u prethodnoj kataloškoj jedinici (Prilog 44.).³⁵⁵

³⁵³ Garland, floral decoration, *Encyclopaedia Britannica*, 2017., <https://www.britannica.com/art/garland-floral-decoration> (pristupljeno 23. rujna 2021.); girlanda, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22080> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁵⁴ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁵⁵ Garland, floral decoration, *Encyclopaedia Britannica*, 2017., <https://www.britannica.com/art/garland-floral-decoration> (pristupljeno 23. rujna 2021.); girlanda, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22080> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

4. *Uokvireni posvetni tekst s grbom i prikazom rata (ratne opreme) europskih sila i Osmanlija te zarobljenika, 1689.*

Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.

Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale, bakrorez, 43 x 56 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-42

U gornjem desnom dijelu istočne polovice Cantellijeve karte je smješten posvetni tekst uokviren jednostavnim girlandama koje izlaze iz većeg akantovog lista u podnožju.³⁵⁶ Manji akantovi listovi prate girlande od podnožja pa do vrha gdje se zaustavljaju ispred grba. Girlande kao jednostavni vijenci od lišća se u periodu renesanse i baroka koriste kao ukras, a svoje korijene vuku iz antike i slikarstva tog vremena.³⁵⁷ Kao dekorativni motiv uz girlande jesu i listovi akanta koji su se prvotno koristili kao dekorativni element korintskih kapitela i dalje se nastavili koristiti kroz stoljeća, a osobito u doba baroka.³⁵⁸

Grb iznad barokno uokvirenog posvetnog teksta se sastoji od štita u čijem se unutarnjem dijelu nalazi manji štit oznaka zlatne boje s tornjem. Iznad grbovnog štita se nalazi niski šešir širokog oboda, to jest, kardinalski šešir poznat prema talijanskom nazivu kao *galero* čije rese s po šest završetaka padaju uz obje strane štita.³⁵⁹ Toranj nosi simboliku duhovne moći, obrane i sigurnosti dok šešir širokog oboda jedino može biti vezan uz crkvenu hijerarhiju. Riječ je o grbu naručitelja karte, kardinala Lorenza Casonija, a sličan motiv nalazimo u knjizi Gozzadina Alessandra Marie naslovljenoj *Dichiarazione fatta per l'Eminentissimo e Reverendissimo Sig. Cardinale Lorenzo*

³⁵⁶ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁵⁷ Garland, floral decoration, *Encyclopaedia Britannica*, 2017., <https://www.britannica.com/art/garland-floral-decoration> (pristupljeno 23. rujna 2021.); girlanda, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22080> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁵⁸ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁵⁹ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42; galero, *Treccani*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/galero/> (pristupljeno 21. listopada 2021.)

Casoni iz 1713. godine.³⁶⁰ Šešir sa po šest završetaka u tri reda s obje strane ukazuje na poziciju biskupa, a to dodatno ukazuje kako bi šešir trebao biti zelene boje.³⁶¹ Isti takav grb možemo pronaći među efigijama crkvenih službenika za pape Inocenta XI., a vezuje se uz prezbitera kardinala Lorenza Casonija. Uz njegov lik stoji osobni grb identičan opisanom, a biskupski šešir je također isti. Iako je šešir biskupski, Lorenzo Casoni je bio kardinal što potvrđuje efigija, ali i posvetni tekst na karti. Dakle, ova karta je posvećena papinom bliskom službeniku koje financirao izradu karte.³⁶²

S lijeve strane dekorirane posvete nalazimo oklop sličan rimskom uz vezanu kacigu s perjanicom. Navedeni oklop okružuju stjegovi, koplja, helebarda i jednostavni metalni štitovi. Podno štitova su smješteni topovi, osmanska uniforma s kapom i turbanom kao i vezani osmanski zarobljenik u sličnoj odori. Nasuprot tome se ističu odora i turban koji bi trebali predstavljati osmansku ratnu opremu koja je okružena stjegovima, kopljima te jednom zvijezdom na štapu. Ispod oklopa je smješten štit koji u svom središtu ima ucrtan polumjesec. Podno štita se nalaze topovi i jedna topovska kugla kao i rimski oklop i vezani zarobljenik.³⁶³ Oklop koji podsjeća na onaj iz vremena Rimskog Carstva ovdje aludira na korijene vojne sile Europe, a stjegovi i oružje naglašavaju ratne sukobe. Osmanski oklop podsjeća na antički uz dodatak turbana s perjanicom koji ovdje ukazuje na istok.³⁶⁴ Takva oprema se ne poklapa s osmanskim vojnom opremom iz ovog vremena, a bazira se na stereotipima i poopćivanju prikaza radi ostavljanja jačeg dojma. Svaka strana drži i svog zarobljenika što ukazuje na neriješenu ratnu situaciju bez konačnog ishoda. Također valja naglasiti kako su europska i osmanska strana smještene pravilno, tj. europska

³⁶⁰ Dichiarazione fatta per l'Eminentissimo e Reverendissimo Sig. Cardinale Lorenzo Casoni, *Libreria Antiquaria Giulio Cesare Di Daniele Corradi*, https://www.libreriantiquaria.com/it/catalogo/bandi-decreti-editti-notificazioni/42585-dichiarazione-fatta-per-l-eminetissimo-e-reverendissimo-sig-cardinale-lorenzo-casoni.html?product_rewrite=dichiarazione-fatta-per-l-eminetissimo-e-reverendissimo-sig-cardinale-lorenzo-casoni (pristupljeno 21. listopada 2021.)

³⁶¹ Bartol Zmajić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996., str. 70.

³⁶² Giovanni Giacomo de Rossi, *Effigies, Insignia, Nomina, Cognomina, ... Innocentii XI. et ... Cardinalium nunc viventium*, 1721., 48.; Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁶³ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁶⁴ Buisine, musical instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Flag, heraldry, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.

na prema zapadu, a osmanska na istoku. Čitava kompozicija zauzima 6,875 % cjelokupne karte što ukazuje na njenu važnost i kontekstualni značaj (Prilog 45.).³⁶⁵

5. *Trijumfalna kočija s alegorijom Venecije, duždem, pridruženim morskim stvorenjima, puttima i naslovom u stijegu*, 1697.

Vincenzo Maria Coronelli

Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale, bakrorez, 60 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ZN-Z-XVII-COR-1697-2

Coronellijevom kartom zapadnog dijela Dalmacije dominira kompozicija koja zauzima gotovo četvrtinu čitave karte (19,219 %). Velikom vodoravno usmjerenom kompozicijom, smještenom na donju polovicu karte, dominira kočija u kojoj se nalaze muškarac s ogrtačem i kapom te muškarac koji drži veliki križ. Manje krilate figure pridržavaju lagano urešenu tkaninu iznad njih, a kola po valovitoj morskoj površini vuku konji. Kola okružuju figure anđela i morskih bića s perajama umjesto nogu. Ispred svih figura se, prema njihovom usmjerenju u lijevo, nalazi stijeg na štapu s naslovom karte.³⁶⁶

Prikazana kočija, naravno, nije uobičajena. Promatranjem možemo zaključiti kako je riječ o vodenoj kočiji (s kotačima nalik na mlinske) koju vuku vodeni mitološki konji koji imaju glavu, vrat i grivu konja, a prednje noge i rep nalik kitovom. U toj vodenoj kočiji sjedi alegorija Venecije koju prepoznajemo po kratkom plaštu od hermelina i posebnim pokrivalom za glavu koje se nazivalo *Corno Ducale* i označavalo simbol duždeve vlasti.³⁶⁷ Pokrivalo uočavamo na ovom

³⁶⁵ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

³⁶⁶ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

³⁶⁷ Alegoriju Venecije izvodi Giuseppe Diamantini na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. (Giuseppe Diamantini, Allegory of the Republic of Venice with Lion and Unicorn, *Fine Arts Museums of San Francisco*, <https://art.famsf.org/giuseppe-diamantini/allegory-republic-venice-lion-and-unicorn-199512430> (pristupljeno 21. listopada 2021.))

primjeru, ali i na grbu Republike gdje zauzima mjesto uobičajenoj kruni. Lijevo Veneciji stoji figura muškarca s velikim križem kojeg Venecija drži za ruku. Muška figura mora predstavljati dužda Francesca Morosinija koji je ovdje izveden pojednostavljeno, bez karakteristika uočljivih na njegovim portretima.³⁶⁸ Simbolika kršćanstva je neosporiva sa simbolom križa, a zajedno s alegorijom Venecije, naglašava vezu jake duhovne i svjetovne vlasti.

Alegorija Venecije i dužd su natkriveni blago urešenom tkaninom koju pridržavaju anđeli. Anđeli su ovdje u službi sporednih likova koji naglašavaju vezu Boga i čovječanstva, a prikazani su kao ljudska bića s krilima. Uz njih su i mali krilati dječaci zvani *putti* koji predstavljaju kerubine i Božju sveprisutnost.³⁶⁹ Podno njih, na morskoj površini uokolo kočije uočavamo čitav niz mitoloških bića u grupama. Muški likovi s perajama umjesto nogu predstavljaju tritone. (Triton je, u klasičnoj mitologiji, bog Mora te sin Posejdon i Amfitrite. Često se prikazuje s ljudskim gornjim dijelom tijela dok donji nalikuje ribljem.) Umjetnici ih u ovo doba prikazuju s dvije peraje i djelomično ljudskim nogama što je slučaj u ovom primjeru, ali i u radovima Berninija i Lorenzija. Neki od tritona također pušu u školjku čime se simbolizira njihova moć smirivanja mora, a neki drže koralje koji simboliziraju sreću, mudrost i besmrtnost. Također je važno napomenuti kako su tritoni muški pandan sirenama, ženama sa sličnim značajkama, koje su također prikazane u ovoj povorci likova.³⁷⁰ Uz simbole suverenosti i kršćanstva, opisani mitološki likovi predstavljaju podsjetnik na klasičnu antičku tradiciju na kojoj je zasnovana Mletačka Republika.

Čitava scena, uz kršćanstvo, državnu snagu i podsjetnik na klasičnu tradiciju, predstavlja i trijumf Venecije. Na trijumf nam ukazuje simbolika kočije. Ovaj prikaz je specifičan primjer trijumfalne povorke i trijumfalne kočije. Pojam trijumf dolazi od grčke riječi za procesiju boga Bakha (Dioniza), koju preuzimaju Rimljani. Rimski carevi i pobjedonosni generali su sudjelovali u procesijama pod istim nazivom koje su označavale najvišu moguću državnu čast. Naravno, u 16. i 17. stoljeću se ta tema ponovno koristi, a fokus se usmjerava na trijumfalnu kočiju (lat. *currus triumphalis*) koja povijesnu podlogu nalazi u grčkim, odnosno u rimskim kvadrigama. U doba

³⁶⁸ Jedan takav je i portet Giovannija Carboncina. (Old Master Paintings and Portrait Miniatures/Lot 409, *Sotheby's*, <https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2021/old-master-paintings/portrait-of-doge-francesco-morosini-1619-1694-half> (pristupljeno 21. listopada 2021.))

³⁶⁹ Putto, visual arts, *Encyclopaedia Britannica*, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁷⁰ Triton, Greek mythology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Triton-Greek-mythology> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Triton, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

renesanse i baroka, isti motiv postaje mitološka alegorija kao što potvrđuju npr. radovi Albrechta Dürera i Petra Pauwela Rubensa. U ovom je primjeru scena alegorijska, a značenja njenih elemenata nam ističu dominaciju vlasti Republike na moru koja svoju legitimnost pripisuje vjeri i antičkom nasljeđu.³⁷¹ Budući da se karta osvrće i na ratne pobjede protiv Osmanlija, možemo zaključiti kako se takvim snažnim i velikim alegorijskim prikazom ideološki promiče borba protiv Osmanskog Carstva (Prilog 46.).

6. *Istarski i hrvatski grb*, 1697.

Vincenzo Maria Coronelli

Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale, bakrorez, 60 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ZN-Z-XVII-COR-1697-2

Na lijevoj strani Coronellijeve karte (na prostoru južnog dijela Istre) je ucrtan manji grb. Navedeni grb se sastoji od štita oznaka ljubičaste boje na kojem je smještena koza koja gleda u lijevo i koja stoji na površini oznake zelene boje.³⁷² Riječ je o varijanti istarskog grba koji je od srednjeg vijeka bio korišten kao neslužbeni, a kasnije i službeni simbol poluotoka. Iako usmjerenje koze (inače zlatne boje) i boje u štitu mogao varirati, simbolika koze se na dovodi u pitanje. Često se pojavljuje na grbovima u različitim varijantama, a može označavati vezu s Kristom, praktičnu mudrost, ali isto tako predani rad i čast. Dakle, simbol koze pokriva vjerski aspekt uz svjetovni rad i trud lokalnog stanovništva. Generalnu inačicu opisanog grba s pridodanim značenjem donose Johann Wickhard Valavasar i Pavao Ritter Vitezović u svojim grbovnicima. Nekoliko godina

³⁷¹ Doge, Venetian official, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/doge> (pristupljeno 25. rujna 2021.); E. P. Sanders, Jesus, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Jesus> (pristupljeno 25. rujna 2021.); Triumph, ancient Roman honour, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/triumph-ancient-Roman-honour> (pristupljeno 25. rujna 2021.); Mark Cartwright, Roman Triumph, *World History Encyclopedia*, 2016., https://www.worldhistory.org/Roman_Triumph/ (pristupljeno 25. rujna 2021.)

³⁷² Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

nakon nastanka ove karte, Pavao Ritter Vitezović u svom grbovniku predstavlja grb Istre kojemu pridodaje krunu iznad štita, mijenja položaj kože i boju štita. Ostale značajke grba se ne mijenjaju pa možemo zaključiti kako je riječ o tradicionalnom simbolu dugih korijena.³⁷³

Gornji dio karte, iznad regija Like i Krbave, sadrži grb koji se sastoji od štita koji je podijeljen na šah u 36 polja s naizmjeničnom uporabom oznaka srebrne i crne boje.³⁷⁴ Riječ je o neuobičajenoj varijanti grba Hrvatske, jednog od najstarijih grbova u ovom dijelu Europe. Službeno je prvi puta korišten na pečatu povelje o izboru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja 1527. godine. Kasnije se svugdje navodi kao jedini grb Hrvatskog Kraljevstva. Uobičajene inačice ovog grba nalazimo u Fojničkom grbovniku te u Vitezovićevom spisu „*Stemmatographia*“ iz 1701. godine. U oba slučaja je riječ o grbu podijeljenom na šah s naizmjeničnom uporabom srebrnih i crvenih polja koje variraju u broju polja i redosljedu boja. Oba grba zauzimaju tek 0,313 % karte (Prilog 47.).³⁷⁵

7. *Naslovni tekst sa svitkom kojeg pridržavaju putti; zastava s orlom, 1697.*

Vincenzo Maria Coronelli

Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale, bakrorez, 60 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

Gornji desni kut Coronellijeve karte istočne Dalmacije sadrži puni naslovni tekst. Tekst naslova je zapisan na povećem svitku postavljenom okomito i potpuno rastvoreno. S obje strane, muški

³⁷³ Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 25.; grb, istarski, *Istarska enciklopedija*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1060> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁷⁴ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

³⁷⁵ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 15.

likovi pridržavaju svitak rukama, tijelima i potpornim štapovima. Nad svitkom, manje krilate figure podržavaju tkaninu. Svitku i pratećim likovima desno je smještena dodatna muška figura koja nosi stijeg s uokvirenim orlom. Opisana naslovna kompozicija zauzima površinu manju od četvrtine karte (18,438 %).³⁷⁶

Motiv svitka ili *rotulusa* je poznat još od drevnog Egipta, a prevladavao je sve do 4. stoljeća kada ga je postepeno iz uporabe istisnuo kodeks na pergameni. Ovdje svitak ima dekorativnu ulogu kao okvir naslova, no simbolika svitka ukazuje na život i vrijeme, život pojedinca, a ukazuje i na čast i posvetu.³⁷⁷ Prateći likovi koji pridržavaju svitak nemaju dodatnu ulogu osim stvaranja dinamičnosti i tenzije u prikazu tipičnom za doba baroka.

Anđeli koji pridržavaju tkaninu i njome natkrivaju svitak, s druge strane, uvijek nose simboliku veze s Bogom te su znakovi duhovnosti. Prikazane anđele možemo definirati kao *putte* budući da su nagi i u formi krilatih dječaka. U ovom obliku, oni simboliziraju mir i blagostanje. Kao motiv nastaju u doba renesanse po uzoru na grčke *erose* i rimske *amore*, a u ovom primjeru imaju ponajviše dekorativnu ulogu unatoč osnovnoj simbolici.³⁷⁸

Svitku desno se nalazi popratni muški lik koji nosi stijeg na kojem je girlandama ovalno uokviren grb štita podijeljenog vodoravno na oznake zlatne boje u gornjem dijelu i crvene u donjem dijelu. Na štitu je smješten okrunjeni jednoglavi orao koji slijedi podijeljenost štita. Time gornja polovina orla nosi oznake crvene, a donja zlatne boje što je suprotno od podjele tinktura na štitu. Takav grb možemo pronaći u grbovniku plemenitih mletačkih obitelji iz 17. stoljeća. U grbovniku je ucrtan grb identičan prethodno opisanome, a predstavlja grb obitelji Valier iz Padove. Ova plemićka obitelj je bila uključena u Veliko vijeće Republike u 12. stoljeću, a imala je i značajnu političku i vojnu tradiciju. U ovom slučaju, grb je uže povezan s posvetom u naslovu, a riječ je o posveti Pietru Valieru koji je u doba izrade karte bio generalni providur Dalmacije sa sjedištem u Zadru (od 1678. do 1680. godine te od 1685. do 1686. godine). Grb pojedinca i posvetu

³⁷⁶ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

³⁷⁷ Biblical literature, Types of writing materials and methods, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Types-of-writing-materials-and-methods#ref597984> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁷⁸ anđeli, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2683> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Putto, visual arts, *Encyclopaedia Britannica*, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

možemo povezati s identičnom simbolikom svitka, a time zaključujemo kako je prikaz u funkciji posvete upravitelju Dalmacije u doba ratnih sukoba s Osmanskim Carstvom (Prilog 48.).³⁷⁹

8. *Okrunjeni grb Dalmacije okružen tritonima i motivom školjke, 1697.*

Vincenzo Maria Coronelli

Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale, bakrorez, 60 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

Podno ucrtane obale posjeda Dubrovnika i mletačke Boke Kotorske na Coronellijevoj karti istočnog dijela Dalmacije ucrtan je okrunjeni grb čija kompozicija zauzima 3,125 % čitave karte. Okrunjeni grb se sastoji od štita oznake plave boje na kojem su smještene tri lavlje glave u dva reda.³⁸⁰ Kruna označava pobjedu, snagu i suverenost, a lavlje glave hrabrost, vjeru i kraljevski status. Početak službene uporabe ovog grba jest uporaba na pečatu Sigmunda Luksemburškog iz 1406. godine. Isti grb kasnije preuzimaju Conrad Grünberg (1483.) i Virgil Solis (1555.) čiji su radovi postali predlošci za grbovnike nastale na području Jugoistočne Europe. Takav identičan grb donose i Fojnički grbovnik i grbovnik Pavla Rittera Vitezovića u kojima je prikazan štit plave boje s tri okrunjene lavlje glave zlatne boje.³⁸¹

Grb je postavljen na školjku iz koje se sa svake strane pružaju naslovne vrpce. Školjku s grbom pridržavaju tri morska muška mitološka bića s perajama umjesto nogu i djelomično uronjeni u more. Školjka u ovom slučaju može aludirati na rođenje Venere iz mora u slavi. Time se stvara

³⁷⁹ *Famiglie venete con le loro armi*, 17. stoljeće, sign. alfa.o.3.2, 158.; Valièr, Treccani, <https://www.treccani.it/enciclopedia/valier/> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁸⁰ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

³⁸¹ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 19.

poveznica s navedenom mitskom scenom, a prikazuje slavno izranjanje Dalmacije koja je i geografski i društveno vezana uz more.³⁸² Mitološka morska bića dodatno naglašavaju povezanost s morem i klasičnom mitologijom, a riječ je o prikazima tritona, boga mora. Često se prikazivao s ljudskim gornjim dijelom tijela dok je donji nalikovao ribljem repu što je vidljivo i na ovom primjeru (Prilog 49.).³⁸³

9. Grbovi Bosne, Hercegovine i Srbije, 1697.

Vincenzo Maria Coronelli

Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale, bakrorez, 60 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

Nedaleko prostora Bosanskog Kraljevstva, poblize naslovnog svitka i vezane kompozicije na Coronellijevoj karti istočnog dijela Dalmacije se smjestio manji grb. Navedeni grb se sastoji od štita naglašenog oznakom zlatne boje unutar kojeg su smještene dva stilizirana ukrižena štapa s oznakom crne boje. Na njihovim krajevima su smještene po jedna okrunjena glava. U središtu se nalazi unutarnji štitić oznake plave boje s polumjesecom okrenutim prema gore iznad kojeg se nalazi zvijezda.³⁸⁴ Ovakav opis odgovara prikazima grba Bosne iz istog vremenskog razdoblja. Zaključeno je da ovaj grb nema povijesne osnove te da je konstruiran na Saboru u Konstanci (1414. – 1418.). Sastavio ga je kroničar Sabora Ulrich Richental, a trebao je predstavljati grb Bosanskog hercega. Taj grb sadrži grb Ilirije u unutarnjem štitiću, a podrijetlo navedenog je napoznato. Polumjesec i zvijezda na uobičajeno crvenom polju su se često vidjale u grbovnicama od 15.

³⁸² Venus, Roman Goddess, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Venus-goddess> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

³⁸³ Triton, Greek mythology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Triton-Greek-mythology> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Triton, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.

³⁸⁴ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuise ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

stoljeća na dalje. Takav grb bi trebao predstavljati ilirsku ideju ujedinjenja Jugoistočne Europe. Naravno, polumjesec i zvijezda mogu biti protumačeni kao islamski simboli, no to ovdje nije slučaj. Bolje je objašnjenje kako zvijezda predstavlja čast i nadu, a polumjesec prosvjetljenje i slavu. Dakle, grb aludira na želju za ujedinjenjem i svojevrsnom prosvjetljenju umova, naročito u 17. i 18. stoljeću. Primjere ovog grba nalazimo u Fojničkom grbovniku koji je gotovo identičan dok Vitezović u svom grbovniku donosi štapove oznake crvene boje bez ilirskog grba. Iste grbovnice također donose i zasebni grb Ilirije.³⁸⁵

Na prostoru je južne Hercegovine, istočno od područja Dubrovnika, ucrtan jednostavan grb u čijem se štitu nalazi neoklopljena ruka usmjerena prema lijevoj strani koja drži koplje.³⁸⁶ Riječ je o grbu Hercegovine iako mu dodatne oznake i boje nisu pridodane. Na grbu se ističe koplje koje nosi simboliku pobjede i suverenosti. Uz opisani primjer, detaljniji grb možemo naći i u grbovniku Pavla Rittera Vitezovića iz 1701. godine gdje je izveden i opisan okrunjeni grb u čijem se štitu crvene boje smjestila neoklopljena ruka koja drži slomljeno koplje. Uz boje, razliku jasno čini koplje koje u ovom kontekstu i formi predstavlja mir koji je zavladao nakon 1699. godine. Možemo čak reći kako opisani grb na karti izražava junaštvo lokalnog stanovništva i ratno stanje u kojem se nalazi.³⁸⁷

Podno naslovne kompozicije i poviše ucrtanog prostora južne Srbije se smjestio grb čiji je štit podijeljen na križ u čijem je središtu crtan orao s raširenim krilima i kandžama. U uglovima štita se, izvan križa, nalaze stilizirani oblici koji mogu podsjećati na ćirilično slovo „C“, a koji su okrenuti prema unutrašnjosti.³⁸⁸ Ovo je varijanta grba Srpskog Kraljevstva koji sadrži orla, a taj orao može predstavljati plemstvo, snagu te poveznicu sa carstvima koja su ovaj simbol također nosila (Rimsko Carstvo, Perzija, Bizantsko Carstvo...) Uz orla, pažnju privlače i oblici u uglovima štita koji ne predstavljaju slova, već bizantske *ocile* ili ognjila (metalni predmet za paljenje vatre)

³⁸⁵ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 111v; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 186.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, auctore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 1, 9.

³⁸⁶ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuusa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuusa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

³⁸⁷ Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, auctore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 23.

³⁸⁸ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuusa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuusa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

koja nalikuju na slova. Isto je bio i slučaj sa bizantskim grbom gdje su ocila nalikovala grčkom slovu „B“. Ovdje ocila više nalikuju na oštrice bojne sjekire helebarde. Gotovo identičan grb susrećemo i u Fojničkom i Vitezovićevom grbovniku iz kojih doznajemo kako grb ima štit crvene boje, križ srebrne, a ognjila zlatne boje. Orao u ovim primjerima nedostaje, ali aluzija na Bizantsko Carstvo ostaje u obliku neizostavnih ocila.³⁸⁹ Svi opisani grbovi zauzimaju 0,938 % cjelokupne karte (Prilog 50.).³⁹⁰

10. *Naslovna kartuša s lavom sv. Marka, vojnicima, grbom i stjegovima*, o. 1700.

Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard

Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie, Paris,

J. B. Nolin, bakrorez, 59 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-32

Donji lijevi kut Guerardove karte Dalmacije po Coronelliju sadrži veći naslovni tekst koji je zapisan na površini arhitektonske kartuše koja završava većim i manjim volutama na više mjesta.³⁹¹ Poviše početka naslovnog teksta je smješteno postolje na kojem se nalazi krilati lav okružen oblakom. Krilati lav, koji gleda prema unutrašnjosti karte, u jednoj šapi drži uzdignuti mač te pridržava otvorenu knjigu. Lijevo lavu je smješten okrunjeni grb u okviru omeđen stjegovima. Grb također omeđuju dvije glave koje su pogledom usmjerene suprotno od smjera grba. Iz njihovih glava izlaze dugačka pera koja dodatno omeđuju grb. Lijevo naslovnoj kartuši se nalaze dva muška

³⁸⁹ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 108v, 120r; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 188.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 41

³⁹⁰ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

³⁹¹ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

lika od kojih je jedan polegnut i u oklopu dok drugi proviruje iza kartuše. Oba muška lika ukazuju i gledaju u naslov. Navedeni prikaz zauzima tek 6,25 % cjelokupne karte, no sadržajno je bogat.³⁹²

Naslov karte je smješten unutar razvedene kartuše koja je direktno inspirirana arhitektonskim kartušama koje su se počele intenzivnije koristiti od 16. stoljeća. Najčešće su bile korištene na zidovima i stropovima u reljefu ili štuku, najčešće iznad ulaza. Uporaba je isključivo dekorativna, a svoje porijeklo vuče još iz drevnog Egipta.³⁹³ Motiv voluta pak potječe s jonskih kapitela antičke Grčke te ga kasnije nalazimo na korintskim i kompozitnim kapitelima. Ovaj geometrijski oblik je postao veoma čest u doba renesanse i baroka, a koristio se osobito pri dekoraciji arhitekture, namještaja, srebrnine i keramike. Uporaba složenog dizajna započinje još s rimskim arhitektom Vitruvijem, a kasnije se nadopunjuje proučavanjem antičkih građevina.³⁹⁴

Krilati lav na postolju iznad početka naslovnog teksta predstavlja lava sv. Marka. Ovakav prikaz sv. Marka evanđelista možemo vidjeti i na vrhu katedrale sv. Marka s otvorenom Biblijom. Dakle, krilati lav je postao simbolom Republike, a isti je predložen i na zastavama i grbovima (npr. u grbovnicu Pavla Rittersa Vitezovića).³⁹⁵ Lav ovdje sjedi s mačem u šapi i otvorenom knjigom. Atributi mača i knjige govore o miru i ratu, a otvorena knjiga u ovom slučaju označava suverenost Republike dok mač predstavlja sveti autoritet nad životom i smrću. Dakle, riječ je o simbolu Republike koji ju predstavlja kao snažnu, dominantnu i nadasve pravednu.³⁹⁶

Okrunjeni grb omeđen perjanicama i ovalnim okvirom se sastoji od štita oznake crvene boje sa četiri grede oznake srebrne boje. Riječ je o grbu Dubrovačke Republike koji je preuzet ugovorom iz 1358. od ugarskih vladara Arpadovića kojima je Dubrovnik u to vrijeme bio podčinjen. Naravno, spomenuti grb sa srebrnim gredama na crvenom štitu je kasnije prihvaćen kao simbol suverenosti,

³⁹² Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guérard: *Le Royaume de Dalmacie: divisé en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

³⁹³ kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁹⁴ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

³⁹⁵ Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, auctore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 55.

³⁹⁶ Saint Mark, Christian saint, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/biography/Saint-Mark-the-Evangelist> (pristupljeno 24. rujna 2021.); Saša Iskrić Smrekar, *Of Lions and Books (and Swords): What Do Fearsome Companions of St. Mark Tell Us About Venice, Peace, and War*, https://www.academia.edu/16257171/Of_Lions_and_Books_and_Swords_What_Do_Fearsome_Companions_of_St._Mark_Tell_Us_About_Venice_Peace_and_War (pristupljeno 24. rujna 2021.)

a kako bi se napravila razlika od grba Ugarske, grb Dubrovnika započinje srebrnom gredom, a ne crvenom bojom. Opisani grb je naveden u djelu Giacoma Luccarija iz 1605. godine gdje se pri opisu izbornog postupka Dubrovačke Republike spominje glasačka kutija s grbom sa „četiri bijele grede na crvenom štitu“. Takav grb je opisan i ovdje, a iste primjere možemo vidjeti i na slikama u Kneževu dvoru u Dubrovniku. Grb nije bio uvijek prikazivan u istoj formi. Na primjer, u Vitezovićevom grbovniku iz 1701. godine uočavamo grb koji započinje gredom crvene boje, a sadrži tek tri grede oznake srebrne boje.³⁹⁷ Grb, dakle, ukazuje na suverenost Republike, no smještaj u blizini lava sv. Marka može ukazivati na odnose dviju republika koji su se svodili na diplomatske sporove i neutralnu politiku.

Dio kompozicije čine i dva muška lika od kojih jedan, polegnut u prvom planu lijevo naslovu, predstavlja vojnika budući da nosi oklop, kacigu i mač oko pasa. Na kacigi uočavamo manji uvinuti oinov rog. Drugi muški lik koji proviruje iza kartuše se ističe brkovima i orijentalnim izgledom, a na leđima nosi štit sa zrakastim motivima. Osim izgleda, značajna je njihova gestikulacija i odnos sa opisanom cjelinom. Vojnik u prvom planu prstom ukazuje na naslov dok drugi gleda prema lavu sv. Marka i grbu Dubrovačke Republike. Iako opisani likovi nemaju veće značenje osim dekorativnosti, oni zaokružuju opisanu cjelinu i ukazuju na značajnije elemente ove cjeline (Prilog 51.).³⁹⁸

³⁹⁷ Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 35.; Giacomo Luccari, *Copioso Ristretto Degli Annali Di Rausa*, Venecija, 1605., str. 155.

³⁹⁸ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

11. *Dekorirani tekst s grbovima Bosne, Dalmacije i Hrvatske*, o. 1700.

Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard

Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie, Paris,

J. B. Nolin, bakrorez, 59 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-32

Donji desni kut Guerardove karte Dalmacije također sadrži značajnu kompoziciju oko teksta zapisanog na platnu koji nam donosi informacije o autoru, oznakama i skalama milja. Iznad platna se nalaze grbovi i volute za koje je platno privezano. Platno se svojom desnom strano drži i za dio lista akanta i glavu s očnjacima. Navedena glava je pogledom okrenuta prema muškom liku s kapom i veslom te ženi koja na glavi nosi posudu. Muškarcu uz noge sjedi životinja koja ima rogove i papke, a svo troje se nalaze na podlozi koja je zaključena volutom. Čitava kompozicija s tekstom u platnu zauzima tek 6,25 % čitave površine karte, no detalji ukazuju na izraženiji značaj.³⁹⁹

Dekorativni element volute se zasniva na jonskim kapitelima. Također se povezuje s uvinutim oblikom ovnovih rogova i geometrijskim oblicima. Motiv se vraća u uporabu u doba renesanse i barka u arhitekturi, dizajnu namještaja i keramici, a svoj put nalazi i do grafika.⁴⁰⁰ Elegantno izvedeni uvinuti list akanta također ima antičko porijeklo. Motiv akanta se zasniva na karakterističnoj mediteranskoj biljci s listovima izbočenih i razvedenih rubova koji nalikuju na pera. Akant postaje dekorativni element na kapitelima korintskog reda. Prema tome, motiv se koristio još od antike u arhitektonskoj dekoraciji, a kasnije i u dekoraciji namještaja i na grafikama.⁴⁰¹ Glava s očnjacima predstavlja lavlju glavu iako slični ljudskoj, a griva na glavi je

³⁹⁹ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie*... o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

⁴⁰⁰ volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.); Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁴⁰¹ akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.); primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23.

izvedena motivom akanta. Ova lavlja glava ima dekorativnu ulogu, a podsjeća i na maskerone.⁴⁰² Muškarac s kapom i brkovima predstavlja dalmatinskog ili mletačkog veslača, a žena s vrčem na glavi predstavlja pučanku s istih područja. Status i prostorna vezanost je dokaziva pomoću grafika odjeće iz vremena prije i za nastanka karte. Životinja uz noge muškarca pak predstavlja stilizirano govedo koje odražava karakteristike lokalnog stanovništva prikazanog u likovima žene i muškarca.⁴⁰³

Dio kompozicije jesu i tri grba smještena u ovalnim okvirima s nazivom zemlje koju predstavljaju. Tako lijevi, grb Bosne, u štitu oznake srebrne boje prikazuje dva štapa oznake crne boje na čijim su završetcima dvije male okrunjene glave. Grb sadrži i manji štit oznake plave boje u središtu s polumjesecom okrenutim prema gore i zvijezdom iznad njega.⁴⁰⁴ Prikazani grb Bosne je tvorevina 15. stoljeća i kroničara Ulricha Richtenala, a trebao bi predstavljati hercega Bosne. Unutarnji grb je grb Ilirije koji predstavlja nadu u ujedinjenje zemalja Jugoistočne Europe, no nipošto ne ukazuje na Islam. Zvijezda i polumjesec ovdje nose poruku nade, časti i prosvjetljenja. Prema tome, grb predstavlja vezu oslobađanja Bosne od Osmanlija i ilirskog ujedinjenja.⁴⁰⁵ Desni grb, grb Hrvatske, ima štit podijeljen u šah s naizmjeničnim poljima oznaka crvene i srebrne boje.⁴⁰⁶ Jedan je od najstarijih grbova na području Jugoistočne Europe, a u službenoj uporabi je od 16. stoljeća kada u Hrvatsku na vlast dolaze Habsburgovci.⁴⁰⁷ Središnji grb s velikom kraljevskom krunom je grb Dalmacije u čijem se štitu oznake plave boje nalaze tri okrunjene lavlje glave.⁴⁰⁸

rujna 2021.); Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁴⁰² maskeron, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39282> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

⁴⁰³ Cesare Vecellio, *De gli habiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due*, Venecija, 1590., sign, 4-OB-12, 122r, 346r, 347v

⁴⁰⁴ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

⁴⁰⁵ Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335; 111v; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabic, Sarajevo, 2009., str. 186.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 1, 9.

⁴⁰⁶ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

⁴⁰⁷ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabic, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 15.

⁴⁰⁸ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...*o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

Kruna označava suverenost, a lavlje glave se vezuju uz plemenitu narav. Sigmund Luksemburški ga prvi puta koristi 1406. godine, a kasnije se bilježi i crta u brojnim grbovnicama poput onih Conrada Grünberga (1483.), Virgila Solisa (1555.) i Pavla Rittera Vitezovića (1701.).⁴⁰⁹ Navedeni grbovi se poklapaju s primjerima u grbovnicama i na ranijim kartama Vincenza Marie Coronellija. Njihova uloga jest predstaviti i naglasiti zemlje od važnosti koje su prikazane na karti (Prilog 52.).

12. *Dekorirana ruža vjetrova s motivom fleur-de-lis*, o. 1700.

Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard

Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie, Paris,

J. B. Nolin, bakrorez, 59 x 45 cm

Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica

S-JZ-XVII-32

Na području Jadranskog mora, podno jednostavno uokvirenog i umanjenog prikaza Istre na Guerardovoj karti, je ucrtan element koji podsjeća na kompas. Iz njegova središta izlazi šesnaest strelica koje su obuhvaćene kružnicom. Iz vrhova strelica izlaze linije koje presijecaju kartu, a smjerovi sjevera i istoka si naglašeni elementom ljiljana i malog stiliziranog križa.⁴¹⁰ Takav kompas se naziva ružom vjetrova i služi kao instrument koji pomaže pri određivanju glavnih strana svijeta i točaka između njih. Na području Mediterana se razvila metoda korištenja sustava od osam vjetrova, no dotični ima šesnaest točaka koje obuhvaćaju i poluvjetrove, točke između glavnih smjerova vjetrova. Prvi dekorirani primjer je izveden 1375. godine u katalonskom atlasu dok se u kasnije ustalilo korištenje dekorativnog motiva ljiljana (*fleur-de-lis*) za naglašavanje smjera sjevera, a malog križa za smjer istoka. Prvi takav primjer nalazimo na Cantinovoj karti svijeta iz

⁴⁰⁹ Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES, str. 8.; Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabić, Sarajevo, 2009., str. 187.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK, 19.

⁴¹⁰ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32

1502. godine, a slično uočavamo i kod opisanog primjera (zauzima 0,625 % površine karte) koji nastavlja tradiciju navigacijskih karata i njihove funkcije (Prilog 53.).⁴¹¹

13. *Jednostavna ruža vjetrova*, 1729.

Giovanni Paolo Melchiori

Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distinzione degli Stati che vi possiede del 1729.

la Serenissima Republica di Venezia, bakrorez, 60 x 45 cm

Beč, Ratni arhiv

B-IX-c-594

Na prikazanom prostoru Dalmacije kojeg je izveo inženjer Melchiori po Alberghettiju nailazimo tek na jedan dekorativni element koji nalikuje pojednostavljenom kompasu. Riječ je o izvedenoj ruži vjetrova u jednostavnoj formi definiranoj valovitim razgranatim linijama crne boje. Iz središta su izvučene dvije linije koje pokrivaju kardinalne strane svijeta. Na vrhu linije, prema sjeveru, je ucrtan simbol ljiljana, a jednostavni križ u smjeru istoka. Ovaj element zauzima tek 1,875 % cjelokupne površine karte i nema značajnije uloge osim usmjerenja i navigacije.⁴¹² Prvi dekorirani primjer je izveden 1375. godine u katalonskom atlasu dok se u kasnije prakticiralo korištenje dekorativnog motiva ljiljana (*fleur-de-lis*) za naglašavanje smjera sjevera, a malog križa za smjer istoka. Prvi takav primjer, iako složeniji od opisanog, nalazimo na Cantinovoj karti svijeta iz 1502. godine.⁴¹³ Istu tradiciju slijedi i opisani primjer (Prilog 54.).

⁴¹¹ Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guérard: *Le Royaume de Dalmacie: divisé en ses comtez territoriales etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32; Wind rose, meteorology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/science/wind-rose> (pristupljeno 24. rujna 2021.); compass, navigational instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/compass-navigational-instrument#ref132108> (pristupljeno 24. rujna 2021.); ruža vjetrova, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53812> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

⁴¹² Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...*, 1729., sign. B IX c 594

⁴¹³ Wind rose, meteorology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/science/wind-rose> (pristupljeno 24. rujna 2021.); compass, navigational instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/compass-navigational-instrument#ref132108> (pristupljeno 24. rujna 2021.);

7.4. Učeni likovni govor na kartografskim izvorima: komparacija likovnih govora

Teorijski krug nastanka mentalnih i likovnih rješenja nam objašnjava kako vrijednosti i ideologije utječu na rad pojedinaca. Ti su se pojedinci obrazovali unutar određenih kulturnih krugova čime se formirao specifičan likovni govor.⁴¹⁴ Isto vrijedi i za umjetnička djela, ali i za likovni sadržaj na izabranim kartografskim izvorima koji je u prethodnim podnaslovima opisan i analiziran (Prilog 3. i 28.). Analizom likovnog sadržaja na habsburškim i mletačkim izvorima možemo odrediti te ključne značajke obje strane, tj. dva različita kulturna kruga sa svojim posebitostima, ali i određenim sličnostima.

Habsburški kartografski izvori, uz brojne prikaze ratne opreme i arhitektonskih dekoracija, posebno ističu personifikacije koje sadrže attribute temeljene na ustaljenim izvorima (npr. „*Iconologia*“ Cesarea Ripe), ali i kombinacijom različitih atributa koji nose specifičnu poruku. Kompozicije također sadrže i antička božanstva koja nose vlastitu simboliku, a njihovim smještajem u prirodno okruženje se scene dodatno razrađuju.⁴¹⁵ Prikazi također mogu biti vezani i uz povijesne događaje kao što je slučaj s prikazom opsade Beograda, ali i takve scene sadrže poruke zasnovane na antičkim i kršćanskim izvorima.⁴¹⁶ Različiti elementi se svojom simbolikom često nadopunjuju, a time zaokružuju vlastitu cjelinu.

Mletački kartografski izvori, iako više fokusirani na prikazano područje, ističu simboliku Republike čestim prikazima lava svetog Marka, kao i prikazima posebne scene trijumfa s likom dužda. Uz isticanje vlastite simbolike, Republika se usko povezivala s motivom mora, čemu svjedoče korišteni elementi školjaka i riba, a prikazana morska bića ukazuju na antičku tradiciju.⁴¹⁷ Budući da su karte nastajale za vrijeme ratnih sukoba, mletački izvori također prikazuju ratnu opremu i vojnike iako je simbolika Republike i veze s morem daleko dominantnija.⁴¹⁸

ruža vjetrova, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53812> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

⁴¹⁴ David Fairbairn, „Rejecting Illusionism: Transforming Space into Maps and into Art“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 25–33.

⁴¹⁵ Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625., 1–2, 248, 580–585.

⁴¹⁶ Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

⁴¹⁷ Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuusa ne suoi contadi: isole dela Dalmazia diuusa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

⁴¹⁸ Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmazia Maritima occidentale e Dalmazia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

Oba kulturna kruga koriste i skup identičnih motiva. Uz ratnu opremu specifičnu za doba ratova i grbove prikazanih zemalja, u likovni sadržaj su uključeni i elementi poput voluta i akantovih listova u različitim formama. Također se zamjećuju i dekorirani okviri s uvinutim listovima i volutama specifičnima za razdoblje baroka. Okviri mogu biti i jednostavnijeg oblika i suptilnije dekoracije. Česta je i uporaba motiva različitih vijenaca i girlandi prilikom dekoriranja naslovnih i popratnih tekstova. Ovi se elementi često pojavljuju kod obje grupe izvora, a ukazuju na široku uporabu motiva temeljenih na antičkim uzorima (Prilog 56.).

7.5. Izostanak likovnih rješenja na pojedinim kartografskim izvorima

Iako većina izabranih kartografskih izvora ima geografsku i umjetničku vrijednost, neki od izvora pokazuju izostanak likovnog sadržaja. Izostanak takvih rješenja nas upućuje ka promatranju funkcija kartografskih izvora. Funkcija je, naravno, strateška, a samim time i vojna tajna. Budući da su te karte služile specifičnoj svrsi i da su njima pristup imali tek malobrojni, nije bilo potrebe za dodatnom dekoracijom koja plijeni pažnju promatrača i odaje luksuz. Unatoč tome, boje se koriste pri definiranju čvrstih granica po odredbama Mira u Srijemskim Karlovcima iz 1699. godine i u Požarevcu iz 1718. godine. Određivanje čvrstih granica s Osmanskim Carstvom je bio glavni cilj dok je sve drugo bilo manje važno ili u potpunosti nebitno.⁴¹⁹ Na temelju tajnih informacija i skica kasnije su se izrađivale karte s dodatnim likovnim sadržajem⁴²⁰, no brojni primjeri ostali su u skicama i rukopisima. Te skice i rukopisi su također od velike povijesne važnosti unatoč nedostatku sadržaja vezanog za dekorirane tiskane primjerke visoke kvalitete.

Većina izabranih kartografskih izvora obiluje dodatnim likovnim sadržajem i sadržajem u pisanoj formi. Dodatne pisane i vizualne informacije upotpunjuju prikaze zemalja s kojima čine cjelinu, a odašilju identičnu poruku definiranu zahtjevima državne vlasti. Upravo je zbog subjektivnosti bilo potrebno analizirati likovni sadržaj na izabranim kartografskim izvorima, kao

⁴¹⁹ Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak: Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović; fotografije Darko Čižmek, Sonja Hrelja; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017., str. 51–53.

⁴²⁰ Isto je slučaj i s Müllerovom kartom Ugarske iz 1709. godine. (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

i usporediti oba kulturna kruga i specifičnosti njihovih učenih likovnih govora kako bismo bolje shvatili i razumjeli zašto se ističu pojedine pisane informacije te zbog čega je određeni prostor prikazan na određeni način.⁴²¹

8. Zaključak

Analizom i komparacijom habsburških i mletačkih kartografskih izvora unutar postavljenih teorijskih okvira na vidjelo su izašle dodatne informacije o ranije opisanim i objavljenim izvorima. (Prilozi 1., 2., 3. i 28.) Općeniti opisi su bili početak, no analiza temeljena na kulturnoj i društvenoj povijesti, uz percepciju okoliša i analizu likovnog sadržaja je doprinijela razumijevanju šireg konteksta sadržanog na kartama. Takav način istraživanja i obrade izvora povezuje discipline povijesti i povijesti umjetnosti te naglašava nužnost za interdisciplinarnim pristupom u znanstvenom radu i istraživanju. Izabrani kartografski izvori obuhvaćaju vrijeme od 1673. do 1740. godine, a pokazali su kako se teritoriji na graničnim područjima vrlo brzo mijenjaju na terenu i idejno.

Naravno, skupine „Drugih“ na ovim izvorima nisu u fokusu iako habsburški izvori redovito definiraju prostor pod tuđom upravom. Generalno gledano, fokus leži na maksimalnom dosegu vlastitog područja na štetu neprijatelja. Dodatni izvori i definiranje prostora se razlikuje od izvora do izvora, a ovisni su i o konkretnom vremenu, ratnom stanju, mirovnim pregovorima i pretenzijama. Ponovno je potrebno naglasiti subjektivnost ovog tipa povijesnog izvora budući da je ideološka slika često bila važnija od stvarnog stanja.⁴²² Unatoč tome, lokalno stanovništvo na graničnim područjima nije zanemareno, a pojedine skupine se čak i ističu (npr. Vlasi ili Morlaci).⁴²³ Kartografski izvori također mogu pojasniti percepciju okoliša toga vremena. Promatranjem izvora zaključujemo kako je poznavanje terena i njegovih značajki bilo od ključne važnosti za definiranje granica. Prikazi uzvišenja, rijeka, pritoka i šuma uz dodatne pisane informacije i toponime ukazuju

⁴²¹ Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 9.

⁴²² Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 9.

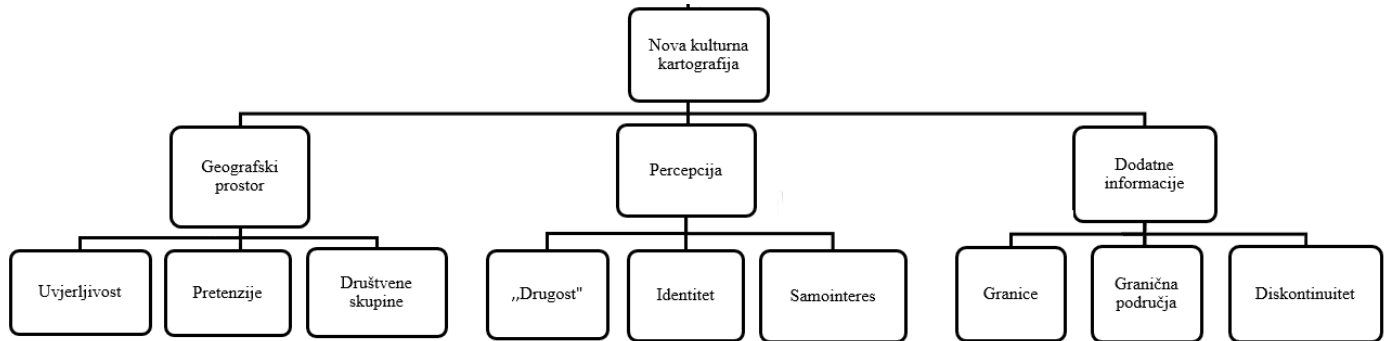
⁴²³ Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60; Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuusa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuusa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

na tendenciju promatranja okoliša iako utilitarni pristup u kojem dominira iskorištavanje resursa još uvijek prevladava.

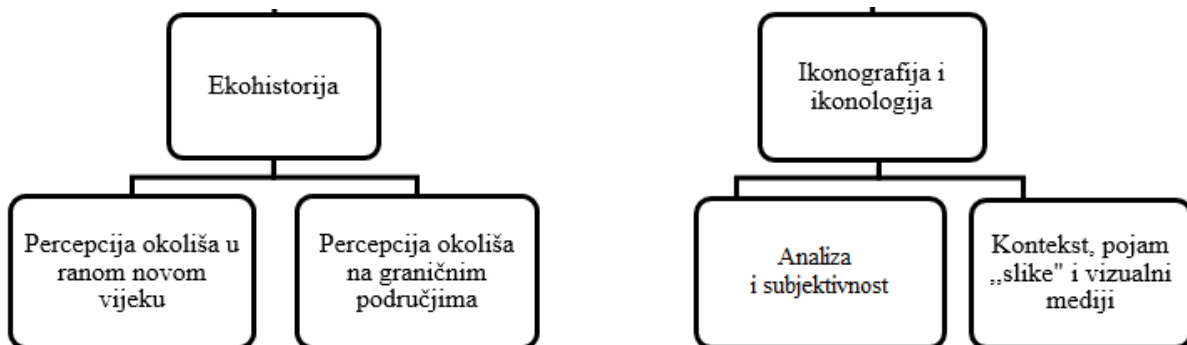
Funkcije kartografskih izvora također se izražavaju u likovnom sadržaju koji često nosi dodatne ideološke poruke te ukazuje na značajke pojedinih kulturnih krugova i njihovog likovnog govora. Isti sadržaj također pospješuje razumijevanje idealnih prikaza teritorija, pretenzija i granica u maksimalnom idejnom opsegu. Prema tome, podržavaju dominantnu ideologiju zasebnim skupom grafičkih elemenata koje im pogoduju. Likovni sadržaj zapravo naglašava subjektivnost karata unatoč pokušaju prikazivanja imaginarnog kao stvarnog. Riječ je o poveznici između kontekstualnog i geografskog koja zaokružuje cjelinu i pospješuje razumijevanju konteksta nastanka kao i prikazanog geografskog sadržaja, što uključuje alegorijske scene trijumfa, skupina personifikacija, nedavnih događaja i dekorativnih elemenata koji upućuju na rat, ali i na recentne umjetničke tendencije.

Korištene teorijske podloge nove kulturne kartografije, ekohistorije te ikonografije i ikonologije pomogle su pri definiranju ključnih problematika i dublje analize poznatih kartografskih izvora. Povezivanjem povijesnih i povijesnoumjetničkih koncepata uspješno je definiran problem konteksta nastanka i svrhe karata, a društvena pitanja i veza s okolišem također su neizostavni pri razumijevanju šire slike koju kartografski izvori predstavljaju.

9. Prilozi

Prilog 1. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu nove kulturne kartografije (autor: Daniel Štimac)

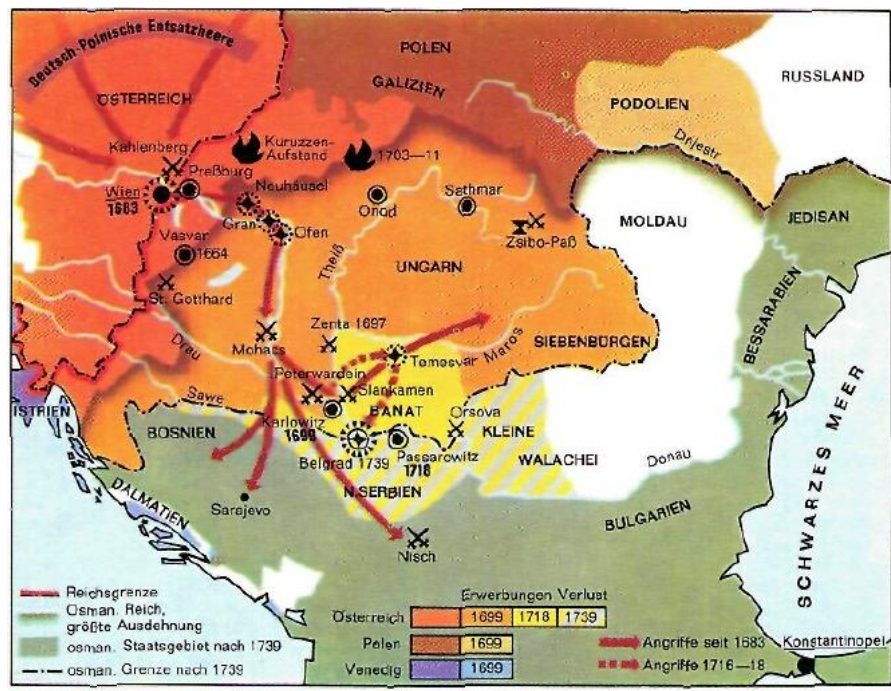

Prilog 2. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu ekohistorije (autor: Daniel Štimac) (lijevo)

Prilog 3. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu ikonografije i ikonologije (autor: Daniel Štimac) (desno)

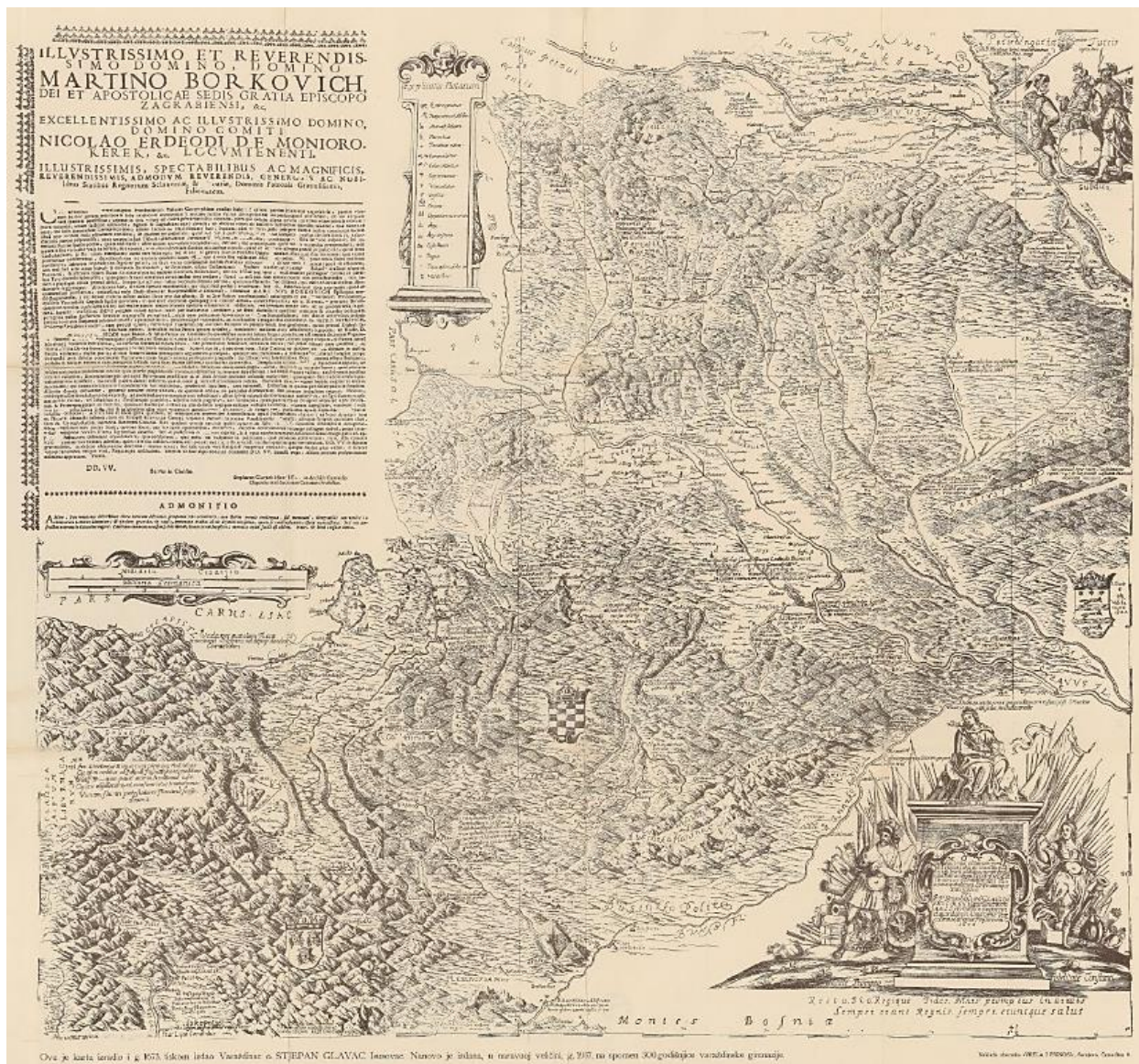

Prilog 4. Karta Europe i država između 1600. i 1700. godine (izvor: Markus Hattstein, *Historica : der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten*, Parragon Books, 2017., str. 113.)

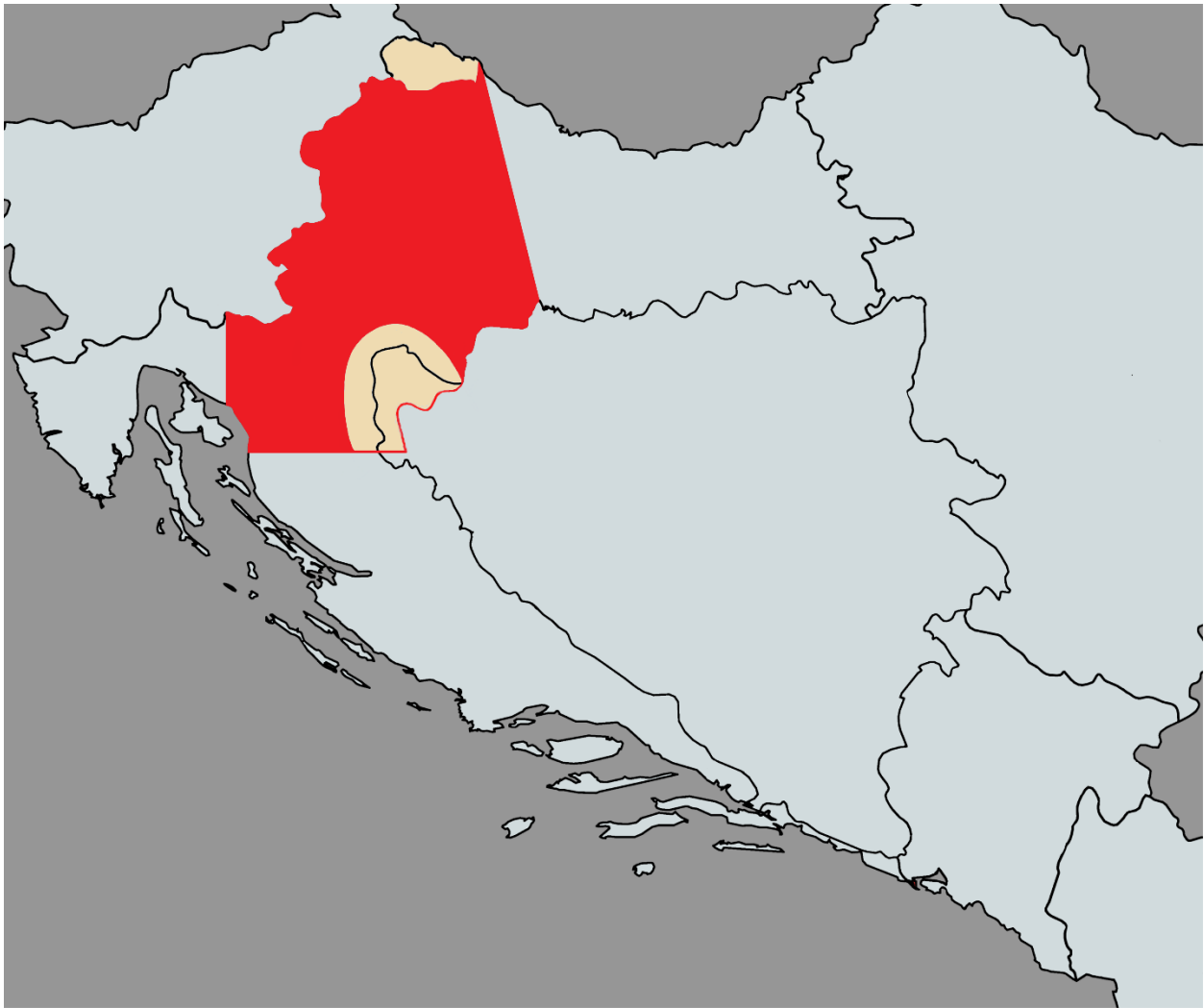

Die Türkenkriege Österreichs 1663–1739

Prilog 5. Karta ratova Habsburške Monarhije s Osmanskim Carstvom između 1663. i 1739. godine (izvor: Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriss. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, dtv, 1964. (1979.), str. 264.)

Prilog 6. Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10

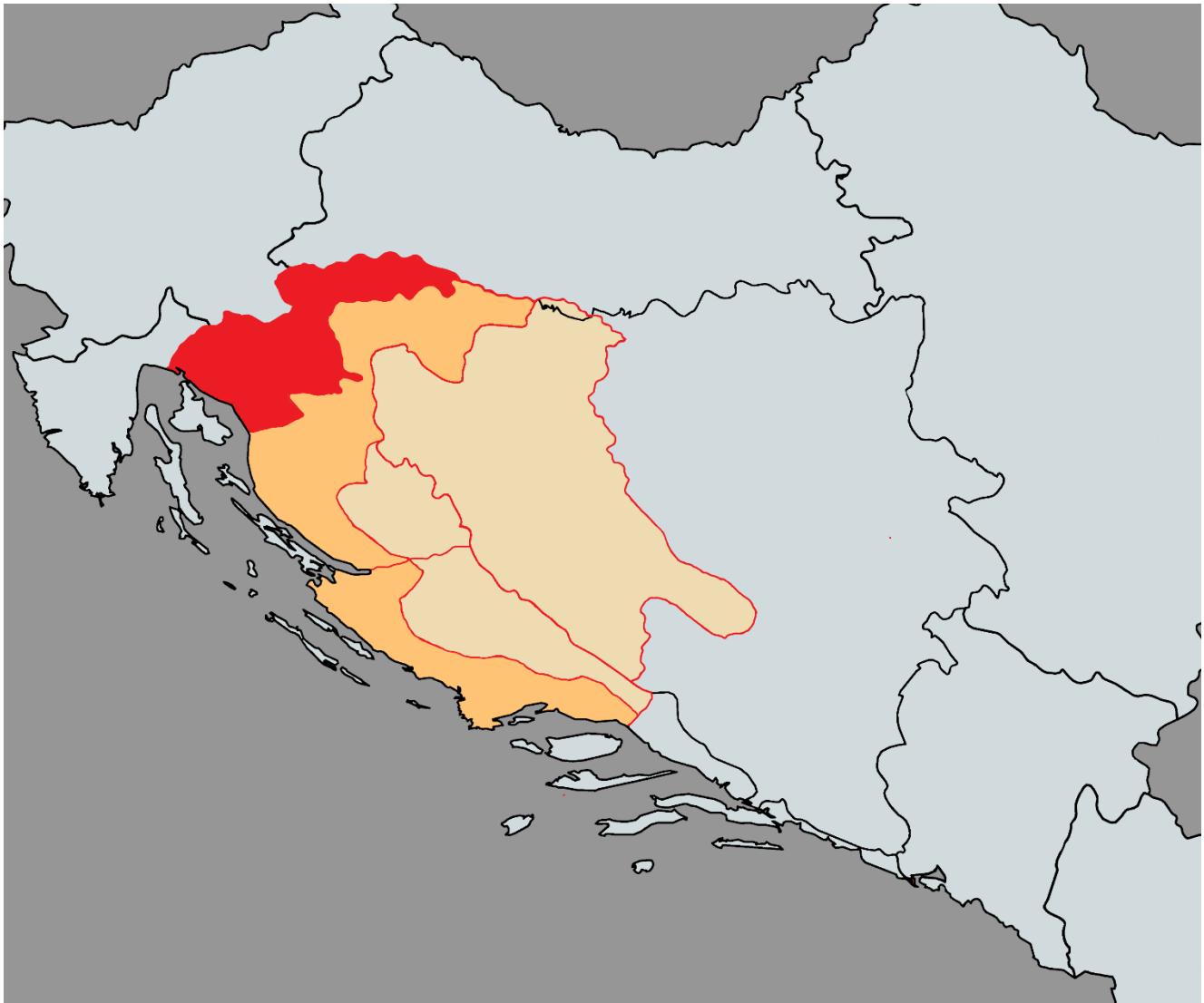

Prilog 7. Pojednostavljena shema Glavačeve karte Hrvatske iz 1673. godine (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom i granicom je označen prikazani prostor Hrvatske, a svjetla nijansa narančaste boje označava sporno područje uz granicu s Bosnom zahvaćeno čestim ratnim zbivanjima i sporno područje Međimurja.

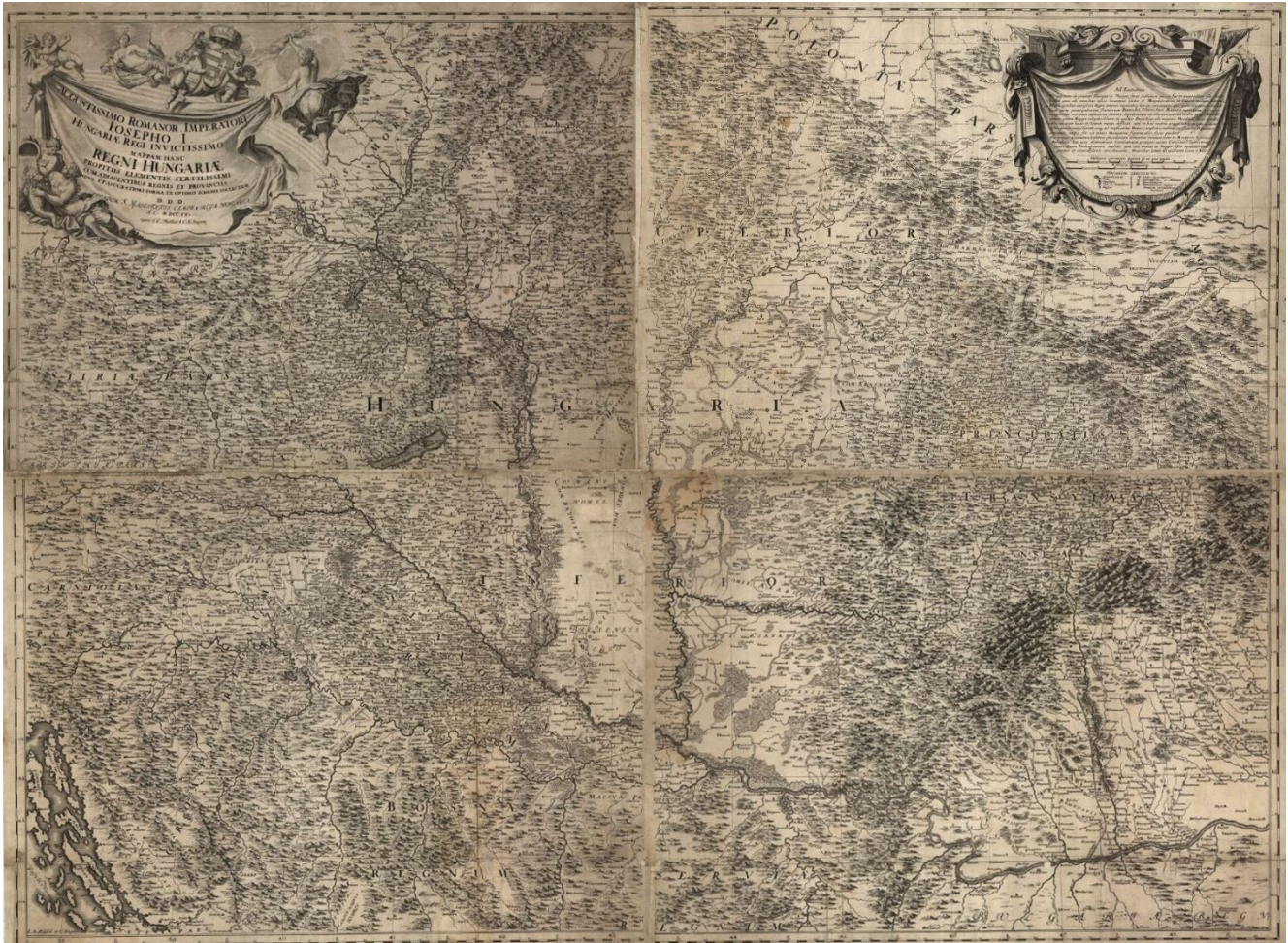

Prilog 8. Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus suis antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatibus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60

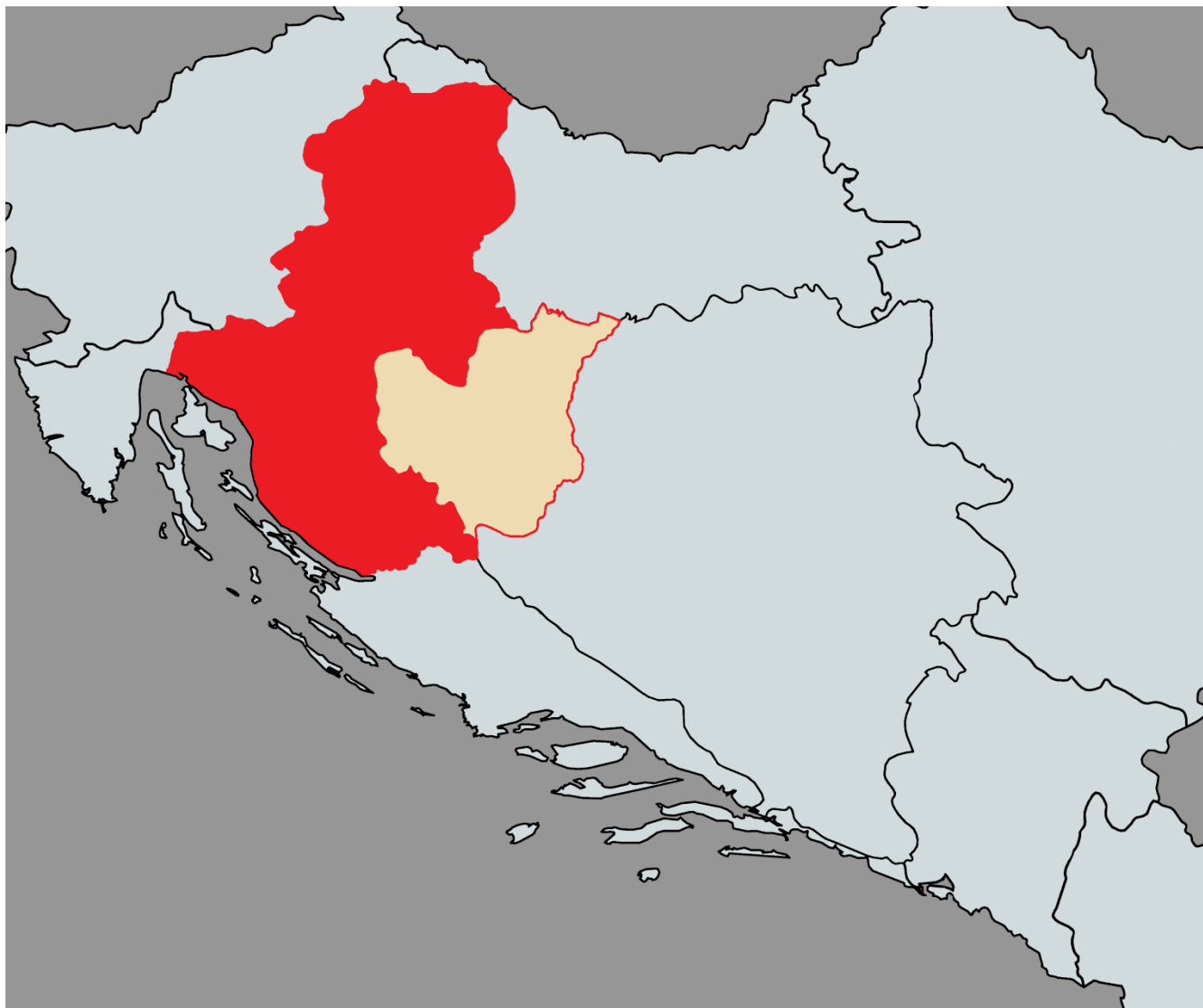

Prilog 9. Pojednostavljena shema Vitezovićeve karte Hrvatske iz 1699. godine (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom je označen neosporeni prostor Hrvatske prije sukoba s Osmalijama 1683. godine, svjetlom nijansom narančaste boje se obilježavaju proširenja Hrvatske te prostor Dalmacije, a najsvjetlijim tonom narančaste su obilježena sporna granična područja i prostor Bosne između rijeke Une i rijeke Vrbas.

Prilog 10. Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491

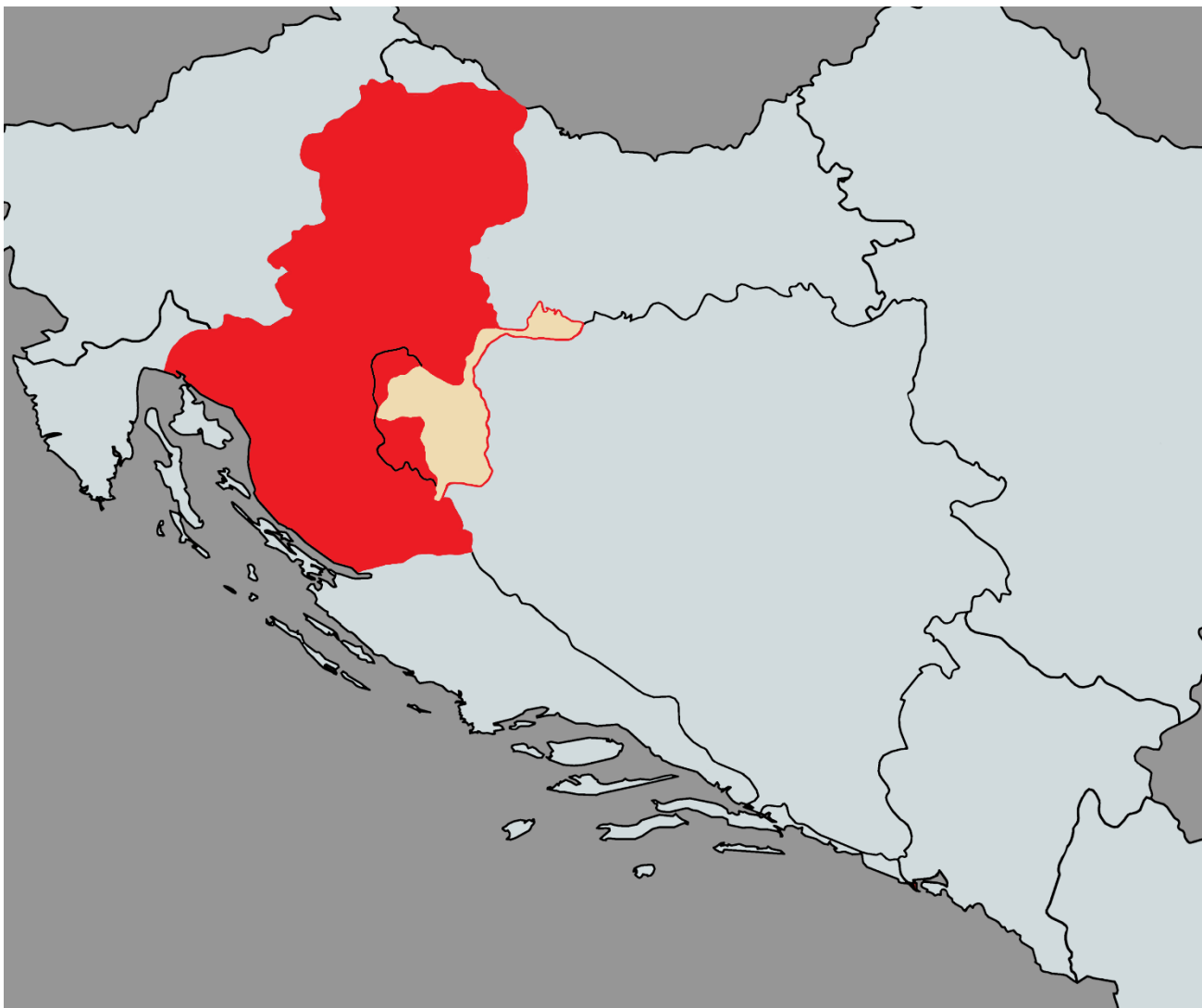

Prilog 11. Pojednostavljena shema Müllerove karte s prikazom Hrvatske iz 1709. godine (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom je označen prikazani opseg Hrvatske, a svjetlija nijansa narančaste označava sporni prostor Bosne uz granicu definiranu 1699. godine.

Prilog 12. Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta* A. Io. Bapt. Homann Norimb., o. 1720., sign. B IX a 493

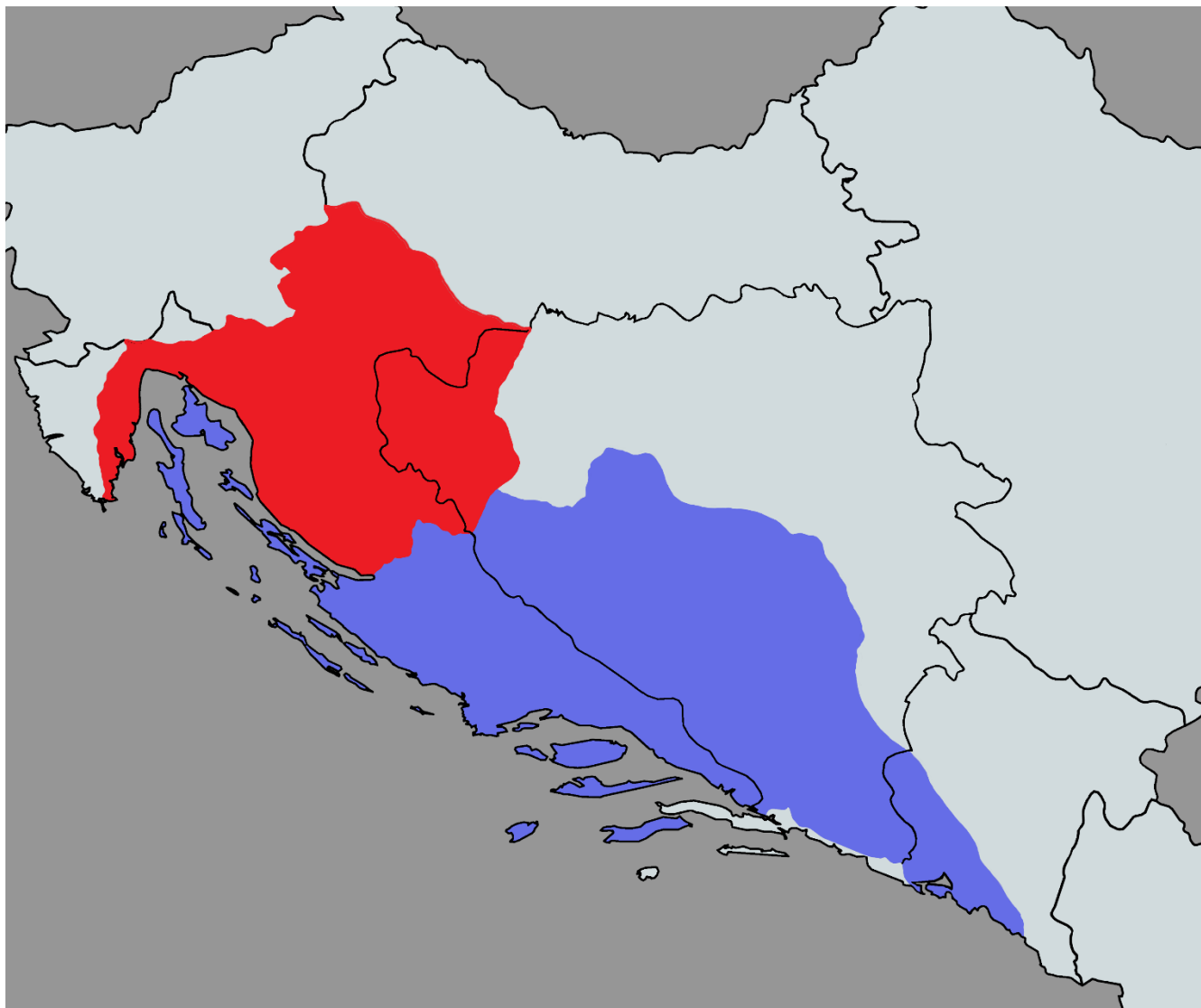

Prilog 13. Pojednostavljena shema Homannove karte s prikazom Hrvatske (oko 1720. godine) (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom i graničnim linijama je označen prikazani prostor Hrvatske, a svijetla nijansa narančaste označava sporna granična područja.

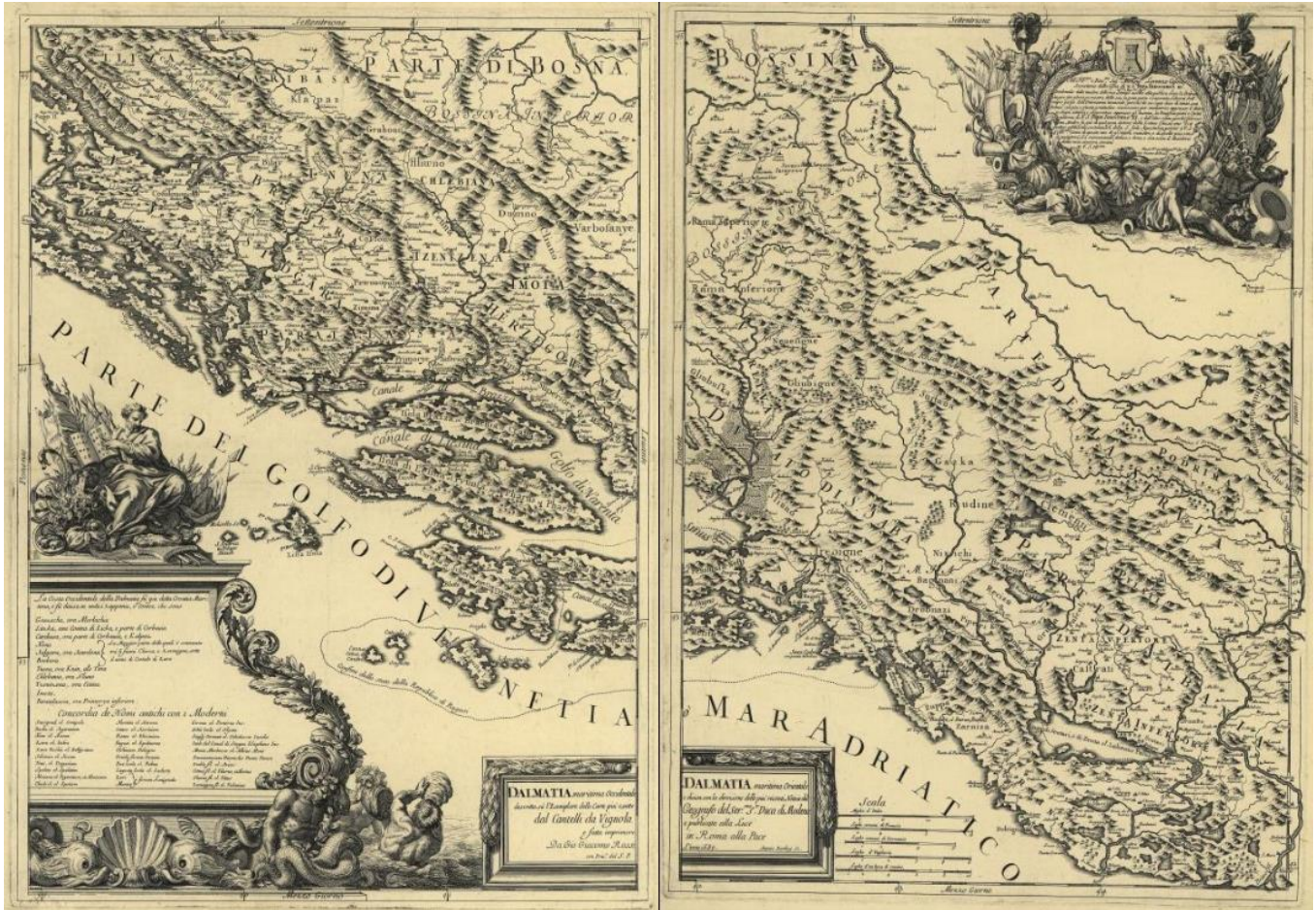

Prilog 14. Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.

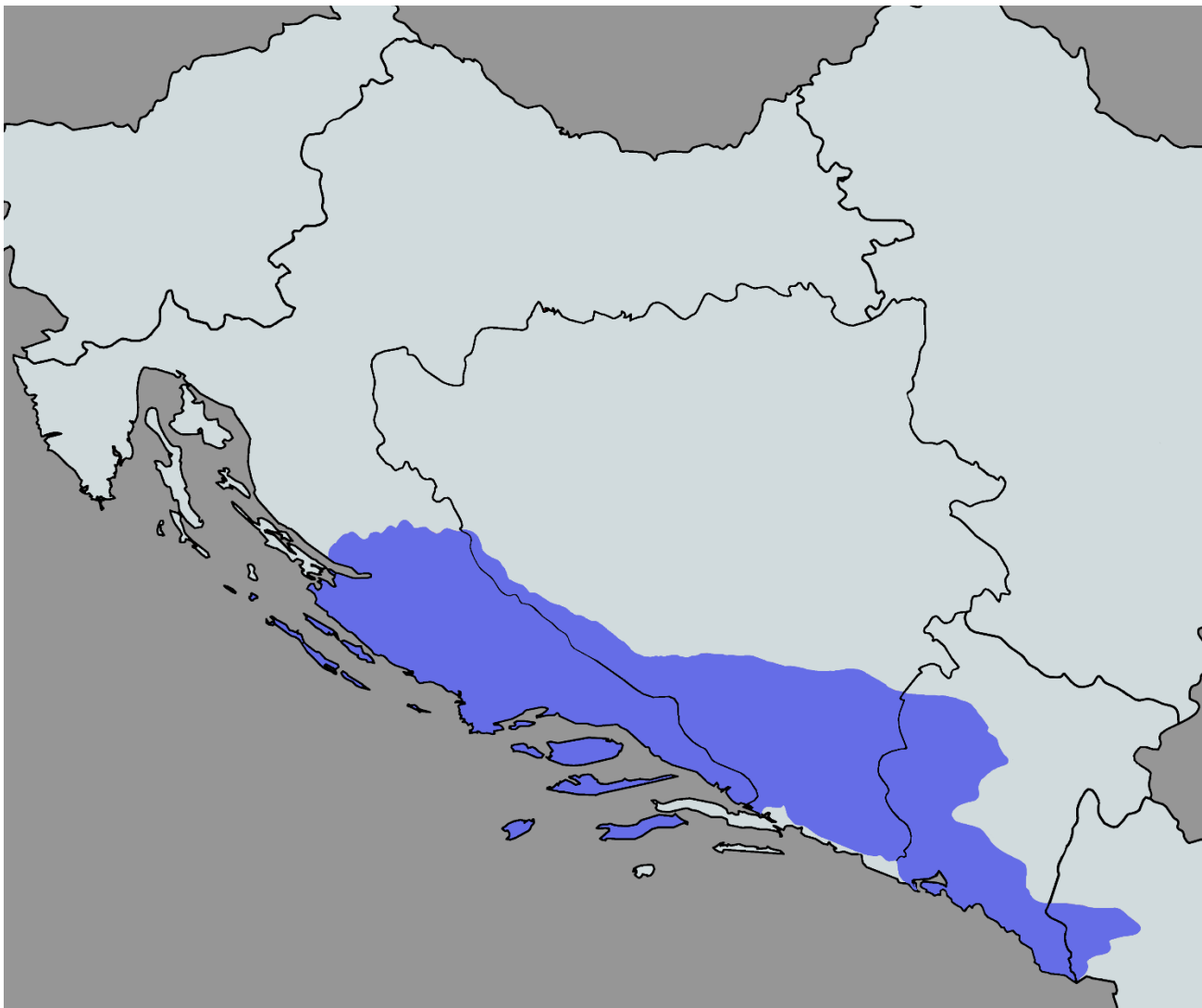

Prilog 15. Pojednostavljena shema prikazanog prostora Hrvatske i Dalmacije prema Seutterovoj karti iz 1740. godine (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom je obilježen maksimalan opseg Hrvatske, a plavom Dalmacije.

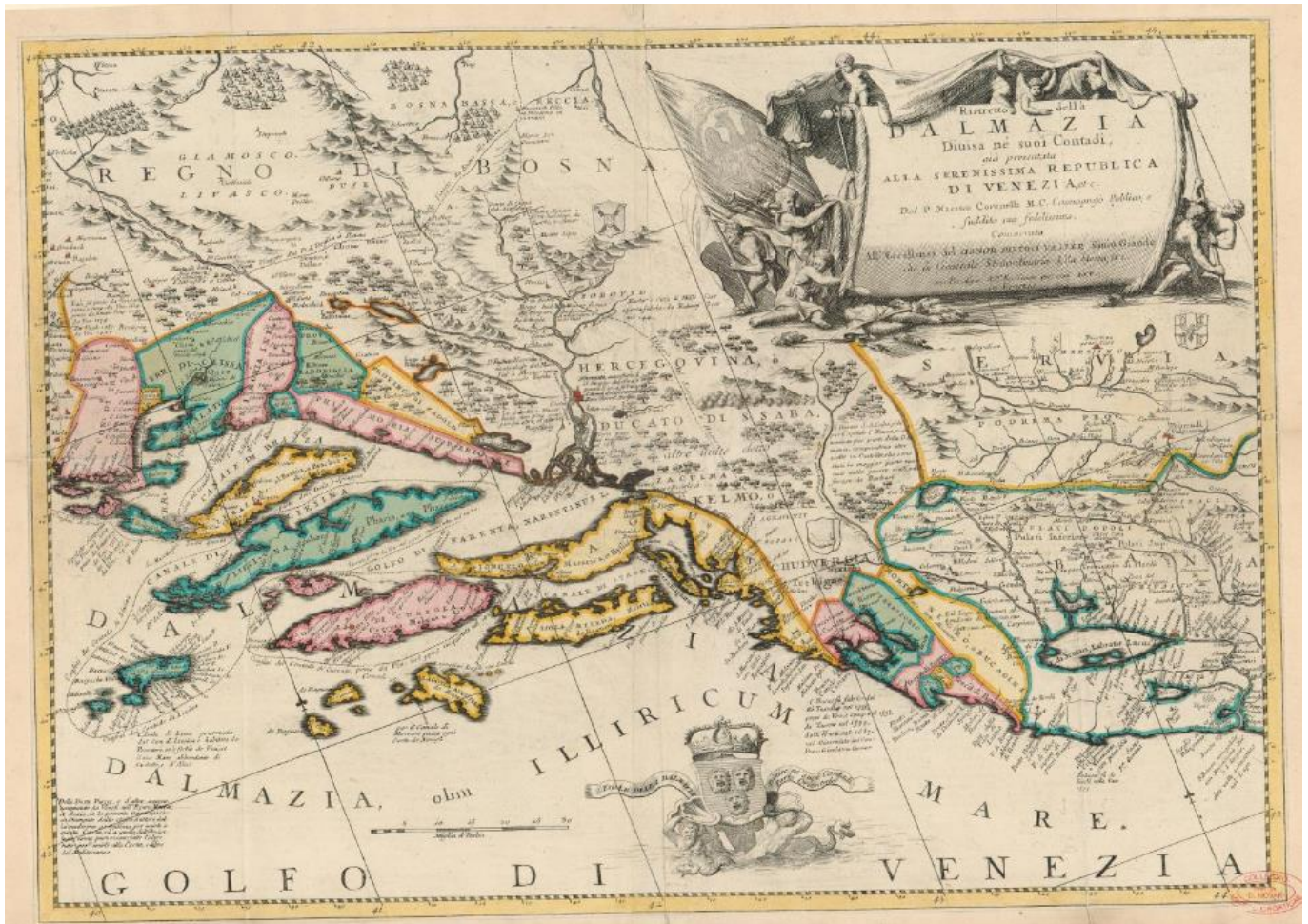

Prilog 16. Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42

Prilog 17. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Cantellijevoj karti iz 1689. godine. (autor: Daniel Štimac)

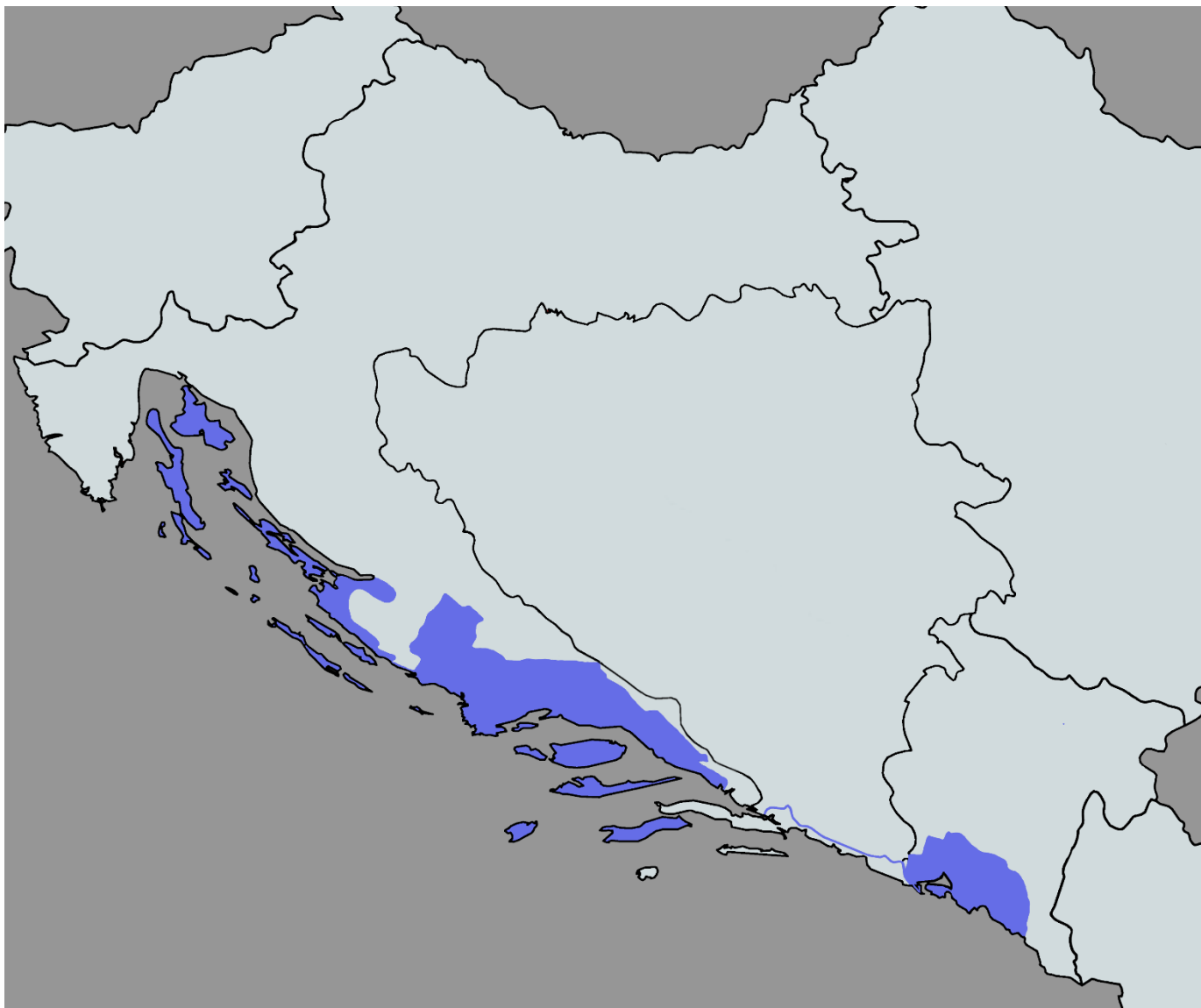
Plavom bojom je označen obilježeni opseg Dalmacije na karti.

Prilog 18. Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b

Prilog 19. Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2

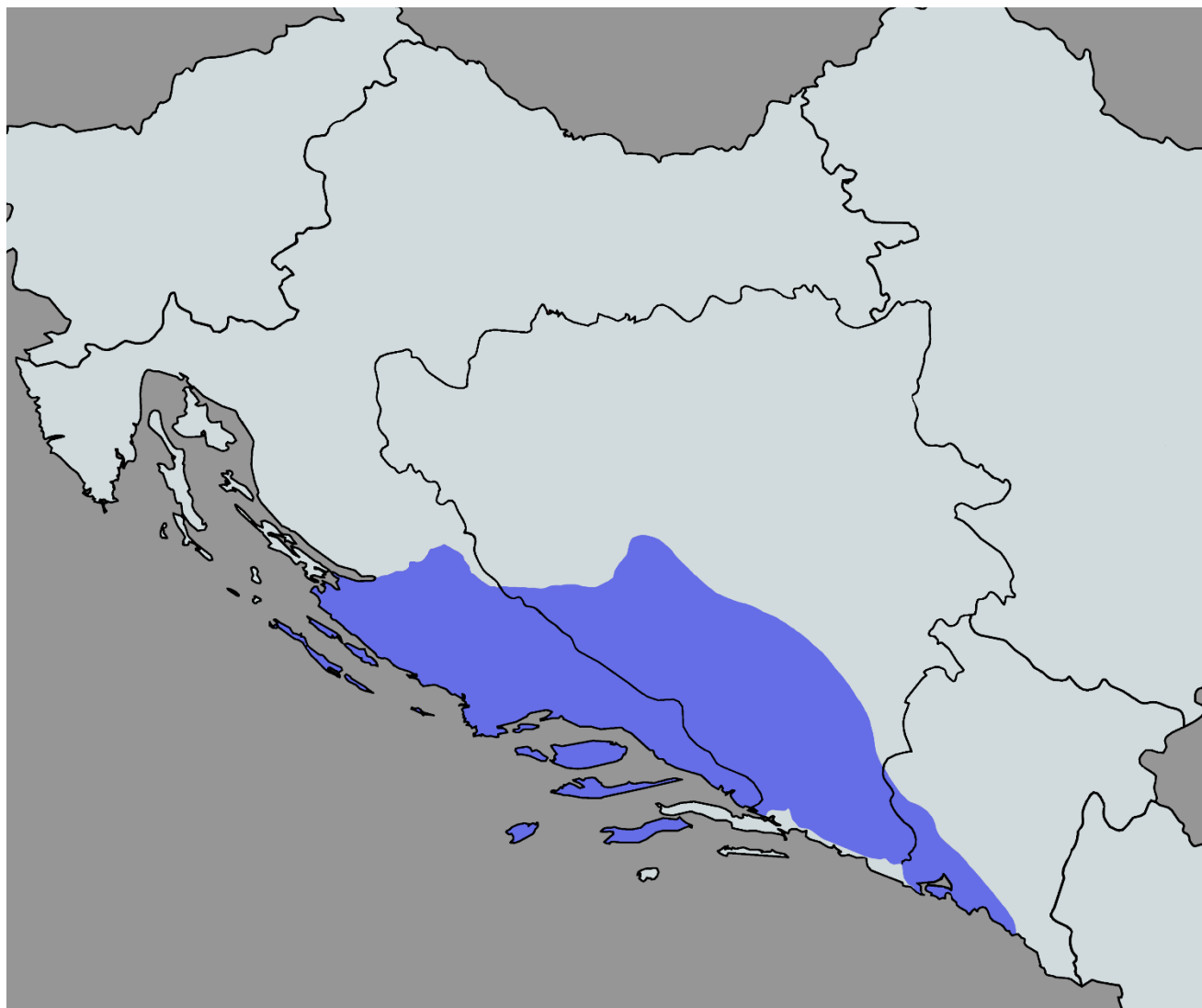

Prilog 20. Pojednostavljena shema Dalmacije prema Coronellijevim kartama iz 1697. godine (autor: Daniel Štimac)

Plavom bojom je označen opseg Dalmacije predstavljen na karti, a plavom linijom na kopnu je omeđena kopnena granica Dubrovačke Republike.

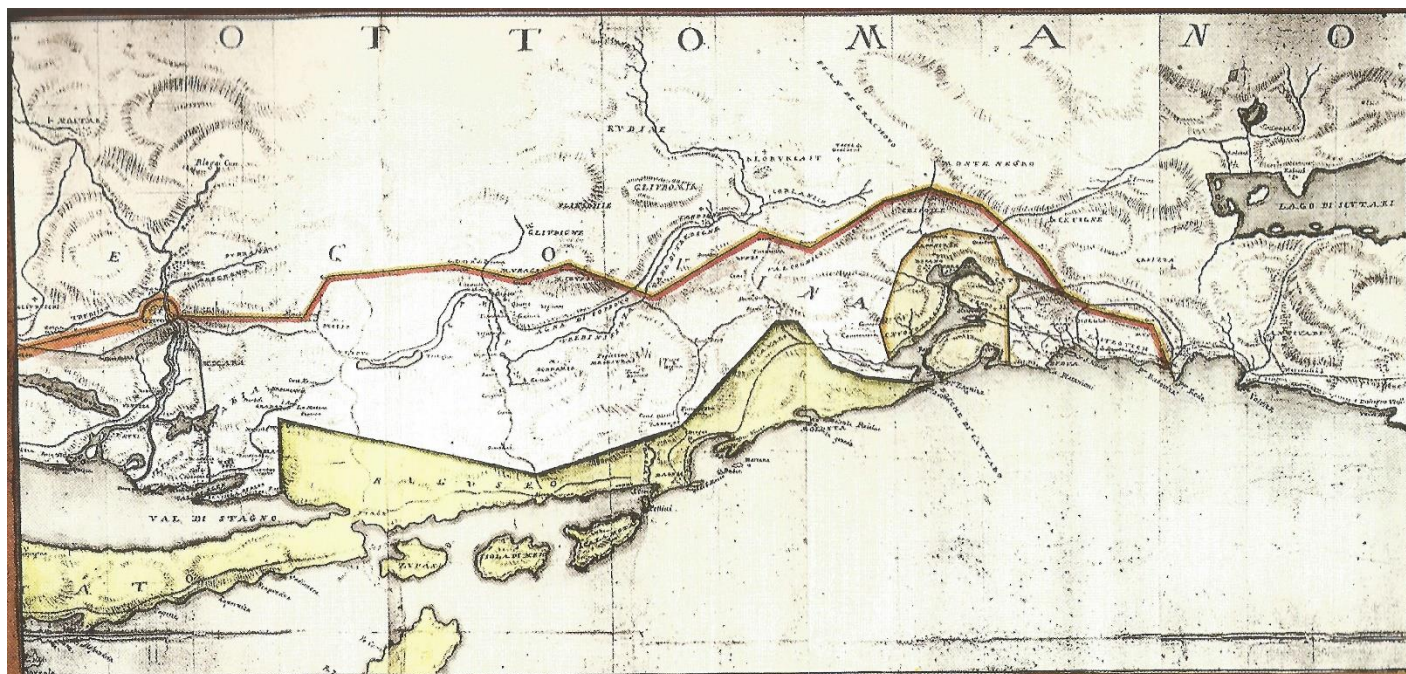
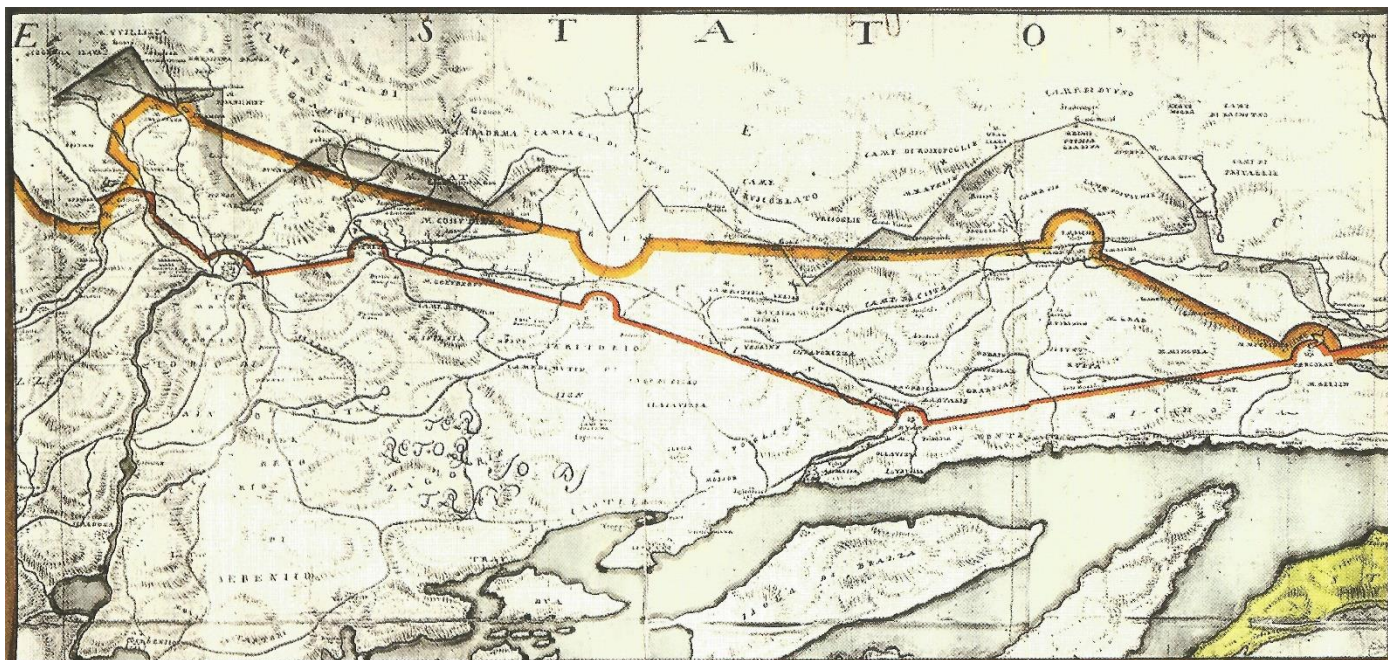

Prilog 21. Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32*

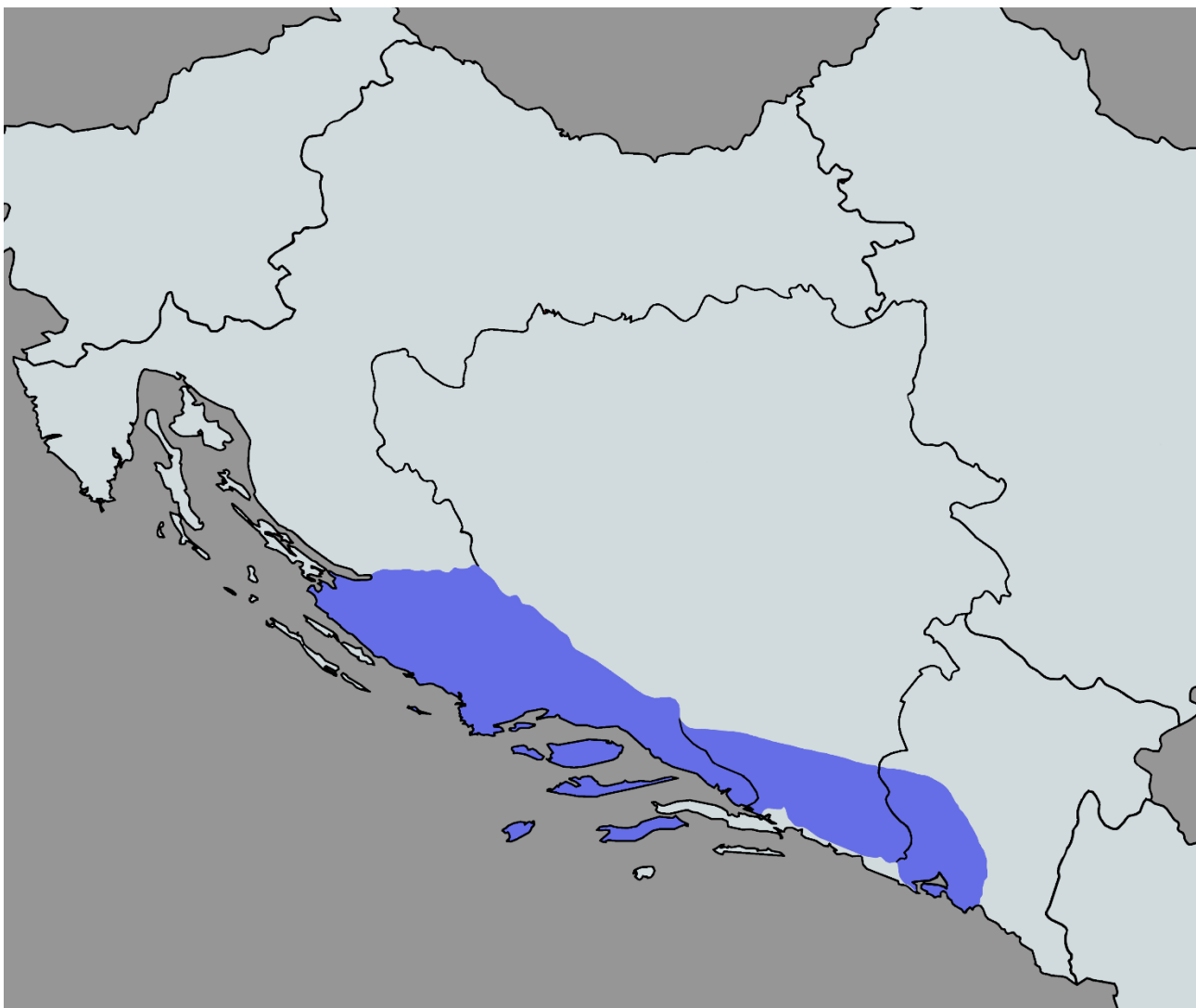

Prilog 22. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Guerardovoj karti (oko 1700. godine) (autor: Daniel Štimac)

Plavom bojom je označen prikazani teritorij Dalmacije na karti.

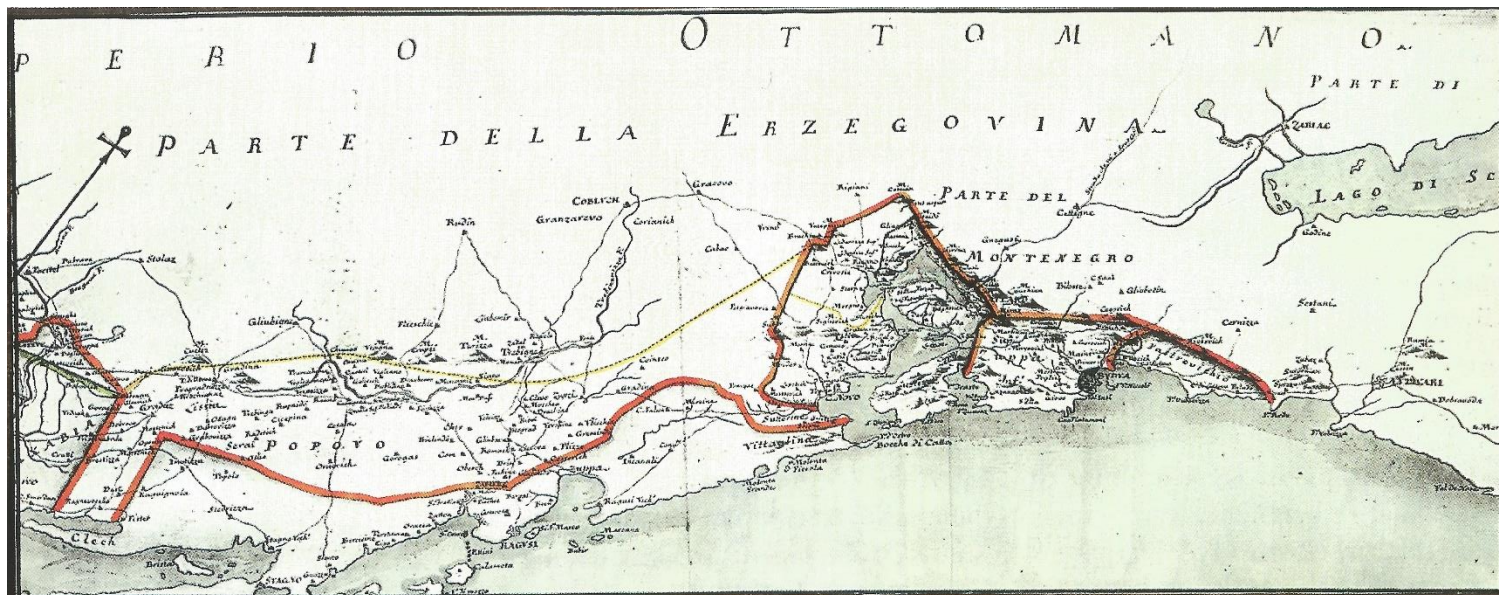
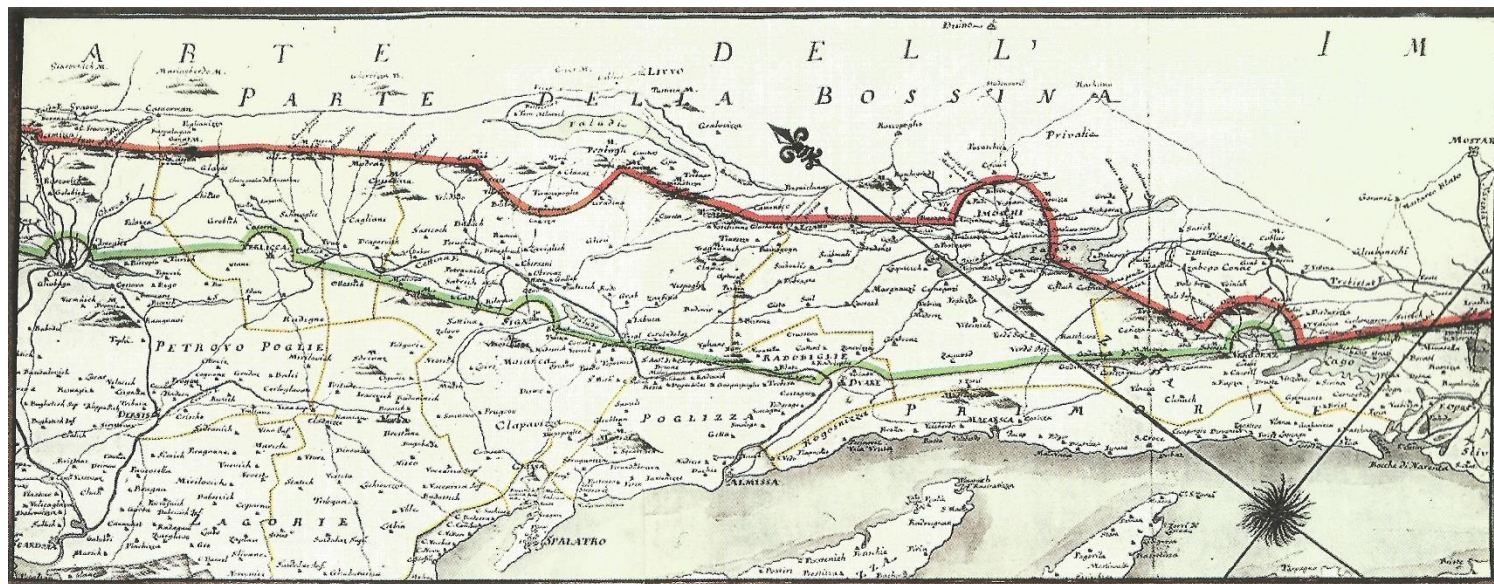

Prilog 23. Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591, zapadni list (gore) i istočni list (dolje) (izvor: Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 186–187.)

Prilog 24. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Alberghettijevoj karti iz 1718. godine (autor: Daniel Štimac)

Plavom bojom je označen prikazani opseg Dalmacije na karti.

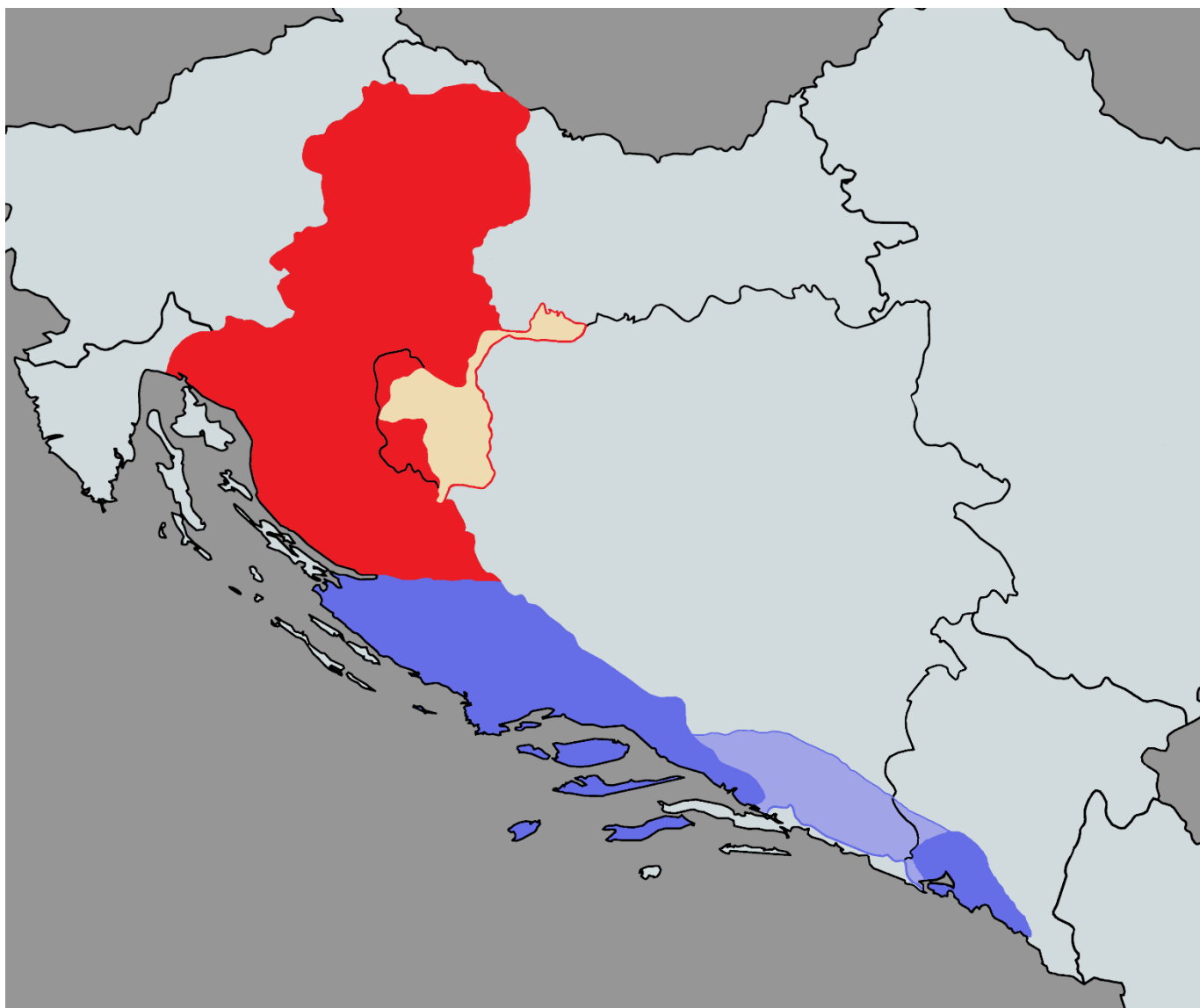

Prilog 25. Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia.*, 1729., sign. B IX c 594, zapadni list (gore) i istočni list (dolje) (izvor: Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 193.)

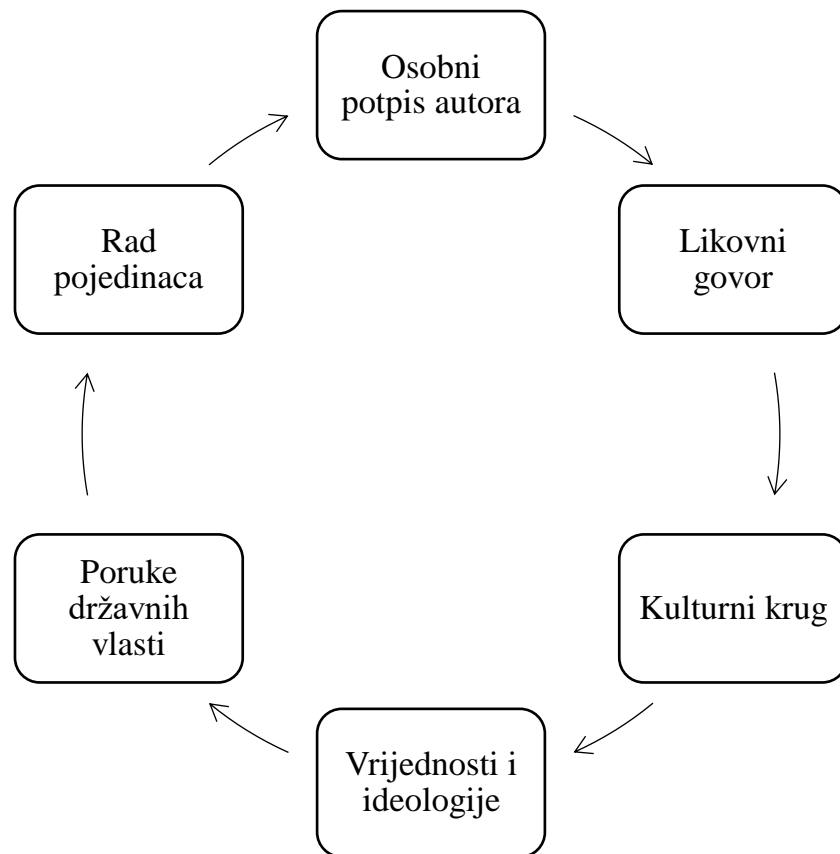
Prilog 26. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Melchiorijevoj karti iz 1729. godine (autor: Daniel Štimac)

Plavom bojom je označen prikazani prostor Dalmacije, a svjetlijom nijansom plave boje sporno područje u zaleđu Dubrovačke Republike.

Prilog 27. Generalna shema opsega prostora Hrvatske i Dalmacije prema svim korištenim kartografskim izvorima (autor: Daniel Štimac)

Crvenom bojom je označeno generalno područje Hrvatske, a svjetlijom nijansom narančaste sporni granični prostor Bosne. Plavom bojom je označeno generalno područje Dalmacije, a svjetlijom nijansom plave sporno područje Hercegovine.

Prilog 28. Dijagram kruga nastanka mentalnih i likovnih rješenja (autor: Daniel Štimac)

Prilog 29. Naslovna kartuša na arhitektonskom postamentu okružena trima personifikacijama, stjegovima i oružjem, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Slavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

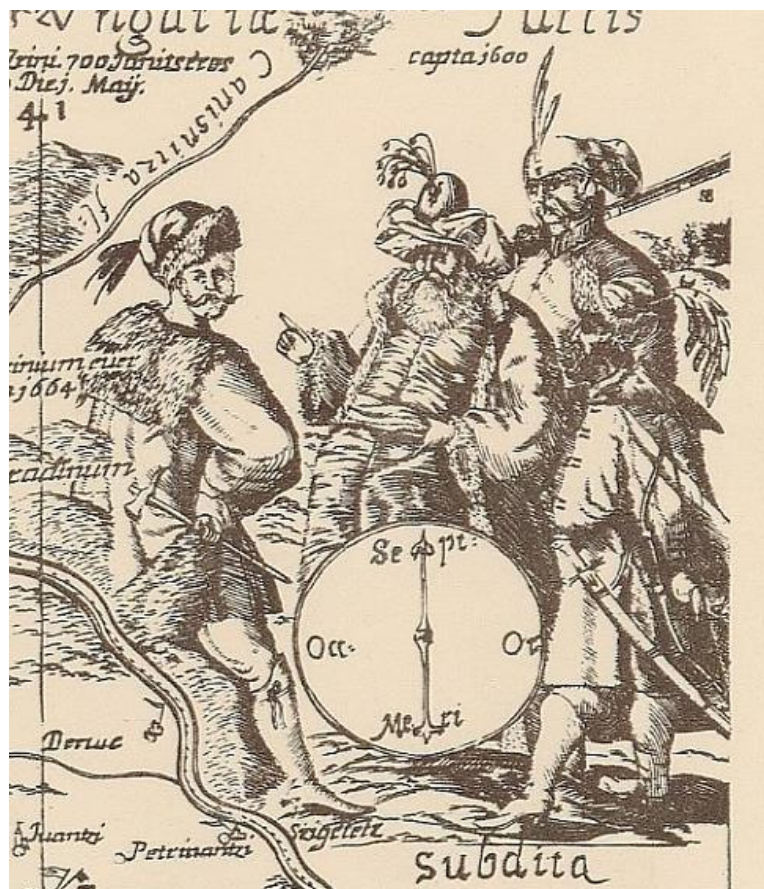

Prilog 30. Dekorirana arhitektonska kartuša s popisom korištenih simbola, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10) (lijevo)

Prilog 31. Dekorirani okvir sa skalama milja, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10) (desno)

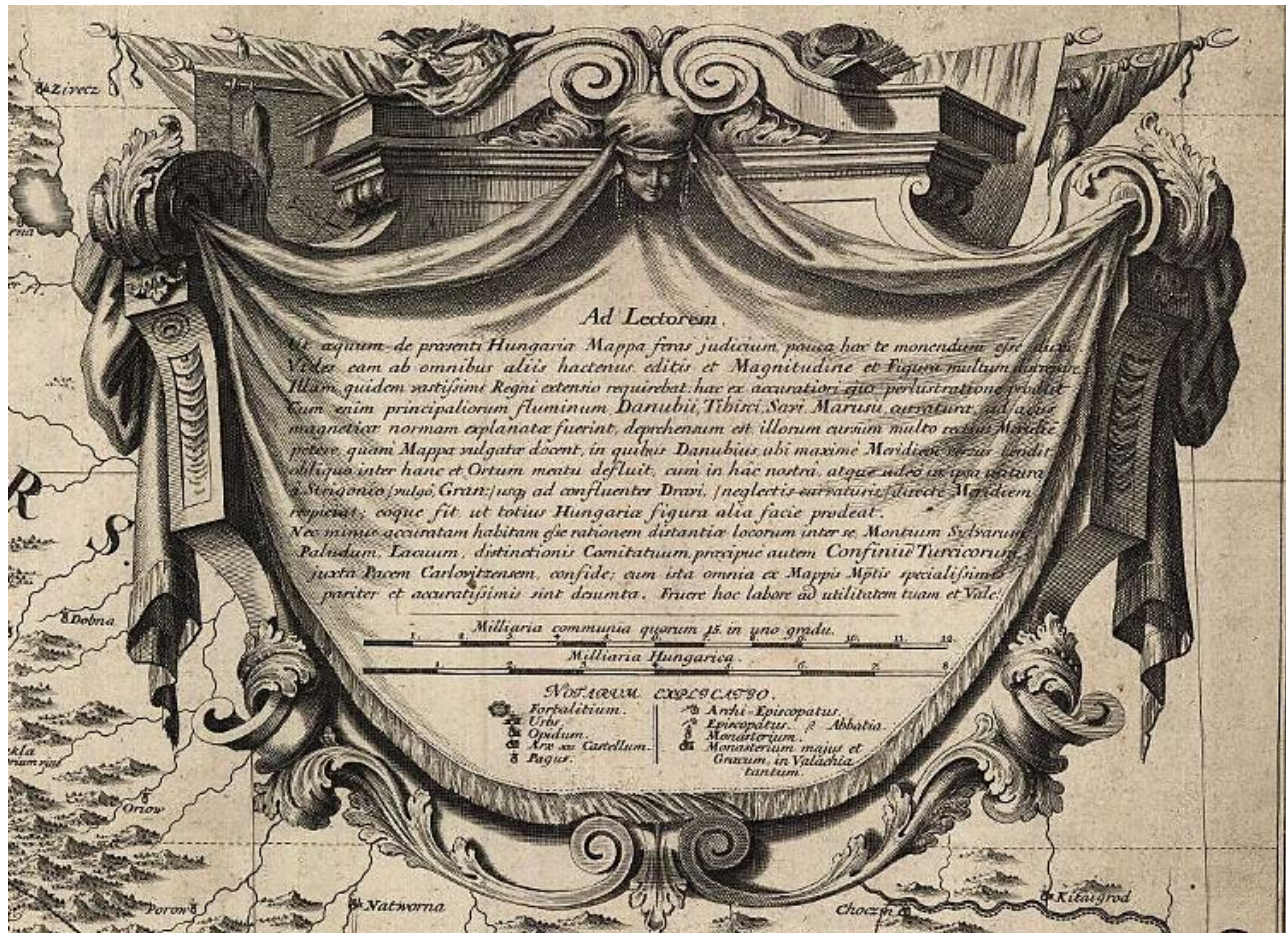
Prilog 32. Grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (izvor: Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

Prilog 33. Kompas okružen sa četiri vojnika, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)

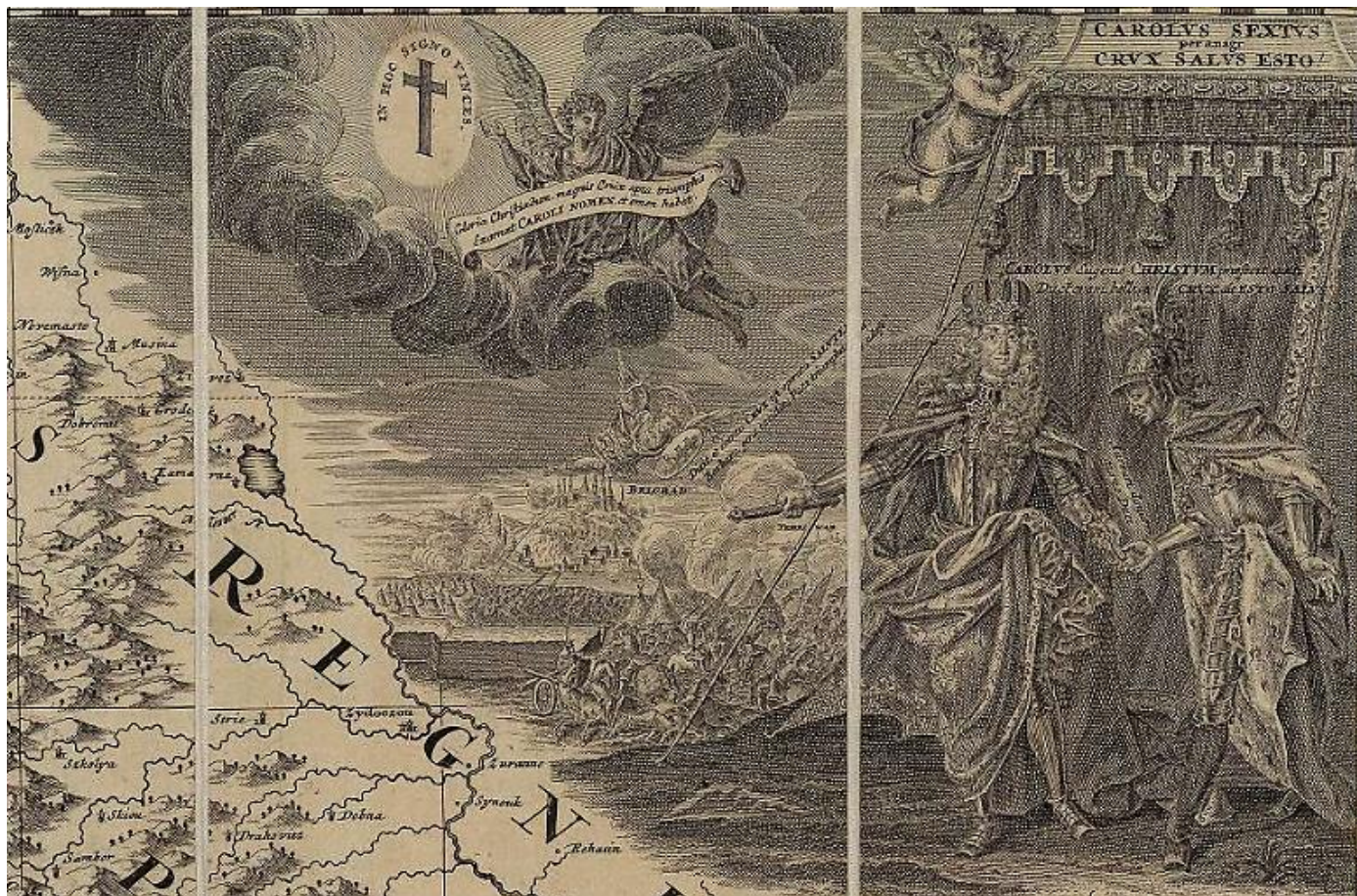
Prilog 34. Naslov i posveta na razvijenoj draperiji, okruženoj personifikacijama i puttima, 1709. (izvor: Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

Prilog 35. Kartuša s tekstom, arhitektonskim motivima, volutama, listovima akanta i stjegovima, 1709. (izvor: Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...*, Beč, 1709., sign. B IX a 491)

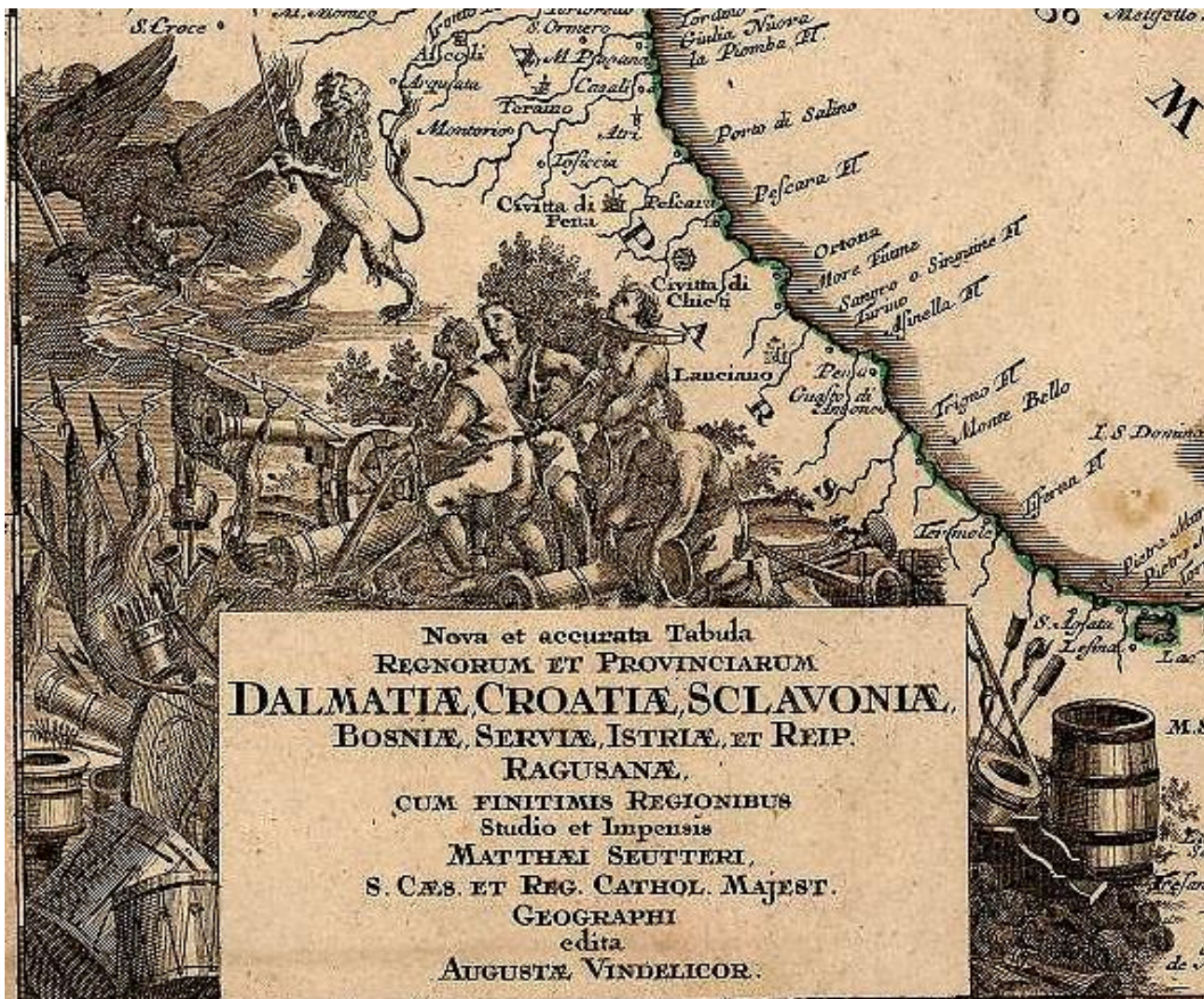
Prilog 36. Naslovna alegorija s personifikacijama, *puttima* i grbom, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb., o. 1720., sign. B IX a 493*)

Prilog 37. Alegorija Karla VI. kao suvremenoga Konstantina i opsada Beograda, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

Prilog 38. Ukrasni okvir s motivom lovorova vijenca, popisom simbola i skalama milja, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493)

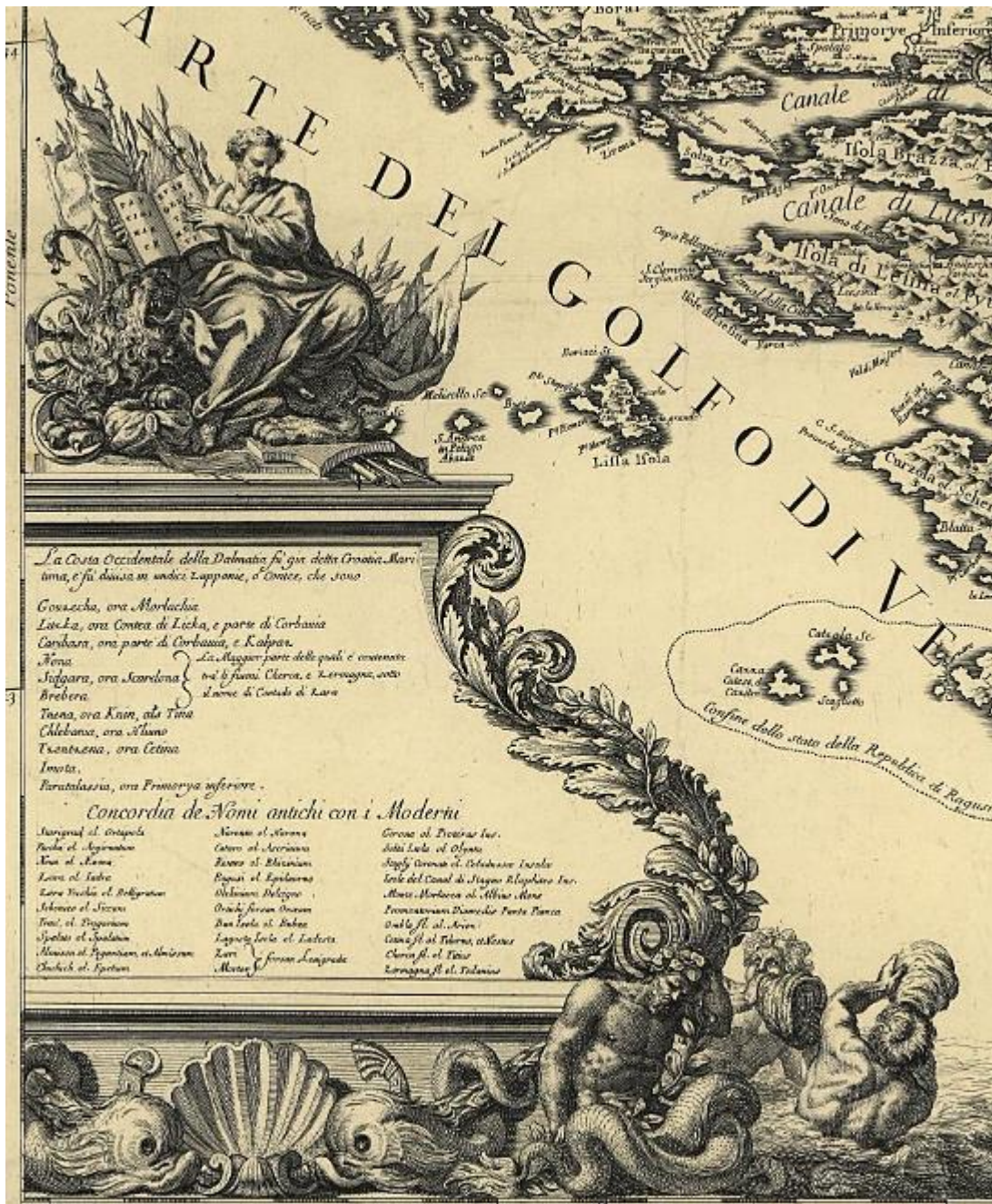
Prilog 39. Mrtva priroda s oružjem, zarobljenicima, orlom i lavom, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

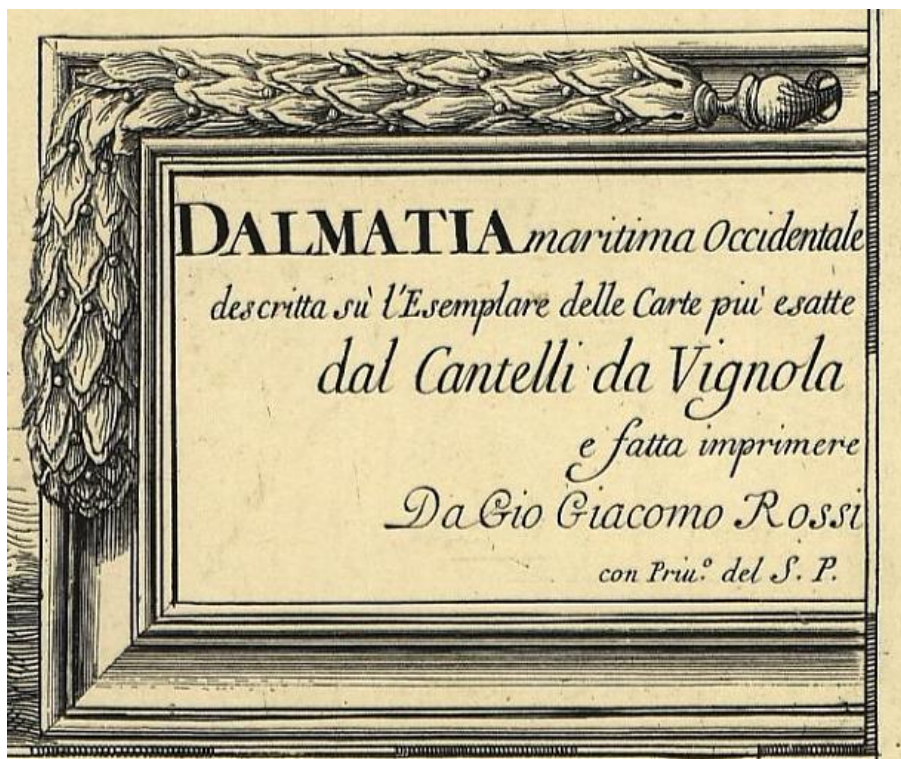
Prilog 40. Dekorirana kartuša s popisom simbola, skalama milja i grbovima prikazanih zemalja, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

Prilog 41. Dekorirana ruža vjetrova, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)

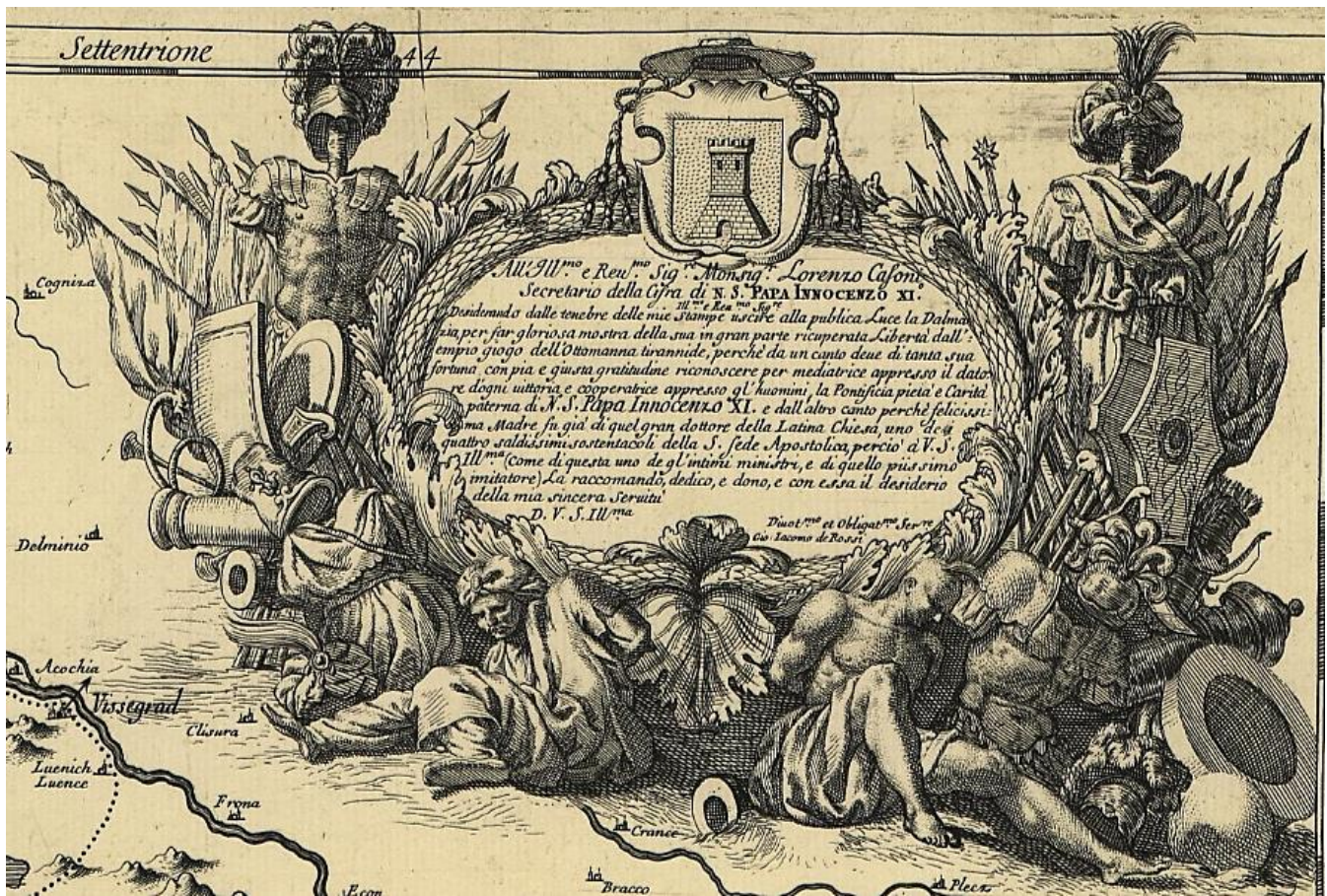
Prilog 42. Naslovni okvir sa sv. Markom, lavom i morskim bićima, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

Prilog 43. Uokvireni i dekorirani naslov zapadnog dijela karte, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

Prilog 44. Uokvireni i dekorirani naslov istočnog dijela karte, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

Prilog 45. Uokvireni posvetni tekst s grbom i prikazom rata (ratne opreme) europskih sila i Osmanlija te zarobljenika, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42)

Prilog 46. Trijumfalna kočija s alegorijom Venecije, duždem, pridruženim morskim stvorenjima, puttima i naslovom u stijegu, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2)

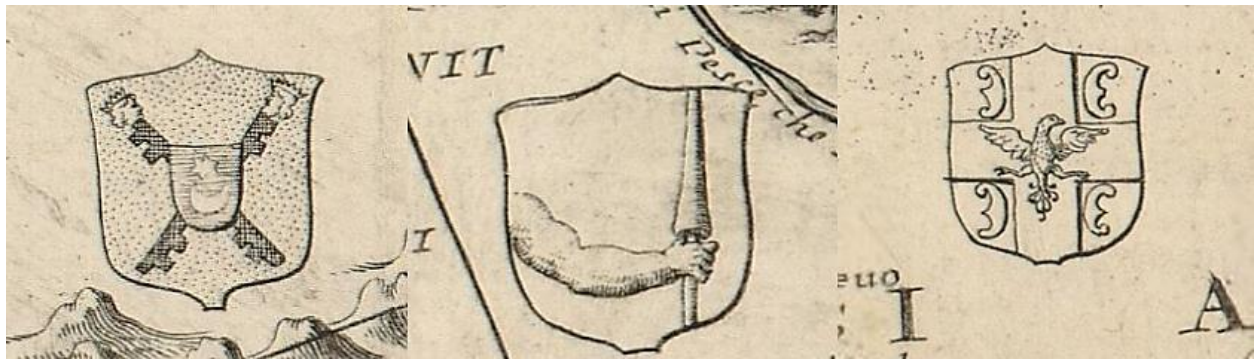
Prilog 47. Istarski i hrvatski grb, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2)

Prilog 48. Naslovni tekst sa svitkom kojeg pridržavaju putti; zastava s orlom, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

Prilog 49. Okrunjeni grb Dalmacije okružen tritonima i motivom školjke, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

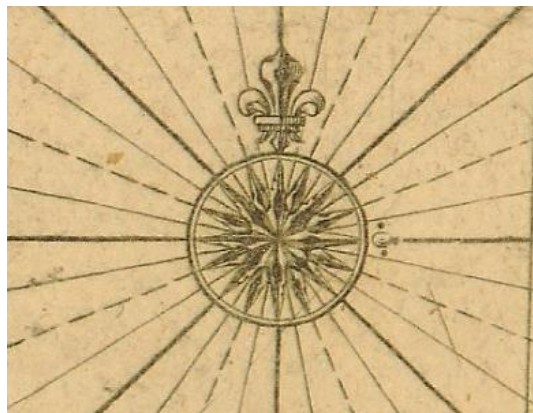
Prilog 50. Grbovi Bosne, Hercegovine i Srbije, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale, Venezia, 1697.*, sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)

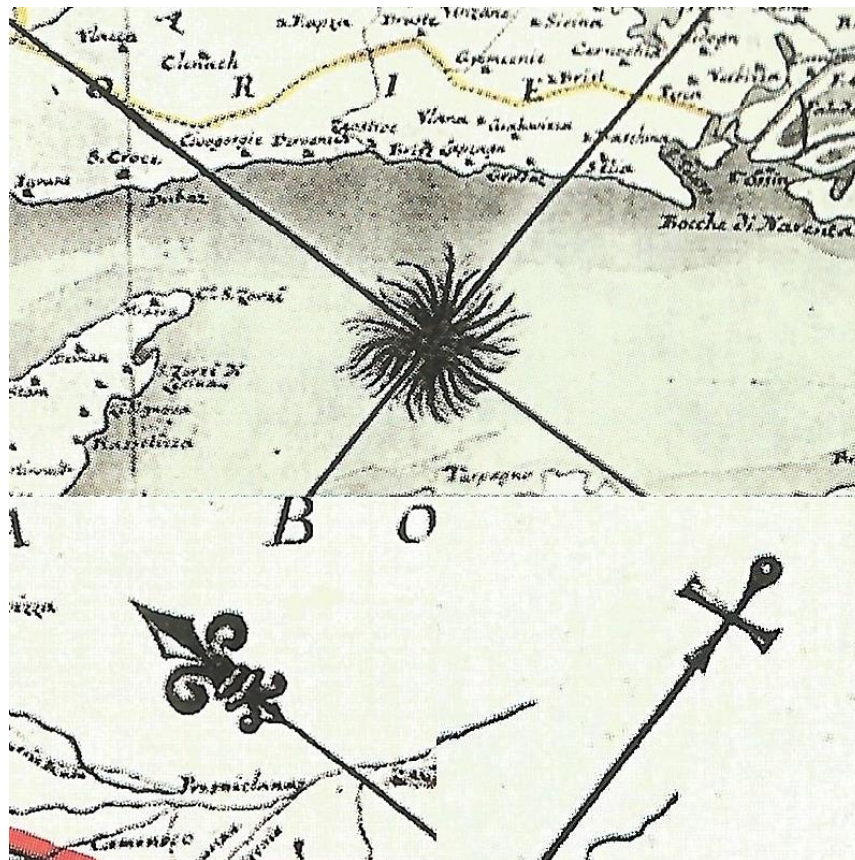
Prilog 51. Naslovna kartuša s lavom sv. Marka, vojnicima, grbom i stjegovima, o. 1700. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...* o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32)

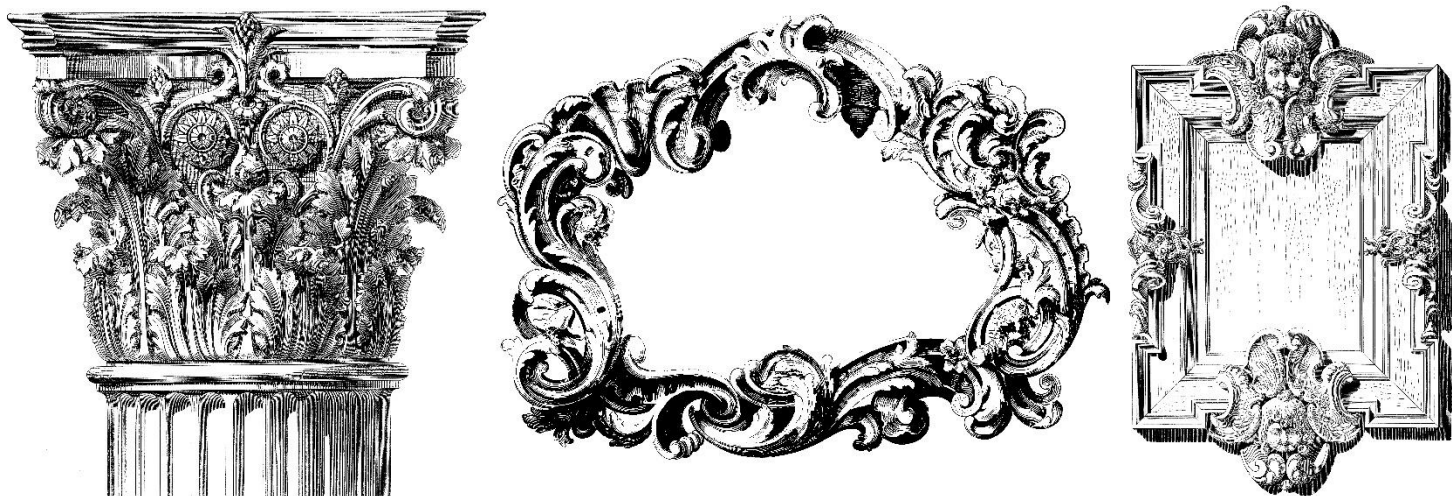
Prilog 52. Dekorirani tekst s grbovima Bosne, Dalmacije i Hrvatske, o. 1700. (Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700.*, sign. S-JZ-XVII-32)

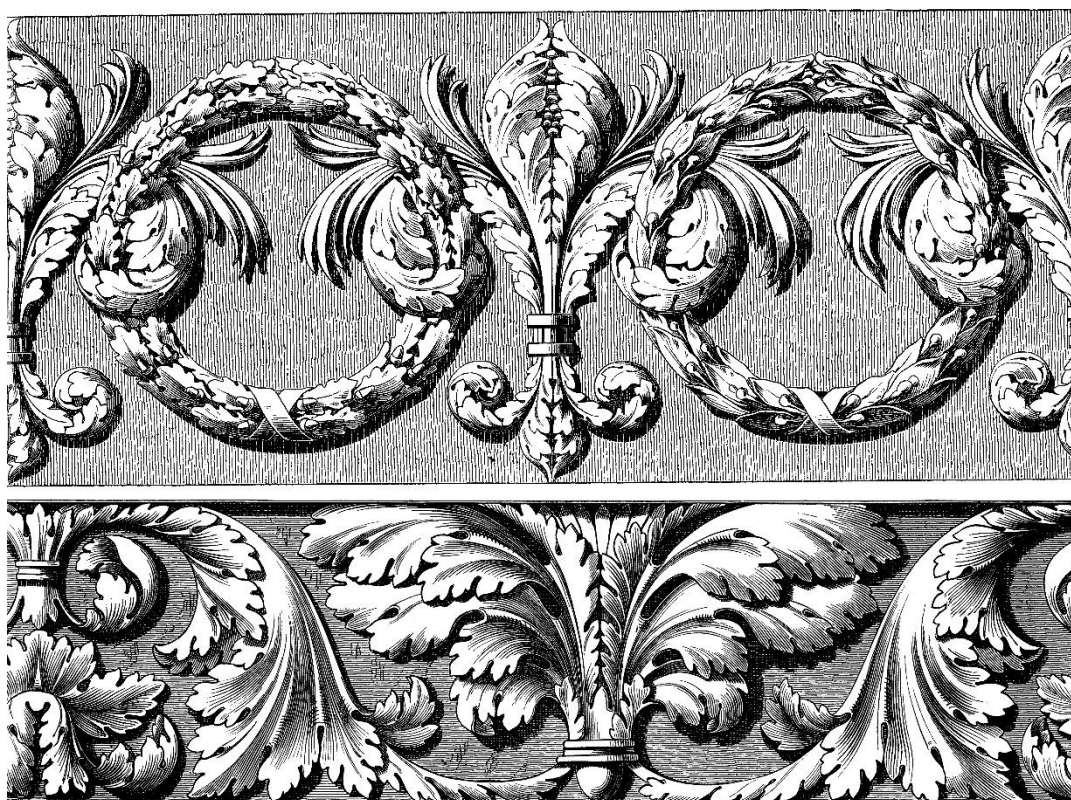
Prilog 53. Dekorirana ruža vjetrova s motivom fleur-de-lis, o. 1700. (Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o. 1700.*, sign. S-JZ-XVII-32)

Prilog 54. Jednostavna ruža vjetrova, 1729. (Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia.*, 1729., sign. B IX c 594, izvor: Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998., str. 193.)

Prilog 55. Univerzalni barokni elementi (s lijeva na desno): dekorirani korintski kapitel, dekorirani okvir s volutama i lišćem akanta, jednostavniji okvir s glavama (izvor: Pepin van Roojen, *Baroque*, Amsterdam: The Pepin Press, 2007., str. 11, 32, 36.)

Prilog 56. Barokni elementi girlandi (gore) i akantovog lišća (dolje) (izvor: Pepin van Roojen, *Baroque*, Amsterdam: The Pepin Press, 2007., str. 57.)

10. Popis arhivskih izvora i literature

10.1. Izvori

1. Giusto Emilio Alberghetti, *Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...*, 1718., sign. B IX c 591
2. Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: *Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale*, 1689., sign. S-JZ-XVII-42
3. Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: *Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...o.* 1700., sign. S-JZ-XVII-32
4. Vincenzo Maria Coronelli, *Isolario dell'Atlante Veneto, Parte I.*, 1696., sign. XABE2LA
5. Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2
6. Vincenzo Maria Coronelli, *Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale*, Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b
7. John Miller, *Miller's gardener's kalendar*, 1765.
8. Giovanni Giacomo de Rossi, *Effigies, Insignia, Nomina, Cognomina, ... Innocentii XI. et ... Cardinalium nunc viventium*, 1721.
9. *Famiglie venete con le loro armi*, 17. stoljeće, sign. alfa.o.3.2
10. Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio*, 1673., sign. F S-JZ-XVII-10
11. Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.*, o. 1720., sign. B IX a 493

12. Giacomo Luccari, *Copioso Ristretto Degli Annali Di Rausa*, Venecija, 1605.
13. Giovanni Paolo Melchiori, *Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Repubblica di Venezia..*, 1729., sign. B IX c 594
14. Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D.*, Beč, 1709., sign. B IX a 491
15. Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, Augsburg: Anton Sorg, 1483., sign. R-178.1 : Rar. 335
16. Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, Venecija, 1625.
17. Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, *Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungarie Diplomatibus comprobatis determinati*, 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60
18. Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, Beč, 1701., sign. F6MLGXHK
19. Matthäus Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, 1740., sign. S 68 - X- No. 65.
20. Joseph Seybold, Johann A. Florantin, *Dicaeomachia, Sive Erotemata Juridico-Polemica De Jure, Et Justitia...*, Wagner, 1714.
21. Virgil Solis, *Wappenbüchlein*, Nürnberg, 1555, sign. S2 A 10094 RES
22. Cesare Vecellio, *De gli habiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due*, Venecija, 1590., sign. 4-OB-12

10.2. Knjige

1. Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979.
2. Denis E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape*, The University of Wisconsin Press, 1998.
3. Raymond B. Craib, *Decolonizing the Map*, University of Chicago Press, 2017.
4. Robert Delort, François Walter, *Povijest europskog okoliša*, Zagreb: Barbat, 2002.
5. Charles Diehl, *Mletačka Republika*, Zagreb: TIPEX, 2006.
6. Matthew H. Edney, *Cartography, The Ideal and Its History*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 2019.
7. Joanne M. Ferraro, *Venice: History of the Floating City*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
8. Stephen Friar, *A Dictionary of Heraldry*, Harmony Books, 1987.
9. Pierre Grimal, Stephen Kershaw, *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell, 1990.
10. J. Brian Harley, *The New Nature of Maps - Essays in the History of Cartography*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2002.
11. Markus Hattstein, *Historica : der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten*, Parragon Books, 2017.
12. Željko Holjevac, Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb: LEYKAM international, 2007.
13. J. Donald Hughes, *Što je povijest okoliša?*, Zagreb: disput, 2011.
14. J. Donald Hughes, *The Mediterranean, An Environmental History*, California: ABC Clío, 2005.

15. Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriß. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, dtv, 1964. (1979.)
16. Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 1*, Berkshire, 2003.
17. Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 2*, Berkshire, 2003.
18. Shepard Krech III, J. R. McNeill, Carolyn Merchant, *Encyclopedia of World Environmental History, Vol. 3*, Berkshire, 2003.
19. Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*, Zagreb: AGM, 1998.
20. Mirko Marković, *Descriptio Croatiae, Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb: Naprijed, 1993.
21. Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*, Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 1997.
22. Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak : Mappae Croaticae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* [prijevod [sažetka] na engleski Ivana Čagalj, prijevod [sažetka] na njemački Marta Jambrović ; fotografije Darko Čižmek, Sonja Hrelja ; kazalo osobnih imena Mira Miletić Drder], Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017.
23. Nenad Moaćanin, *Turska Hrvatska : Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. Preispitivanja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
24. Erwin Panofsky, *Meaning in the Visual Arts*, New York, 1955.
25. N. J. G. Pounds, *An Historical Geography of Europe 1500 – 1840*, Cambridge, 1988. (2009.)
26. Cesare Ripa, *Ikonologija*; preveo Branko Jozić; predgovor Joško Belamarić, Split: Laus, 2000.
27. Drago Roksandić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*, Samobor: Meridijani, 2018.
28. Drago Roksandić, *Triplex Confinium: ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500 – 1800.*, Zagreb: Barbat, 2003.

29. Simon Schama, *Landscape and Memory*, New York: Vintage Books, 1996.
30. Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* [njemački prijevod Anna-Maria Gruenfelder, engleski prijevod Marina Hadžiomerović], Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001.
31. Dr. Stjepan Srkulj, *Izvori za Povijest III. Izvori za Povjesnicu Novoga Vijeka*, Zagreb: Kr. Hrv-Slav-Dalm. zemaljske vlade, 1913.
32. John Stoye, *Marsigli's Europe, 1680 – 1730, The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, Yale University Press, 1994.
33. Roelof van Straten, *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003.
34. Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*, Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013.
35. John Vinycomb, *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*, 2008.
36. Michael Wintle, *The Image of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
37. Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije*, Zagreb: Školska Knjiga, 1985.
38. Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb: Golden marketing, 1996.
39. Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb: Barbat, 1997.

10.3. Članci u knjigama

1. Alexandra Benová, Ján Pravda, „Map Style“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 145–154.
2. Gottfried Boehm, „Povratak slika“, u: *Vizualni studiji – umjetnost i mediji u doba slikovnog obrata*, (ur.) Krešimir Purgar, 2009., str. 3–23.
3. Norman Bryson, „Géricault and „Masculinity“, u: *Visual Culture: Images and Interpretations*, (ur.) Norman Bryson, Michael Ann Holly, Keith Moxey, Wesleyan University Press, 1994., str. 228–259.
4. William Cartwright, „Art and Cartographic Communication“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 8–22.
5. David Fairbairn, „Rejecting Illusionism: Transforming Space into Maps and into Art“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 23–42.
6. Emir O. Filipović, *Objašnjenje uz grbove Fojničkog grbovnika (An Explanation of the Coats-of-Arms in the Fojnica Armorial Roll)*, Fojnički grbovnik, Rabic, Sarajevo, 2009., str. 35–36, 185–239.
7. Michael Ann Holly, „Wölfflin and the Imagining of the Baroque“, u: *Visual Culture: Images and Interpretations*, (ur.) Norman Bryson, Michael Ann Holly, Keith Moxey, Wesleyan University Press, 1994., str. 347–364.
8. Markus Jobst, „Marriage and Divorce“, u: *Cartography and Art*, (ur.) W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009., str. 43–56.
9. Daniel-Henri Pageaux, „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“, u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, (ur.) Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić-Poje, Ivana Brković, Zagreb: Srednja Europa, 2009., str. 125–151.

10.4. Članci

1. Denis Cosgrove, „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography“, u: *Annales de geographie*, No 660–661, 2008., str. 159–178.
2. Raymond B. Craib, „Cartography and Power in the Conquest and Creation of New Spain“, u: *Latin American Research Review* 35/1, 2000., str. 7–36.
3. Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion“, u: *Cartographic Perspectives* 45, 2003., str. 8–67.
4. Karl Gutkas, „Zur Ikonographie des Prinzen Eugen“, u: *Yearbook for regional studies of Lower Austria* 53, 1986., str. 59–82.
5. Vladimir Horvat, „Životopis varaždince isusovca Stjepana Glavača - filozofa - slikara - prvog kartografa Hrvatske (1627. - 1680-)“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, Br. 10–11, 1998., str. 333–340.
6. Milan Kruhek, Augustin Pavlović, „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699) i Požarevačkog (1718) mira“, u: *Croatica Christiana periodica*, Vol. 15, 1991., str. 105–138.
7. Miljenko Lapaine, Antar András Deak, Ivka Kljajić, „Johann Christoph Müller (1673. – 1721.)“, u: *Kartografija i Geoinformacije* 3, 2004., str. 69–80.
8. Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromeđe na temelju izvora iz Zbirke Novak“, u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 409–419.
9. Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučičeve karte *Illyricum Hodiernum*“, u: *Geoadria*, 17/2, 2012., str. 145–176.
10. Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora“, u: *Migracijske i etničke teme*, Vol. 27 No. 3, Zagreb, 2011., str. 345–373.
11. Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Prilog promišljanju oblikovanja hrvatskih granica u povijesnoj i suvremenoj perspektivi“, u: *Geoadria* 23/2, 2018., str. 153–175.

12. Dubravka Mlinarić, Ivka Kljajić, "Ranonovovjekovne okolišne i demografske promjene na dalmatinskom višestrukom pograničju: usporedba kartografskih i statističkih podataka", u: *Hrvatski geografski glasnik* 82/1, 2020., str. 35–58.
13. Borna Fuerst-Bjeliš, „Deforestacija i reforestacija u hrvatskom dinarskom kršu: odnosi i implikacije“, u: *Ekonomska i Ekohistorija*, Vol. XIV, Br. 14., 2018., str. 136–144.
14. Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija", u: *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* Vol. 32-33 No. 1, 2000., str. 349–354.
15. Borna Fürst-Bjeliš, Ivan Zupanc, „Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography“, u: *Hrvatski geografski glasnik* 69/1, 2007., str. 7–23.

10.5. Internetski izvori

1. Acanthus, ornamental motif, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/acanthus-ornamental-motif> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
2. akant, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1076> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
3. anđeli, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2683> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
4. Battle of Milvian Bridge, Roman history [312], *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Battle-of-the-Milvian-Bridge> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
5. Biblical literature, Types of writing materials and methods, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/biblical-literature/Types-of-writing-materials-and-methods#ref597984> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
6. Bryson, Norman, *Dictionary of Art Historians*, <https://arthistorians.info/brysonn> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
7. Buisine, musical instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/art/buisine> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

8. Capital, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/capital-architecture#ref130609> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
9. Mark Cartwright, Roman Triumph, *World History Encyclopedia*, 2016., https://www.worldhistory.org/Roman_Triumph/ (pristupljeno 25. rujna 2021.)
10. compass, navigational instrument, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/compass-navigational-instrument#ref132108> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
11. Denis Cosgrove, *American Association of Geographers*, http://www.aag.org/cs/membership/tributes_memorials/af/cosgrove_denis (pristupljeno 23. rujna 2021.)
12. Dichiarazione fatta per l'Eminentissimo e Reverendissimo Sig. Cardinale Lorenzo Casoni, *Libreria Antiquaria Giulio Cesare Di Daniele Corradi*, https://www.libreriantiquaria.com/it/catalogo/bandi-decreti-editti-notificazioni/42585-dichiarazione-fatta-per-l-eminetissimo-e-reverendissimo-sig-cardinale-lorenzo-casoni.html?product_rewrite=dichiarazione-fatta-per-l-eminetissimo-e-reverendissimo-sig-cardinale-lorenzo-casoni (pristupljeno 21. listopada 2021.)
13. Dr. sc. Mirela Altić, prof., *Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu*, <https://theta.ffzg.hr/ECTS/Osoba/Index/2824> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
14. Dr. sc. Snježana Gregurović, *imin, institut za migracije i narodnosti*, <https://www.imin.hr/zaposlenici/dr-sc-snezana-gregurovic/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
15. Doge, Venetian official, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/doge> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
16. Dubravka Mlinarić, Ph.D., *imin, institut za migracije i narodnosti*, <https://www.imin.hr/en/employees/dubravka-mlinaric-ph-d/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
17. Erwin Panofsky, German-American art historian, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Erwin-Panofsky> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
18. Flag, heraldry, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry> (pristupljeno 24. rujna 2021.)

19. François WALTER, *Université de Genève*, <https://www.unige.ch/lettres/istge/unites/histoiresuisse/ancienscollaborateurs/walter/> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
20. galero, *Treccani*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/galero/> (pristupljeno 21. listopada 2021.)
21. Garland, floral decoration, *Encyclopaedia Britannica*, 2017., <https://www.britannica.com/art/garland-floral-decoration> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
22. girlanda, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22080> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
23. Giuseppe Diamantini, Allegory of the Republic of Venice with Lion and Unicorn, *Fine Arts Museums of San Francisco*, <https://art.famsf.org/giuseppe-diamantini/allegory-republic-venice-lion-and-unicorn-199512430> (pristupljeno 21. listopada 2021.)
24. grb, istarski, *Istarska enciklopedija*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1060> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
25. Holy Roman Emperor Charles VI - 1711-1740, *Holy Roman Empire Association*, <http://www.holyromanempireassociation.com/holy-roman-emperor-charles-vi-.html> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
26. ikonografija, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27035> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
27. ikonologija, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27038> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
28. image, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/image> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
29. Jacob, Christian 1955 - , *encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/jacob-christian-195> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
30. J. Donald Hughes, *Knjižara Ljevak*, <https://www.ljevak.hr/4130-j-donald-hughes> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
31. kartuša, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30687> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
32. Mars, Roman god, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Mars-Roman-god> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

33. Matthew Edney, *University of Southern Maine*, <https://usm.maine.edu/geography-anthropology/matthew-h-edney> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
34. maskeron, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39282> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
35. MICHAEL ANN HOLLY, *THE CLARK*, <https://www.clarkart.edu/fellow/detail/michael-ann-holly> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
36. Michael David Kighley Baxandall, In Memoriam, *Senate, The University of California*, <https://senate.universityofcalifornia.edu/files/inmemoriam/html/michaeldavidkighleybaxandall.html> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
37. Michael, archangel, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Michael-archangel> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
38. Old Master Paintings and Portrait Miniatures /Lot 409, *Sotheby's*, <https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2021/old-master-paintings/potrait-of-doge-francesco-morosini-1619-1694-half> (pristupljeno 21. listopada 2021.)
39. Order, architecture, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/technology/order-architecture#ref139271> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
40. Paul Laxton, Harley, (John) Brian, (1932 - 1991), *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004., <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-41115;jsessionid=6FE413C6B233F387D604E879BA429A4B> (pristupljeno, 23. rujna 2021.)
41. primog, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50390> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
42. Prince Eugene, Heeresgeschichtliches Museum, <https://www.hgm.at/en/exhibitions/permanent-exhibitions/prince-eugene> (pristupljeno 22. listopada 2021.)
43. Prof. dr. M. J. (Michael) Wintle, *University of Amsterdam*, <https://www.uva.nl/en/profile/w/i/m.j.wintle/m.j.wintle.html> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
44. Prof dr. sc. Drago Roksandić, *Triplex Confinium*, <https://www.ffzg.unizg.hr/pov/zavod/triplex/roksandicev.htm> (pristupljeno 23. rujna 2021.)

45. Putto, visual arts, *Encyclopaedia Britannica*, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
46. Raymond B. Craib, *The Department of History, Cornell University*, <https://history.cornell.edu/raymond-b-craib> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
47. Robert Delort, *Babelio*, <https://www.babelio.com/auteur/Robert-Delort/10500> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
48. ruža vjetrova, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53812> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
49. Saint Mark, Christian saint, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/biography/Saint-Mark-the-Evangelist> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
50. E. P. Sanders, Jesus, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Jesus> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
51. Saša Iskrić Smrekar, *Of Lions and Books (and Swords): What Do Fearsome Companions of St. Mark Tell Us About Venice, Peace, and War*, https://www.academia.edu/16257171/Of_Lions_and_Books_and_Swords_What_Do_Fearsome_Companions_of_St.Mark_Tell_Us_About_Venice_Peace_and_War (pristupljeno 24. rujna 2021.)
52. Sol Invictus, *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sol-invictus> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
53. Triton, Greek mythology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Triton-Greek-mythology> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
54. Triumph, ancient Roman honour, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/triumph-ancient-Roman-honour> (pristupljeno 25. rujna 2021.)
55. Valièr, Treccani, <https://www.treccani.it/enciclopedia/valier/> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
56. Venus, Roman Goddess, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/topic/Venus-goddess> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
57. volute, noun, *Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/volute> (pristupljeno 23. rujna 2021.)
58. Wind rose, meteorology, *Encyclopaedia Britannica*, 1998., <https://www.britannica.com/science/wind-rose> (pristupljeno 24. rujna 2021.)
59. Zeus, Greek god, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Zeus> (pristupljeno 25. rujna 2021.)

11. Popis slikovnih priloga

Prilog 1. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu nove kulturne kartografije (autor: Daniel Štimac)	119
Prilog 2. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu ekohistorije (autor: Daniel Štimac) (lijevo)	119
Prilog 3. Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu ikonografije i ikonologije (autor: Daniel Štimac) (desno)	119
Prilog 4. Karta Europe i država između 1600. i 1700. godine (izvor: Markus Hattstein, <i>Historica : der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten</i> , Parragon Books, 2017., str. 113.)	120
Prilog 5. Karta ratova Habsburške Monarhije s Osmanskim Carstvom između 1663. i 1739. godine (izvor: Hermann Kinder, Werner Hilgemann, <i>dtv-Atlas zur Weltgeschichte Karten und chronologischer Abriß. Band 1 - Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution</i> , dtv, 1964. (1979.), str. 264.)	121
Prilog 6. Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10	122
Prilog 7. Pojednostavljena shema Glavačeve karte Hrvatske iz 1673. godine (autor: Daniel Štimac)	123
Prilog 8. Pavao Ritter Vitezović, Johann Christoph Müller, <i>Mappa generalis Regni Croatiae totius limitibus sius antiquis, videlicet a Ludovici Regis Hungariae Diplomatribus comprobatis determinati</i> , 1699., sign. HR-HDA-902, D.I.60	124
Prilog 9. Pojednostavljena shema Vitezovićeve karte Hrvatske iz 1699. godine (autor: Daniel Štimac)	125
Prilog 10. Johann Christoph Müller, <i>Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...</i> , Beč, 1709., sign. B IX a 491	126
Prilog 11. Pojednostavljena shema Müllerove karte s prikazom Hrvatske iz 1709. godine (autor: Daniel Štimac)	127

Prilog 12. Johann Baptist Homann, <i>Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.</i> , o. 1720., sign. B IX a 493	128
Prilog 13. Pojednostavljena shema Homannove karte s prikazom Hrvatske (oko 1720. godine) (autor: Daniel Štimac)	129
Prilog 14. Matthäus Seutter, <i>Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...</i> , 1740., sign. S 68 - X - No. 65.....	130
Prilog 15. Pojednostavljena shema prikazanog prostora Hrvatske i Dalmacije prema Seutterovoj karti iz 1740. godine (autor: Daniel Štimac)	131
Prilog 16. Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> , 1689., sign. S-JZ-XVII-42	132
Prilog 17. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Cantellijevoj karti iz 1689. godine. (autor: Daniel Štimac)	133
Prilog 18. Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b.....	134
Prilog 19. Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2.....	135
Prilog 20. Pojednostavljena shema Dalmacije prema Coronellijevim kartama iz 1697. godine (autor: Daniel Štimac)	136
Prilog 21. Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: <i>Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...</i> o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32.....	137
Prilog 22. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Guerardovoj karti (oko 1700. godine) (autor: Daniel Štimac)	138
Prilog 23. Giusto Emilio Alberghetti, <i>Disegno topografico della Dalmazia e parte dell'Albania della Sereniss. Repub. di Venezia con le fortezze acquistate...</i> , 1718., sign. B IX c 591, zapadni list (gore) i istočni list (dolje) (izvor: Mirko Marković, <i>Descriptio Bosnae & Herzegovinae</i> , Zagreb: AGM, 1998., str. 186–187.).....	139
Prilog 24. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Alberghettijevoj karti iz 1718. godine (autor: Daniel Štimac)	140

Prilog 25. Giovanni Paolo Melchiori, <i>Corographia della Provinzia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia...</i> , 1729., sign. B IX c 594, zapadni list (gore) i istočni list (dolje) (izvor: Mirko Marković, <i>Descriptio Bosnae & Herzegovinae</i> , Zagreb: AGM, 1998., str. 193.)	141
Prilog 26. Pojednostavljena shema prikaza Dalmacije prema Melchiorijevoj karti iz 1729. godine (autor: Daniel Štimac)	142
Prilog 27. Generalna shema opsega prostora Hrvatske i Dalmacije prema svim korištenim kartografskim izvorima (autor: Daniel Štimac)	143
Prilog 28. Dijagram kruga nastanka mentalnih i likovnih rješenja (autor: Daniel Štimac)	144
Prilog 29. Naslovna kartuša na arhitektonskom postamentu okružena trima personifikacijama, stjegovima i oružjem, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)	145
Prilog 30. Dekorirana arhitektonska kartuša s popisom korištenih simbola, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10) (lijevo)	146
Prilog 31. Dekorirani okvir sa skalama milja, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10) (desno)	146
Prilog 32. Grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (izvor: Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)	147
Prilog 33. Kompas okružen sa četiri vojnika, 1673. (izvor: Stjepan Glavač, <i>Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio</i> , 1673., sign. F S-JZ-XVII-10)	147
Prilog 34. Naslov i posveta na razvijenoj draperiji, okruženoj personifikacijama i <i>puttima</i> , 1709. (izvor: Johann Christoph Müller, <i>Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D.</i> , Beč, 1709., sign. B IX a 491)	148
Prilog 35. Kartuša s tekstom, arhitektonskim motivima, volutama, listovima akanta i stjegovima, 1709. (izvor: Johann Christoph Müller, <i>Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae</i>	

<i>Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et Provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ...</i> , Beč, 1709., sign. B IX a 491)	149
Prilog 36. Naslovna alegorija s personifikacijama, <i>puttima</i> i grbom, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, <i>Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.</i> , o. 1720., sign. B IX a 493)	150
Prilog 37. Alegorija Karla VI. kao suvremenoga Konstantina i opsada Beograda, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, <i>Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.</i> , o. 1720., sign. B IX a 493)	151
Prilog 38. Ukrasni okvir s motivom lovorova vijenca s popisom simbola i skalama milja, o. 1720. (izvor: Johann Baptist Homann, <i>Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae novissima exhibitio facta A. Io. Bapt. Homann Norimb.</i> , o. 1720., sign. B IX a 493)	152
Prilog 39. Mrtva priroda s oružjem, zarobljenicima, orlom i lavom, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, <i>Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...</i> , 1740., sign. S 68 - X - No. 65.).....	153
Prilog 40. Dekorirana kartuša s popisom simbola, skalama milja i grbovima prikazanih zemalja, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, <i>Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...</i> , 1740., sign. S 68 - X - No. 65.)	154
Prilog 41. Dekorirana ruža vjetrova, 1740. (izvor: Matthäus Seutter, <i>Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...</i> , 1740., sign. S 68 - X - No. 65.).....	154
Prilog 42. Naslovni okvir sa sv. Markom, lavom i morskim bićima, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> , 1689., sign. S-JZ-XVII-42).....	155
Prilog 43. Uokvireni i dekorirani naslov zapadnog dijela karte, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> , 1689., sign. S-JZ-XVII-42)	156

Prilog 44. Uokvireni i dekorirani naslov istočnog dijela karte, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> , 1689., sign. S-JZ-XVII-42)	156
Prilog 45. Uokvireni posvetni tekst s grbom i prikazom rata (ratne opreme) europskih sila i Osmanlija te zarobljenika, 1689. (izvor: Giacomo Cantelli da Vignola, Antonio Barbey sc.: <i>Dalmatia Maritima occidentale e Dalmatia maritima orientale</i> , 1689., sign. S-JZ-XVII-42)...157	157
Prilog 46. Trijumfalna kočija s alegorijom Venecije, duždem, pridruženim morskim stvorenjima, <i>puttima</i> i naslovom u stijegu, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2).....	158
Prilog 47. Istarski i hrvatski grb, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte occidentale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-2).....	158
Prilog 48. Naslovni tekst sa svitkom kojeg pridržavaju putti; zastava s orlom, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b).....	159
Prilog 49. Okrunjeni grb Dalmacije okružen tritonima i motivom školjke, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b).....	159
Prilog 50. Grbovi Bosne, Hercegovine i Srbije, 1697. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, <i>Ristretto dell'a Dalmazia diuisa ne suoi contadi: isole dela Dalmatia diuisa ne' suoi contadi, parte orientale</i> , Venezia, 1697., sign. ZN-Z-XVII-COR-1697-1b)	160
Prilog 51. Naslovna kartuša s lavom sv. Marka, vojnicima, grbom i stjegovima, o. 1700. (izvor: Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: <i>Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...</i> o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32).....	160
Prilog 52. Dekorirani tekst s grbovima Bosne, Dalmacije i Hrvatske, o. 1700. (Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: <i>Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...</i> o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32).....	161
Prilog 53. Dekorirana ruža vjetrova s motivom <i>fleur-de-lis</i> , o. 1700. (Vincenzo Maria Coronelli, f. Nicolas Guerard: <i>Le Royaume de Dalmacie: divise en ses comtez territoires etc. la Morlaquie et la Bosnie...</i> o. 1700., sign. S-JZ-XVII-32).....	161

Prilog 54. Jednostavna ruža vjetrova, 1729. (Giovanni Paolo Melchiori, <i>Corographia della Provincia di Dalmazia, colla distanzione degli stati che vi possiede del 1729. la Serenissima Republica di Venezia..</i> , 1729., sign. B IX c 594, izvor: Mirko Marković, <i>Descriptio Bosnae & Herzegovinae</i> , Zagreb: AGM, 1998., str. 193.).....	162
Prilog 55. Univerzalni barokni elementi (s lijeva na desno): dekorirani korintski kapitel, dekorirani okvir s volutama i lišćem akanta, jednostavniji okvir s glavama (izvor: Pepin van Roojen, <i>Baroque</i> , Amsterdam: The Pepin Press, 2007., str. 11, 32, 36.).....	163
Prilog 56. Barokni elementi girlandi (gore) i akantovog lišća (dolje) (izvor: Pepin van Roojen, <i>Baroque</i> , Amsterdam: The Pepin Press, 2007., str. 57.)	163

Summary

This thesis will, using the concepts of new cultural cartography, environmental history, iconography and iconology, analyse selected cartographic sources known in the professional literature. It will also seek to give impetus to the perception of sources through the above theoretical approaches, for the purpose of scientific contribution to the history and history of art in the context of the early modern age. The basic methodological procedures used will be methods of comparison, critique of sources and iconographic-iconological method that will be used to process the artistic content of selected cartographic sources divided into Habsburg and Venetian groups of sources.

At the beginning, in the theoretical part of the paper, it is pointed out that the application of this form of complex social concept can favour better study and analysis of cartographic sources to determine the actual reach of government and view of geographical area from a certain perspective. The natural landscape of this area is in close interdependence with the conditions of valorisation of the area, but also man-made environmental degradation. In addition to the social and environmental approaches, the iconographic-iconological method will serve in the analysis of the artistic content of selected cartographic sources, in cases when they contain them. In addition to the analysis of content, social background and context, it is necessary to point out the remark that cartographic sources have not been analysed in more detail in this way in the past.

After the theoretical part, the paper looks back at the historical context and then the selected cartographic sources are briefly described. The description of cartographic sources is followed by an analysis from the perspective of new cultural cartography. A concise analysis of selected Habsburg and Venetian cartographic sources in chronological order defines general attitudes related to the perception, space and information of related cultural circles. At the sources, the local population is respected and cited, while, at the same time, it is tried to redraw, i.e. separate spatially and culturally related units, defined by historical data, with borders and ideal reach.

An environmental history analysis of cartographic sources confirmed that, despite the war conflicts, the environment was used to procure resources, as shown on the maps. Although the protection of natural resources has been almost impossible to implement, interest in natural features and phenomena is obvious and, in some cases, extremely dominant.

The analysis of the artistic content on Habsburg and Venetian sources determined the key features of both sides, i.e. two different cultural circles with their peculiarities, but also certain similarities. The art content is analysed in this part and presented in the form of a catalogue of works of art. With the help of the catalogue, we learn that Habsburg cartographic sources, along with numerous depictions of war equipment and architectural decorations, especially emphasize personifications that contain attributes based on established sources, but also a combination of different attributes that carry a specific message. Venetian cartographic sources, although more focused on the area shown, emphasize the symbolism of the Republic with frequent depictions of the lion of St. Mark, as well as depictions of a special scene of triumph with the image of the doge. In addition to emphasizing its own symbolism, the Republic was closely associated with the sea.

In conclusion, after all analyses, it answers the research questions and confirms that the analysis based on cultural and social history, with the perception of the environment and analysis of art content contributes to understanding the broader context contained in selected cartographic sources.

KEY WORDS: environmental history, iconology, iconography, new cultural cartography,
Triplex Confinium